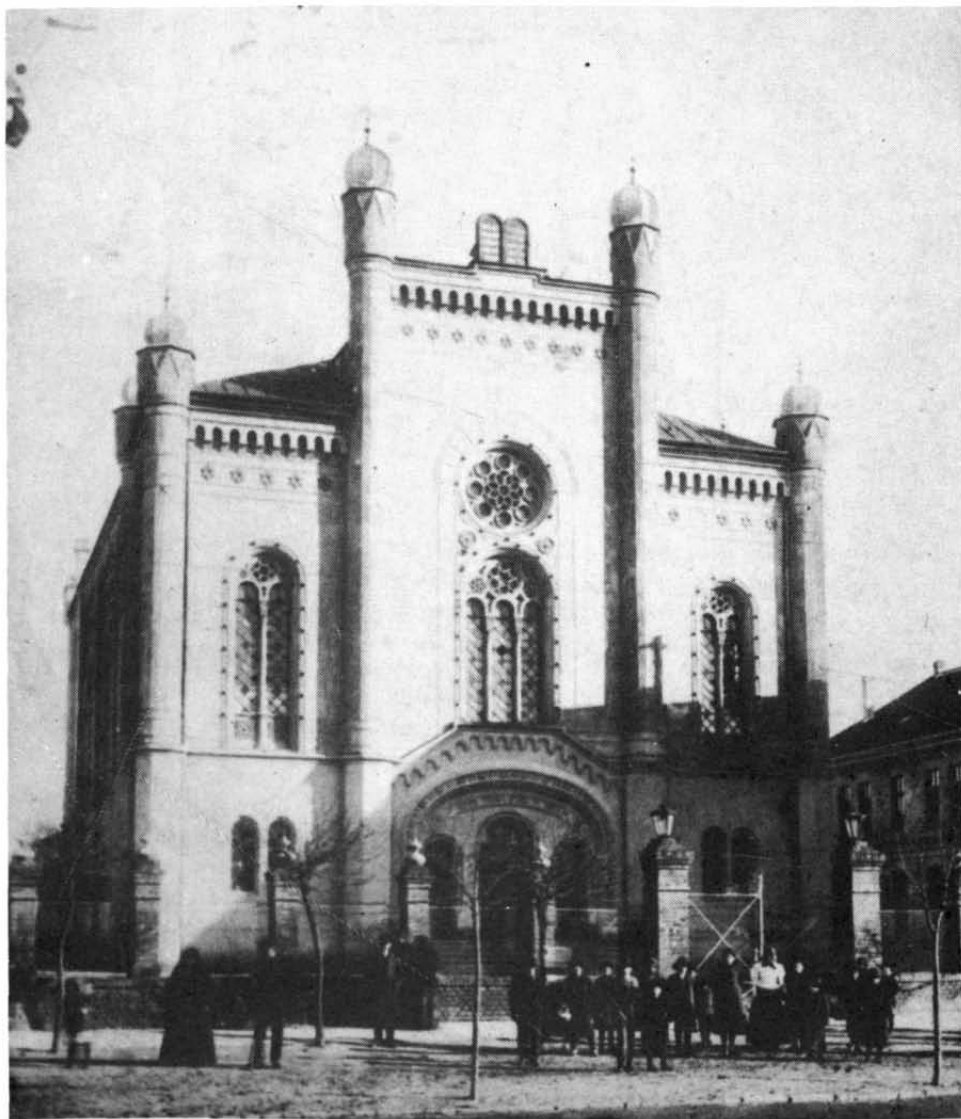

Riczu Zoltán

Zsidó épületek és emlékek Nyíregyházán

NYÍREGYHÁZA 1992

A címlapon: **A status quo hitközség zsinagógája**

(A Jósza András Múzeum Történeti Dokumentumok
Gyűjteménye, 68.34.1. leltári szám)

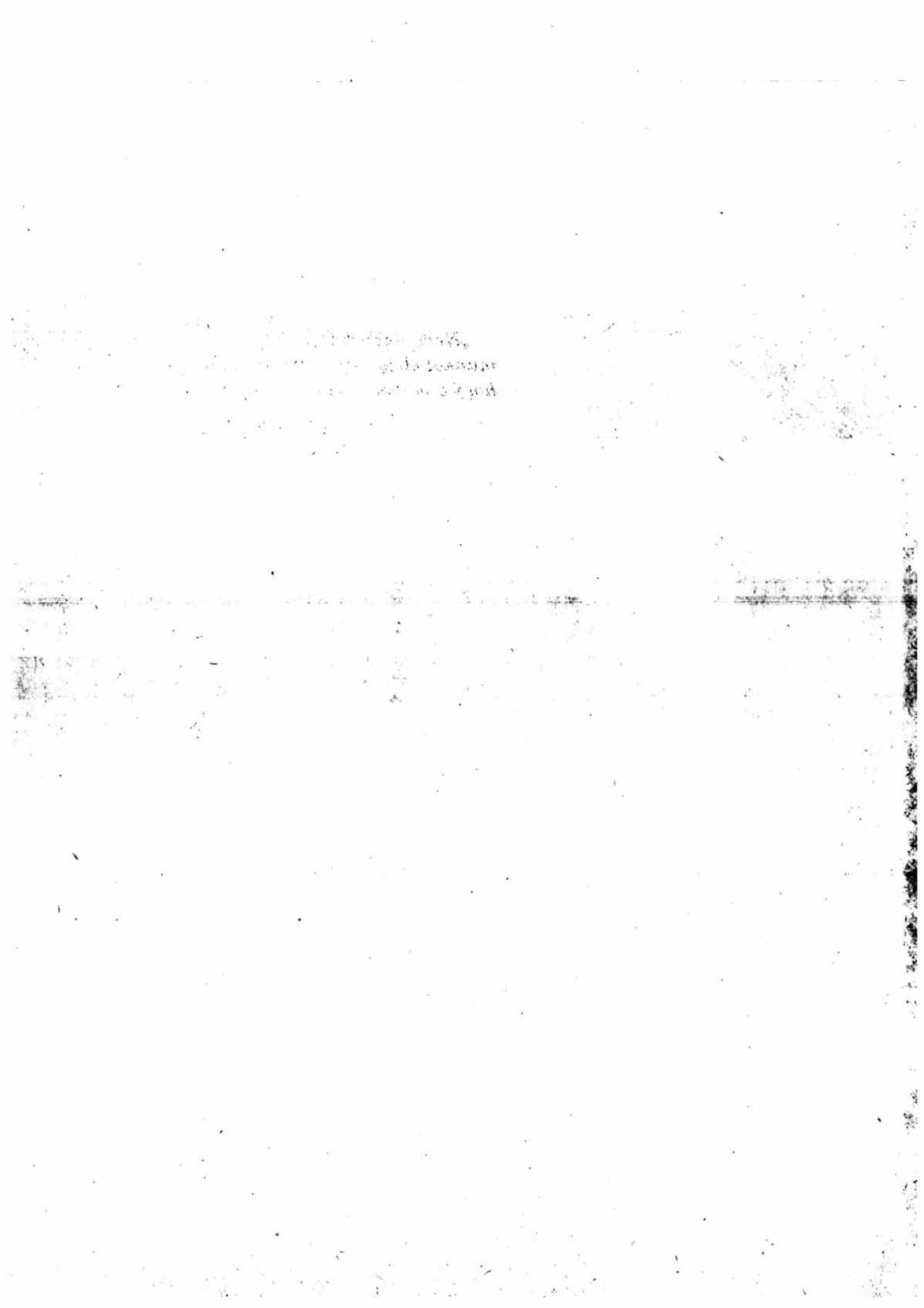
A hátsó borítón: **Az ortodox zsinagóga belseje** (fölül)

Festmény az ortodox zsinagóga falán (alul)

---

*„Nem vagy köteles az egész
munkát elvégezni, de nincs jogod,
hogy a munkát abbahagyjad!”*

*(A Talmud könyvei.
Bp. 1989. 432. p.)*

Riczu Zoltán

**Zsidó emlékek és épületek
Nyíregyházán**

NYÍREGYHÁZA

1992

**A Jósa András Múzeum kiadványai
34. kötet**

**Szerkeszti:
Németh Péter**

**Lektorálta:
Vörös Károly**

**Német nyelvű kivonat:
Bai József
Angol nyelvű kivonat
Vraukó Tamás**

**Rajzok:
Benke Zsolt,
Bögös Péter és
Szabó Csaba**

**Címlap:
Málik Béla**

**Fotók:
Belánszky Demkó Péter és
Hegedűs Árpád**

ISSN 0133—08110

**A kutatómunkát az MTA—Soros Alapítvány,
a könyv kiadását az ARMENTA Húsüzem, Mátészalka
és Nyíregyháza megyei jogú város támogatta**

**Gondozta és kiadta az MTC PRESS Kiadványszerkesztőség
A szerkesztőség vezetője: Kalenda Zoltán
Műszaki szerkesztő: Erdélyi Tamás
Készült a Szabolcs—Szatmár—Bereg Megyei Önkormányzat
nyomdájában, felelős vezető: Szántó Sándor**

Tartalomjegyzék

A nyíregyházi zsidóság főbb jellemzői	7
Nyíregyháza és a zsidók kapcsolata, 1753—1849.	8
A nyíregyházi zsidóság 1850 és 1871 között	17
A hitélet és a hitközségek kialakulása	32
Az ortodox hitközség Nyíregyházán	45
Nyíregyháza térképe	47
A temető története	48
A status quo hitközség zsinagógája	54
A status quo hitközség iskolája	58
A Talmud Tóra iskolák	73
Az ortodox zsinagóga felépítése	75
A Bujtos utcai ortodox (haszid) imaház	85
Az ortodox hitközség rituális fürdője (mikve)	86
A metzshelyek (vágodák)	88
Az ortodox hitközség metzshelyének átépítése	90
A status quo hitközség Holló utcai metzshelyének felépítése	92
A status quo hitközség Síp utcai metzshelyének felépítése	94
A húscsarnokok	101
A status quo hitközség Síp utca 12. sz. alatti házának átalakítása	104
A kórház története	105
A status quo hitközség Síp utcai imaháza és az elhurcoltak emlékműve	114
A zsidó épületek elhelyezkedése a városban	120
Irodalom	121
Jüdische Andenken und Baudenkmäler in Nyíregyháza	125
Jewish Relics and Buildings in Nyíregyháza	129

A nyíregyházi zsidóság főbb jellemzői

A törökök kiűzése után gyakorlatilag alig maradt zsidó lakos Magyarországon, csak az ország nyugati és északi részén élő közösségek maradtak fenn. (Vörös 1989. 28. p.) Meginduló bevándorlásuk során először osztrák és német területekről érkeztek ide, majd pedig Csehszorból. Ott házasságkötési korlátozás lépett életbe s ez motiválta kivándorlásukat. A harmadik bevándorlási hullám Galícia felől indult el. Lengyelország felosztása után (1772) Galícia Ausztriához került s így a közös államterületen könnyebbé vált a migráció. (Marton 1941. 53–60. p.) Ezek az emberek „az északi és északkeleti megyéket választották”, itt telpedtek le elsődlegesen, majd tovább húzódtak az ország nyugati és déli részei felé. Ugyanakkor a nyugati területeken élő zsidók keleti irányba vándoroltak. (Büchler 1893. 385. p.; Vörös 1989. 31. p.) A két különböző csoport így került kapcsolatba egymással. Ennél fogva tapasztalható a polgárosultabb, gazdagabb (már régebben itt élő) és az elmaradottabban feudális lengyel viszonyokból kilépő, szegényebb zsidók közötti feszültség, (Vörös 1989. 31–32. p.) ami Nyíregyházán is megfigyelhető. A keletről érkezők, mivel „közel lévén régi hazájuk, a melylyel összeköttetésüket nem szakították meg, nem tudtak egyhamar kivetkőzni viseletükből, szokásaikból” (Büchler 1893. 385. p.). Ez a csoport lett a hagyományokat követő, hozzá ragaszkodó vallási irányzat, a majdani ortodoxia bázisa.

Ugyanakkor jelen volt a városban és a környező megyékben a haszid irányzat, mely „a megkínzott, reményeiben megcsalatott, nyomorgó proletár-zsidók szabadságmozgalma volt a rabbik és a hitközségi vezetők tiranizmusa ellen”, Istennel való kapcsolatukat bensőségesen, meghitten, közvetlenül élték meg. (Marton 1941. 63–65. p.) Nyíregyházán imaházuk volt.

Végül a környező megyékben és Nyíregyházán élő meggazdagodott zsidók tőkéjük jelentős részét földbérletbe és földvásárlásba fektették. (Kovács 1922. 45. p.) Jelentős földbirtokosok voltak a Haasok, Klárok, Burgerek, Weinbergerek (Gyulaháziak), de a Szamuelyek is. Megfigyelhető az életvitel, életmód alkalmazkodása, hasonulása a tradicionális földbirtokosokéhoz (dzsentrí).

Nyíregyháza és a zsidók kapcsolata, 1753—1849.

A település birtokosa gróf *Károlyi Ferenc* (*Károlyi Sándornak*, a Rákóczi-szabadságharc főgenerálisának, a szatmári egyezség megkötőjének a fia) 1753-ban evangélikus vallású szlovák telepesekkel népesítette be a kis lélekszámú, de nagy határral rendelkező falut. Az új lakosokkal szerződést kötött, melynek egyik pontja megtiltotta a görögöknek és a zsidóknak a faluban való megtelepedést.¹ Ezen rendelkezés 1840-ig érvényben volt és be is tartották, nem engedtek be maguk közé izraelitát. Az összeírásokban találkozunk egy *Zsidó Jankó* nevű lakossal (később *Zsidó Jánku*, *Juan Zsidó*), de ő evangélikus vallású. A család az 1850-es években is itt élt, képviselői: *Zsidó János*, *Zsidó Mihály* és *Zsidó Tamás*.²

A település lendületesen fejlődő gazdasága vonzást jelentett a zsidók számára, de a közösség vezetése igyekezett távol tartani őket attól, védve megszerzett jogaikat és kiváltságait a konkurenciától. 1754-ben egy zsidó „*aki azonban már keresztény vallást vett fel*” elkergette az uradalmi csordást és el akarta foglalni a legelőt, mely *Károlyi* gróf használatában

¹) Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Levéltára (a továbbiakban SzSzBML) V. A. 101. Nyíregyháza Mezőváros Választott Hites Közösségének Iratai, 1471–1848/49. (a továbbiakban V. A. 101.) V. A. 101/e.37. doboz (a továbbiakban d.) 8/1757. iratszám (a továbbiakban i.sz.).

²) SzSzBML. V. A. 101/f. 49/129. d. 1/1775. i.sz.; V. A. 102. Nyíregyháza Mezőváros Tanácsának Iratai, 1753–1849. (a továbbiakban V. A. 102.) V. A. 102/f. 49/129. d. 3/1762. i.sz., 3/1765. i.sz., 4/1781. i.sz.; V. A. 102/g. 46/126. d. 1/1772. i.sz.; V. A. 102/h. 71/151. kötet (a továbbiakban köt.) 72/152. köt., 73/153. köt., 74/154. köt.; V. A. 107. Nyíregyháza Mezőváros pusztabírájának iratai, 1808–1847. (a továbbiakban V. A. 107.) 1/212. d. 5/1837. i.sz., 2/213. d. 10/1837. i.sz.; V. B. 151. Nyíregyháza Község Tanácsa Iratai, 1855–1860. (a továbbiakban V. B. 151. 2/65. d. 43/1856. i.sz.; A zsidó nemzetség legrégebből ismert tagja Mácsa a XII. század végén élt, ekkor, vagy nem sokkal korábban telepedhettek meg az országban. Pénzügyletekkel foglalkoztak és Pest megyében szereztek birtokokat. A család a XIV. században emelkedett fel, de ugyanakkor el is hagyta a megyét. (*Makkai* 1958.) A Tiszántúlon és a délvídeden voltak nagybirtokaik. Előfordulhat, hogy a Nyíregyházán élő Zsidó család ennek a nemzetségnek a leszármazottja, hiszen Károlyi Ferenc Békés megyei (igaz szlovákokkal) népesítette be elnéptelenedett birtokát. Onnan jöttek az új telepesek, ahol a korábbi évszázadokban a Zsidó nemzetség nagy birtokokkal rendelkezett.

volt. Eljárásának jogosságát a gróf nyírbátori intézőjének a levelével igazolta — nyilván bérletként kívánta használatba venni a legelőt. A faluban ez az eset „nyugtalanyságot” keltett és arra hivatkozva, hogy a „méltányosság” és az „igazságosság” is az „új falut pártfogolja”, maguknak kérték a bérletet.³ 1765-ben nagy ellenállást váltott ki egy tokaji görög beköltözése, aki ráadásul kocsmát is akart építeni — ez súlyosan sértette a *Károlyi Ferenc*cel kötött eredeti megállapodást, miszerint görögök és zsidók nem telepedhettek le, másrészt pedig csonkította volna a falu kocsmáltatásból származó haszonvételét. A betelepedési engedélyt *Rácz Demeter*, *Károlyi Ferenc* sógora, *Károlyi Antal* (aki apja 1758-as halála után átvette annak örökségét) teljhatalmú megbízottja adta meg. A tiltakozást a gróf visszautasította.⁴ Felemelték szavukat 1792-ben, *Farkas Károly* balkányi zsidó bőrvásárlási engedélye ellen, aki a mészárszéktől akart bőrt vásárolni.⁵ 1808-ban a jövevények letelepedésének és birtokvásárlásának korlátozását kérték a lakosok és a bírák a *Károlyiak*-tól — sikerrel.⁶ A helyi kereskedők a házalók ellen kértek védelmet 1833-ban, majd 1839-ben a „mozgó kalmárok” kitiltását szerették volna elérni — de nem járt sikerrel fellépésük. Ezek az intézkedések a zsidókat is érzékenyen érintették volna.⁷

Mindez azonban nem jelentette a gazdasági kapcsolatok hiányát. 1763-ban egy balkányi zsidótól vette a város a sört akivel viszály is támadt, mert „rossz sert küldetvén az helységnek... egy néhány izben” nem tartotta be a vele kötött szerződést.⁸ 1842-ben a polgármester zabvásárlással bízott meg egy zsidót, aki 150 köböllel vett a város számára az eszlári árverésen.⁹ 1846-ban *Ganczfried Zsigmond* ófehértói izraelitától vettek 200 öl kemény fát 15 Ft 45 krajcárért.¹⁰

A város pusztáin legelő hatalmas birkanyájak gyapjújának felvásárlásáért verseny alakult ki a kereskedők között és sokukat idevonzotta ez az árucikk. Az árveréseken többször elnyerte a gyapjufelvásárlás jogát *Altmann Zsigmond* pesti kereskedő (1834, 1842) és részt vettek az 1842-es

³) SzSzBML. V. A. 101/e. 37. d. 4/1754. i.sz.

⁴) SzSzBML. V. A. 101/e. 37. d. 7/1765. i.sz.

⁵) SzSzBML. V. A. 101/f. 37/a.d. 17/1792. i.sz.

⁶) SzSzBML. V. A. 101/e. 37. d. 3/1808. i.sz.

⁷) SzSzBML. V. A. 101/i. 40. d. 9/1833. i.sz.; V. A. 101/a. 29. d. 14/1839. i.sz.

⁸) SzSzBML. V. A. 101/i. 40. d. 6/1764. i.sz.

⁹) SzSzBML. V. A. 101. 15. köt. Nyíregyháza Mezőváros Választott Hites Község Jegyzőkönyve (a továbbiakban V.A. 101. 15.köt.) 3/1842. bejegyzés (a továbbiakban bj.)

¹⁰) SzSzBML. V.A. 101. 18. köt. 489/1846. bj.

árverésen: *Stern, Schaf és Rosenthal*, szintén pesti kereskedők. ¹¹ 1846-ban egy „szomszédos” településen lakó izraelitának adtak el egy malmot 28 Ft-ért. ¹²

A település, mely 1786-tól mezőváros volt, annyira megerősödött gazdaságilag, hogy 1804-ben a *Dessewffye*ktől, 1824-ben a *Károlyi*aktól örökre megváltotta feudális szolgáltatásait. A város közössége átvette a földesúri és királyi haszonvételeket, így a kocsmáltatás a sör- és pálinkafőzés, húsmérés, a malmok, a vásárok és a boltok tulajdonjogát is. A jövedelemforrásokat árverések útján történő bérletbe adással hasznosították. Ez a lehetőség a városba vonzotta a tőkeerős vállalkozókat más településekről is, akik versenytársai lettek a helyieknek. Közöttük zsidók is voltak.

Jelentős bérleteket nyertek el a Kisvárdáról származó és Debrecenben is lakással bíró *Eisenberger*-család tagjai. Már 1841-ben megjelent *Eisenberger Dávid* a kocsmák, a malmok és a vásárvám bérletének árverésén, de akkor még nem járt sikerrel. ¹³ 1844-ben azonban megkapta a Morgó, és az Epreskert kocsmák bérleti jogát. A szerződés előírta, hogy „kocsmárosnak izraelitát” nem fogadhat fel és a kóser bor mérését külön szabályozták. ¹⁴ *Eisenberger Mór* szintén 1844-ben megkapta a Zöldség téri, a Cédulaház, az Újteleki kocsmák bérletét, a négy országos vásáron a bormérés jogát, a „pályinkának apróbb mértékben mérését” — ez Sóstóra nem volt érvényes. 1844-ben és 1845-ben a Nagyvendéglő is az ő kezelésében volt, ahol 1845 júliusában „táncvigadalmat” rendezett, melynek bevételét a „kisdédóvó” részére adta át. 1845-ben *Kacz Henrikkel* a borkimérés privilégiumát tudhatták magukénak. A Korona-házban (nem azonos a ma is álló Korona Szállodával) szintén kocsmát bérelt. A borkimérésével *Jakabovits Antalt* (ő is izraelita volt) bízta meg, amiért feljelentették, mert a szerződés megtiltotta zsidó kocsmáros alkalmazását. ¹⁵ Kibővítve vállalkozásainak körét, négy mézárszékét is bérbe vett 1846-ban. A városnak 161 Ft-ot fizetett ezért, egy évre és tartozott 100 font faggyút is szállítani. Ebbe az üzletágba *Eisenberger Adolf* is befo-

¹¹) SzSzBML. V. A. 102/b. 24/104. d. 42/1842. i.sz.

¹²) SzSzBML. V. A. 101. 18. köt. 203/1846. bj.

¹³) SzSzBML. V. A. 101. 15. köt. 394/1841. bj.

¹⁴) SzSzBML. V. A. 101/a. 29. d. 45/1844. i.sz.; V. A. 101/f. 37/b.d. 46/1844. i.sz.; V. B. 161. Nyíregyháza Város Közgyűlésének iratai, 1861/1866–1871. (a továbbiakban V. B. 161.) 3/112. köt. 1061/1866. bj.; V. B. 162. Nyíregyháza (bizottmányi) Választmányi Közgyűlése iratai, 1862–1866. (a továbbiakban V. B. 162.) 1/118 köt. 74/1862. bj.

¹⁵) SzSzBML. V. A. 101/f. 37/b.d. 46/1844. i.sz.; V. A. 101. 17. köt. 366/1845. bj., 649/1844. bj., 230/1844. bj.; V. A. 102/b. 24/104. d. 33/1846. i.sz.

gott.¹⁶ Megerősödött a helyi vállalkozói réteg is és 1847-ben *Kobilicz Dániel* nyíregyházi lakos kapta meg a kocsmáltatási és vásárvám jogát *Eisenberger Mór* és *Kacz Henrik* előtt.¹⁷ Kacz Henrik debreceni lakos volt, a Csillag kocsmában bérelte a bormérés jogát 1844-ben, valamint kezében volt a Kóser vendéglő bérlete 1844 és 1847 között. A Kóser vendéglőben csak izraeliták vásárolhattak bort, „hegyi” borokat nem — csak helyi (orosi, királytelki, keresztúti) borokat mérhetett ki. Az évi bérleti díj 42 Ft volt, azért ilyen kevés, mert évente egy országos vásár alkalmával mérhette az italt. 1845-től 1847-ig a Korona épületében lévő kocsmá bormérési jogát is magáénak tudhatta. Pálinkát nem árusíthattott, olyan bort, melyet nem nyíregyházi lakos termelt, nem tarthatott (hegyi borokat sem), a város vezetése azt is meghatározta, hogy hiány esetén honnan szerezhet be bort. Az évi bérleti díj 1265 Ft volt.

Látható, hogy a város erőteljesen beavatkozott a szabad versenybe a szerződések révén. 1846-ban a lakosok egy része keresztény bérlőt követelve a Koronába, tiltakozott *Kacz Henrik* személye ellen, de nem bontották fel a szerződést. Később ő kérvényezte azt, hogy pincérnek izraelitát alkalmazhasson (ezt a szerződés tiltotta). Megfogadta, hogy ha „*baj lesz vele*” azonnal elcsapja.¹⁸

A városban jelen lévő zsidó bérlők, kölcsönöket is folyósítottak. Időnként a hatóság segítségét kérték a tartozások behajtásához, ezt tette *Eisenberger Mór* és *Kacz Henrik* 1846-ban és 1848-ban is.¹⁹

Az 1840: XXIX. tc. a bányavárosok kivételével mindenütt megengedte a letelepedést a zsidóknak. A lehetőséggel először *Fried Jakab* élt: „*Fried Jakab Tokaji Izraelita Kereskedő becsületes magaviseletéről s kereskedése folytatásáról hiteles Bizonyosság levelet folyamodó Leveléhez csatolván az 1840-dik Törvény értelménél fogva magát lakosnak be vétetni kéri*”. A beadvány november 6-án kelt, a tanácsülés megfogalmazta a beköltözőkhöz való általános viszonyát. „*Hogy ha a folyamodó folytatandó élelmezésének egy bizonyos és törvényes módját világosítja fel, és vitelendi is, s magát állandóul becsületesen viselendi, — a tüzi eszközökre s egyéb a Város köz javát illető jótékony intézetekre adandó segedelmeknek be fize-*

¹⁶) SzSzBML. V. A. 101. 18. köt. 365/1846. bj., 421/1846. bj.; V. A. 101/a. 29. d. 22/1846. i.sz.

¹⁷) SzSzBML. V. A. 101. 19. köt. 348/1847. bj., 231/1847. bj., 255/1847. bj.

¹⁸) SzSzBML. V. A. 101/f. 37/b. d. 46/1844. i.sz.; V. A. 101/a. 29. d. 23/1845. i.sz.; V.A. 102/b. 24/104. d. 33/1846. i.sz.; V. A. 101. 18. köt. 1/1846. bj., 181/1846. bj., 191/1846. bj.

¹⁹) SzSzBML. V. A. 102/a. 93/13. köt. 5394/1846. bj.; V. B. 133. Nyíregyháza Város Tanácsának Iratai 1848–1849. (a továbbiakban V.B. 133.) 1/260. köt. 229/1848. bj., 237/1848. bj.

tése mellett lakosnak be fog vétetni". Majd november 9-én Fried Jakabot, miután „becsületes magaviseletéről” és kereskedői mivoltáról hiteles bizonyáglevelet mutatott be a város lakosai közé felvették, mert a város a törvényeknek „hódolni” tartozik. Láthatóan szigorú feltételeket állítottak a beköltözni kívánók elé.

Becsületességüket igazolniuk kellett, ha ez megváltozik „akár mikor és azonnal ki fog a városból tiltatni” — az illető személy. A rendeletnek ezt a pontját alkalmazta az albíró 1848. március 13-án Klein Salamon esetében akit „tyuknyak kitekeréséért” kitiltott a városból — „Március hó végéig kitakarodjék”. A végrehajtásra nem került sor, Klein Salamon a városban maradt. Bizonyítaniuk kellett, hogy megélhetését biztosító foglalkozásuk, munkájuk van: „Arra felügyelni, hogy minden bizonyos életmód vagy munka neme nélkül csak a többi lakosok terhével vidékiek be ne fogadtassanak”. Ha vidékiek, vagy vándorlók a városban éjszakáztak, útleveleket be kellett mutassák a rendőrségen és a befogadók viselték értük a felelősséget. Istállón kívül nem tarthattak marhát, mert ha mégis ezt tették, elhajtották és eladták a jószágokat.

Végül a beköltözőket kötelezték a város rendeleteinek betartására, valamint adakozásra. Az adakozás jótékony célt takart, a kórház számára juttattak pénzt, majd a későbbi években az artézi kút fúrásának a költségére teremtettek ily módon alapot.²⁰ Fried Jakabot, Klein Salamon, Mandel Jónás és Stern Emánuel követte. A zsidók lélekszáma 1848-ra már 71 fő lett.²¹

Az 1848-ban itt lakó 71 személy (39 férfi és 32 nő) 17 családban élt, a vérségi rokonságban lévők száma 56 fő, 15-en a családokhoz tartoztak, mint kereskedő, vagy iparos segédek és tanulók, vagy mint háztartási alkalmazottak. Az átlagos családlétszám 3,2 fő. Legnagyobb létszámú Szamuely Baruch családja, 7-en éltek együtt (5 gyerek és szüleik), 5 fő egyedülálló, Fischbein Léni pedig özvegy volt. Legidősebb Klein Salamon (52 éves) sókereskedő, legfiatalabb Hartstein Móric (4 hónapos), 27 gyermek élt a közösségben. A családfők átlagéletkora 31,7 év, tehát gazdaságilag aktív életkorban voltak.

²⁰ SzSzBML. V. A. 102/a. 80/10.köt. 1760/1840. bj.; V. A. 101. 14/14. köt. 621/1840. bj.; V. A. 101/h. 39. d. 15/1840. i.sz.; V. B. 142. Nyíregyháza Községi Tanácsának iratai, 1850–1854. (a továbbiakban V. B. 142.) 5/3.a. köt. 675/1851. bj.; V. A. 102/a. 94/14. köt. 6334/1848. bj.

²¹ Történetkönyv, melyben Nyíregyházi Ekklezsia a XIX^{-dik} századtól kezdve évenkénti történetei (1753–1855). Szerk.: Miklósfy Sámuel. Nyíregyháza, (1841–1855). Kézirat, 379. p. Margóra tett bejegyzés. Lelőhely: Evangélikus Egyházközség Levéltára, Nyíregyháza; Lelőhely: SzSzBML. V. B. 109. Szabolcs vármegye zsidóösszeírása 1848. (a továbbiakban SZVZSÓ) 292. p.; V. B. 133. 2/261. d. 28/1848. bj., 42/1848. bj.

A 17 fő családfenntartó foglalkozás szerinti megoszlása a következő:

kereskedő	7 fő
marhakereskedő	1 fő
sóáruló	1 fő
gabonakereskedő	1 fő
	<hr/> 10 fő
<i>Iparosok:</i>	
gombkötő	1 fő
szeszfőző	1 fő
székgazda (mészáros)	1 fő
ecetfőző	1 fő
szabónő	1 fő
	<hr/> 5 fő
dohánybeváltó tiszt	1 fő
metsző	1 fő

A családfők 58,8 %-a kereskedelemmel, 29,4 %-a iparral foglalkozott.

A tercier szektor ezen ága képviselőinek ilyen erőteljes megjelenését, a település kereskedelmi és-csereközponttá fejlődése magyarázza. A szántóföldek bőséges gabonatermést hoztak, a pusztákon marhacsordák és juhnyájak legeltek. Az élelmiszeripari termékek voltak a kereskedelem fő árucikkei. A zsidók ennek lebonyolításában játszott jelentős szerepét bizonyítja, hogy 1842-ben *Pleskó István* vásárvám-bérlő, és az 1847. év vásárvám-bérlője, *Kobilicz Dániel* is kérte a Kisasszony-napi vásár „előrébb”, vagy „hátrább hozását”, mert a (zsidóknak) „Új évi ünnepjük majdnem mindég akkorra esik, és igen nagy kárt okoz a bérlőnek, és a városi forgalmat is csökkenti”, ha nem lehetnek jelen. A változtatást nem engedélyezte a tanács, mert „bizonytalanságot” teremtené. Egyébként 4 országos vásárt tartottak itt, a tavaszt: március 3-án és 4-én, a pünkösdit: június 2-án és 3-án, az őszt: szeptember 9-én és 10-én, a télt pedig december 9-én és 10-én. Az őszi ütközött a zsidó újévvel. A kereskedők munkáját 1 segéd és 2 tanuló segítette, az iparosokét 3 gombkötő legény, 1 gombkötő tanuló és 1 fő szabó tanuló. A háztartásokban 5 szakácsnőt, 1 pesztrát és 1 szolgát alkalmaztak. ²²

A város 1846-ban árverésre bocsátotta a mészárszékét, kikötván, hogy

22) SzSzBML. V. B. 109. SZVZSÖ. 292. p.; V. A. 101. 15. köt. 321/1842. bj., 343/1842. bj.; V. A. 101. 29. d. 13/1847. i.sz.; V. B. 165. Nyíregyháza Város Polgármesterének iratai, 1861-1865. (a továbbiakban V. B. 165.) 1/154. d. 127/1862. i.sz.

a bérlő zsidó lehet, de a mérőlegény keresztény legyen. 1847-ben *Szamuely Baruch* büdsszentmihályi székgazda nyerte el a bérletet 6 évre *Nikelszky Mátyással* együtt (ő nem volt zsidó). Erre szükség is volt, mert az itt lakó zsidók panasza szerint a mészárosok vonakodtak számukra húst kimérni. (*Szamuely Baruch* 1811-ben született, 1871-ben halt meg, 1847-ban kérte felvételét a város polgárai közé). Az üzletmenet 1849-ben elromlott, márciusban beadvánnyal fordultak a városhoz, melyben azt kérték, hogy felemelhessék a hús árát, mert igen drága lett a marha és veszteségük keletkezett emiatt. Azt is vállalták volna, hogy a bérleti díjat befizetik és nem mérnek húst. A város közölte, hogy az ármegállapításra nem jogosult, ellenben próbavágást rendelt el. Ennek eredménye valóban veszteséget mutatott, Nyírmadán vettek 2 ökröt és 2 tehenet 673,3 Ft-ért, „igen drága” — állapította meg a jelentés. A hús kimérése után a bevétel 604,34 Ft, — a veszteség pedig 68,96 Ft volt. Ezt még növelte az utazási költség, az élelmezés és a cseléd költsége. Áprilisban azt kérték, hogy csak a nyíregyházi lakosokat szolgálhassák ki, az idegeneket ne — ezt sem engedélyezték. Augusztusban nagyon elmérgesedett a helyzet, már egyáltalán nem vágtak marhát és „dacoltak” a várossal „többször engedetlenül viselkedni vakmerősködtek”. Felszólították őket, hogy minden nap legyen „*élég hús*”, mert különben letartóztatják és elzárják őket. Felhatalmazta a város vezetése *Sulyán János* kapitányt, hogy akár testi fenyegetést is alkalmazhat a vágólegényekkel szemben, ha nem hajlandók engedelmeskedni. Továbbá a kapitány feladata volt megvenni a levágandó szarvasmarhát is (természetesen a bérlők terhére), ha ők ezt nem tették. Augusztus 26-án a két vállalkozó a szerződés felbontását kérte, mert magyar pénzért nem tudtak szarvasmarhát venni (az augusztus 13-i világosi fegyverletétel hatása), eladni pedig csak jelentős kárral — 3000 Ft — tudták. Nem bontott szerződést a város és nem engedélyezte a szeptemberben esedékes díjrészlet elengedését sem.²³

Czincz Albert és *Ignác* a városháza épületében lévő boltot bérelte ki 1844–1846 között 80 Ft/év díjért. Kisebb átalakításokat végeztek (közfal építés, az ajtók és ablakok megerősítése). Abban az évben telepedtek a városba. 1846-ban csatlakozott a testvérekhez *Czincz Jakab*, aki a piacon bérelt boltot 1846 és 1852 között 152 Ft/év összegért. Hitelezéssel

²³ SzSzBML. V. A. 102/a. 93/13. köt. 5022/1846. bj.; V. A. 101. 18. köt. 251/1846. bj.; V. A. 101. 29. d. 12/1847. i.sz.; V. A. 101. 19. köt. 481/1847. bj., 507/1847. bj.; V. B. 132. Nyíregyháza RT. Város Képviselői Közgyűlésének iratai, 1848. V. 10–1849. XII. 29. (a továbbiakban V. B. 132.) 2/259. d. 1849. III. 25-i bj., 1849. III. 26-i bj., 1849. III. 31-i bj., 1849. IV. 3-i bj., 1849. VIII. 24-i bj., 1849. VIII. 26-i bj., 1849. IX. 23-i bj.; V. B. 133. 2/261. d. 31/1849. i.sz.; A Nyíregyházi izraelita hitközség anyakönyve 1866–1895. (a továbbiakban NYIHA)

is foglalkozott, mert *Bogár András* halála után követelte a tartozása megfizetését.²⁴ *Mandel Jónás* 1841-ben lett a város lakója (2000 Ft-os vagyont igazolt), 1842 és 1846 között a városháza épületében lévő boltot bérelte 62 Ft/év díjért. *Vitéz Károly* kereskedővel az országos vásártéren állítottak fel állandó sátrat 1844-ben. A zsidóktól 3 krajcárt, a keresztény kereskedőktől 1 krajcárt kértek az elfoglalt terület négyszögöléért, évente. A megkülönböztetést azzal indokolták, hogy „ezen városban egyedül a puszta lakhatás, — birtok nélkül engedtetett meg, — ezek felett tehát *Keresztényekre nagyobb tekintet fordítottatik*”. Végül egységesen 2 krajcár lett az évi négyszögölenkénti bérleti díj, mindenki számára. 1845-ben csődbe jutott, 13428,06 Ft-tal tartozott a hitelezőknek. 1846 májusára megegyezett velük, és az ellene indított pert megszüntették. 1848-ban már nem lakott a városban.²⁵ Kereskedők voltak még: *Stern József*, *Strausz Jakab*, *Stern Emánuel*, *Klein Salamon*, *Bleyer Salamon*, *Ganczfried Zsigmond*, *Friedmann Albert*, *Hartstein Lipót*.²⁶ Ecetfőző iparos volt *Rosenthál Márton*, gombkötő mester: *Goldstein Dávid*, gombkötő legény: *Lusztig Bernát*, szabó: *Weinberger Ábrahám* — ő 1848-ban már halott —, *Valentin Mihály* pedig szeszfőző volt. *Steiner Lipót* a dohánybevéltő tisztje, *Redner Emánuel* a közösség metszője (sakter) volt.²⁷

A kereskedők és az iparosok adójának összevetéséből kiderül, hogy a kereskedelem volt a nagyobb jövedelemtermelő (az 1844-től 1847-ig terjedő időszak adatai alapján). A kereskedők (5 szerepel az adólistán) mind a 3 Ft-os átlag felett fizettek adót, *Klein Salamon* átlaga 3,06 Ft, *Czincz Albert* (ő 1847-ben szerepel először a lajstromban) azonnal 8,6

²⁴) SzSzBML. V. A. 101. 16. köt. 115/1844. bj., 184/1844. bj.; V. A. 102/a. 92/12. köt. 3878/1844. bj.; V. A. 101. 29. d. 7/1846. i.sz.; V. A. 101/f. 37/a.d. 30/1846. i.sz.; V. A. 101. 18. köt. 116/1846. bj.; V. A. 101. 19. köt. 660/1847. bj.; V. B. 133. 2/261.d. 31/1849. i.sz.; V. B. 134. Nyíregyháza Mezőváros Főbírájának iratai, 1848–1849. (a továbbiakban V. B. 134.) 1/267. d. 14/1849. i.sz.

²⁵) SzSzBML. V. A. 102/a. 91/11. köt. 3011/1842. bj., 3020/1842. bj., 3024/1842. bj.; V. A. 101. 16. köt. 575/1842. bj., 60/1843/4. bj., 69/1844. bj., 108/1844. bj.; V. A. 101. 17. köt. 373/1844. bj., 638/1844. bj.; V. A. 102/a. 92/12. köt. 4364/1845. bj., 4365/1845. bj., 4401/1845. bj., 4405/1845. bj.; V. A. 101. 17. köt. 87/1845. bj.; V. A. 101. 18. köt. 117/1846. bj.; V.A. 102/a. 93/13. köt. 4506/1845. bj., 5138/1846. bj.; V.A. 101. 29. d. 7/1846. i.sz.; V.A.101/f. 37/a. d. 30/1846. i.sz.

²⁶) SzSzBML. V. A. 102/a. 94/14. köt. 6295/1818. bj., 6335/1848. bj.; V. A. 102/a. 92/12. köt. 3596/1843. bj., 3619/1844. bj., 3637/1844. bj.; V. A. 101. 16. köt. 87/1844. bj., 104/1844. bj., 54/1843. bj.; V. B. 133. 2/261. d. 31/1849. i.sz.; V. A. 101. 15. köt. 743/1841. bj.; V. A. 101. 19. köt. 53/1847. bj.; V. B. 109. SZVZSÖ. 292. p.

²⁷) SzSzBML. V.A. 102/a. 91/11. köt. 2927/1842. bj., 2629/1841.bj.; V. A. 101. 15. köt. 455/1842. bj.; V. A. 101. 17. köt. 510/1844. bj., 282/1845. bj., 152/1845. bj., 37/1845. bj., 37/1845. bj.; V. A. 102/a. 94/14. köt. 5643/1847. bj.; V. A. 102/a. 93/13. köt. 4599/1845. bj.; V. A. 101. 19. köt. 315/1847. bj.; V. B. 142/b. 15/9. d. 152/1845. i.sz., 335/1854. i.sz., 203/1854. i.sz.; V. B. 109. SZVZSÖ. 292. p.

Ft-ot fizetett. *Mandel Jónásnak* viszont 7,5 Ft adótartozása volt 1846-ban, ekkor csődeljárás alatt állt. A 4 iparos ugyanebben az időszakban 2,3 Ft átlagos adót fizetett. Legkevesebbet *Rosenthál Márton* ecetfőző, 1,24 Ft-ot, ő először 1847-ben fizetett adót. Legtöbbet *Goldstein Dávid* gombkötő, 3,33 Ft-ot, de neki 1,30 Ft tartozása volt 1846-ban. *Weinberger Ábrahám* (szabó) is tartozott 2 Ft-al, ő meghalt és özvegye *Fischbein Léni* folytatta az ipart tovább. *Lusztig Bernát* gombkötő legény pedig „elszökött” a városból s így 1847-ben már nem szerepel a listán.²⁸

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharcban *Czincz Albert* „önkéntes mozgó” nemzetőrként vett részt.²⁹

---

²⁸) SzSzBML. V. A. 102/h. 71/151. köt. 568. sorszám (a továbbiakban ssz.) 791. ssz., 1058. ssz., 1550. ssz., 72/152. köt. 792. ssz., 796. ssz., 1550. ssz., 1552. ssz., 73/153. köt. 568. ssz., 791. ssz., 792. ssz., 1550. ssz., 1552. ssz., 74/154. köt. 228. ssz., 789. ssz., 1003. ssz., 1553. ssz., 1494. ssz.; V. A. 102/j. 84/164. d. 54/1846. i.sz.

²⁹) SzSzBML. V. B. 133. 3/262. d. 33/1848. i.sz.

A nyíregyházi zsidóság 1850 és 1871 között

Egy rövid, átmeneti csökkenés után (1848-ban 71 zsidó élt itt) egyre inkább gyorsuló ütemben növekedett a város izraelita lakosainak lélekszáma. Különösen szembetűnő a létszámgyarapodás 1858 és 1869 között. A bevándorlás meglehetősen rendezetlenül folyt, mert a város vezetése azt állapította meg 1850-ben, hogy nem veszik figyelembe a betelepedésről szóló törvényt és a város rendeletét sem, „betelepednek az engedély megszerzése előtt” és a városi rendszabályokat elmulasztják teljesíteni. ¹ (Leffler 1900. 118. p.)

Év	a város lélekszáma fő	a zsidók lélekszáma fő	a zsidók az összes lakos %-ában
1850	14626	60	0,04
1858	17087	150	0,8
1869	21896	1128	5,1

1850 és 1871 között 213 személy kért betelepelési, vagy ideiglenes tartózkodási engedélyt. Az ideiglenesen itt tartózkodókról 1857-ben tudunk (16 fő), de többnyire ők is állandó lakossá váltak.

¹) SzSzBML. V. B. 142/b. 8/14. d. 26/1851. i.sz., 32/1891. i.sz.; V. B. 151. 2/65.d. 21/1858. i.sz., 40/1858. i.sz.; Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 27. köt. A Magyar Szent Korona Országainak 1900. Évi Népszámlálása. Tizedik Rész. Bp. 1909. 96–97. p.; V. B. 141. Nyíregyháza Községi Választmánya iratai, 1850. jan. 1–jan.19. (a továbbiakban V. B. 141.) 1/a. köt. 50/1850. bj.

153 ember foglalkozása ismert, megoszlása a következő:

I. csoport.

a foglalkozás megnevezése	az adott foglalkozást űzők száma
bérlő	15
kereskedő	45
kereskedelmi utazó	1
kocsmáros	9
pincér	1
szállító (szekerész)	4
ügynök	1
vendéglős	6
összesen:	82

Az ismert foglalkozásúaknak 53,5 %-át alkotja ez a csoport. A csoporton belüli legnagyobb arányt a kereskedők érték el (54,8%), őket a bérlők követik (18,2%), majd a kocsmárosok (10,9%) és a vendéglősök (7,3%) következnek.²

²) SzSzBML. V. B. 141. 1/a. köt. 45/1850. bj., 58/1850. bj., 515/1850. bj., 1047/1850. bj., 1078/1850. bj.; V. B. 142. 5/3/a. köt. 533/1851. bj., 534/1851. bj., 675/1851. bj.; V. B. 142. 10/5/a. köt. 519/1853. bj., 866/1853. bj., 1122/1853. bj., 1123/1853. bj., 1274/1853. bj., 1293/1853. bj.; V. B. 142. 12/6/a. köt. 233/1854. bj., 347/1854. bj., 518/1854. bj.; V. B. 142. 8/4/a. köt. 659/1852. bj., 765/1852. bj., 766/1852. bj.; V. B. 142/b. 15/9. d. 25/1852. i.sz.; V. B. 142/f. 30/24. d. 10/1851. i. sz.; V. B. 151. 65/2. d. 37/1857. i.sz., 41/1859. i.sz., 43/1856. i.sz.; V. B. 154. Nyíregyháza Város Polgármesterének iratai, 1855–1860. (a továbbiakban V. B. 154.) 74/1. d. 32/1857. i.sz.; V. B. 161. 110/1. köt. 1861. IV. 15–i bj., 1837/1861. bj.; V. B. 161. 112/3. köt. 1928/1866. bj.; V. B. 161. 113/4. köt. 736/1867. bj., 738/1867. bj., 750/1867. bj., 847/1867. bj., 1189/1867. bj., 1757/1867. bj., 1758/1867. bj., 2538/1867. bj., 1867. V. 30–i bj.; V. B. 161. 114/5. köt. 935/1868. bj., 100/1868. bj., 1047/1868. bj., 1721/1868. bj.; V. B. 161. 115/6. köt. 1831/1870. bj., 1832/1871. bj.; V. B. 162. 118./1. köt. 572/1862. bj.; V. B. 162. 119/2. köt. 763/1862. bj., 1495/1862. bj., 1709/1862. bj., 2155/1862. bj.; V. B. 162. 120/3. köt. 530/1862. bj., 530/1863. bj.; V. B. 162. 121/4. köt. 2025/1864. bj., 2364/1864. bj., V. B. 162. 122/5. köt. 1391/1865. bj., 1798/1865. bj., 2019/1865. bj., 2030/1865. bj., 2626/1865. bj., 2758/1865. bj., 3179/1865. bj., 3324/1865. bj., 3391/1865. bj., 3413/1862. bj., 117/1864. bj., 1752/1864. bj., 1804/1864. bj., 1865/1864. bj., 1978/1864. bj., 2025/1864. bj., 2075/1864. bj., 2081/1864. bj., 2083/1864. bj., 2192/1864. bj., 2208/1864. bj., 2210/1864. bj., 2215/1864. bj., 2228/1864. bj., 2229/1864. bj., 2230/1864. bj., 2232/1864. bj., 2266/1864. bj., 2289/1869. bj., 2325/1864. bj., 2326/1864. bj., 2370/1864. bj., 2473/1864. bj., 2521/1864. bj., 2757/1864. bj., 2370/1864. bj., 2473/1864. bj., 2521/1864. bj., 2757/1864. bj., 2838/1864. bj., 2839/1864. bj., 909/1865. bj., 1117/1865. bj., 1150/1865. bj., 1334/1865. bj., 1391/1865. bj., 3413/1865. bj., 3478/1865. bj., 1392/1865. bj.; V. B. 163. 124/1. köt. 1405/1865. bj., 1474/1865. bj., 3017/1865. bj., 3087/1865. bj., 132/1866. bj., 220/1866. bj., 679/1866. bj., 802/1866. bj., 1116/1866. bj., 1324/1866. bj., 1325/1866. bj., 1517/1866. bj., 1518/1866. bj., 2891/1866. bj., 3017/1866. bj., 3071/1866. bj., 53/1867. bj., 54/1867. bj., 291/1866. bj., 412/1867. bj., 596/1867. bj., 597/1867. bj., 779/1867. bj., 780/1867. bj., 869/1867. bj., 870/1867. bj.,

A kereskedők belső rétegződését a következő táblázat mutatja be.³

kereskedelmi ágazat	az ágazatban tevékenykedők száma
divatáru kereskedő	1
gabona és terménykereskedő	11
húskereskedő	3
kereskedő (pontosabb megn. hiányzik)	17
mészkereskedő	2
rőfös	1
szatócs	4
szállítványozó ker.	1
szeszkereskedő	1
szén és fakereskedő	2
vegyes kereskedő	2
összesen:	45

A kereskedelem fejlesztésében a zsidók jelentős szerephez jutottak. Az „ezen vidéken majdnem az egész kereskedést kezükben tartó izraeliták” monopolhelyzetének megszüntetése érdekében a város vezetése azt kérte 1851-ben Ábrányi Aurél közigazgatási főszolgabírótól, hogy engedélyezze a heti vásárról kitiltott idegenek és házalók visszatérését. Egyébként megállapították, hogy az „egész vidéken szerfelett csekély és tehetetlen kereskedők száma s üzletelése”. A házalók azaz a „csipkések” durvább festett és festetlen vásznat és ruhaneműket szállítottak a környékbeli szegények számára, akik a „magas áru bolti cikkeket nem veszik meg”.

A helyiek s a környékbeliek közvetlen cserével bonyolították le az üzletet, mert így olcsóbb volt. A „szélsőbb, szegényebb termékű megyék lakói edényeket... oly nagyon hiányzó faeszközöket” szállítottak ide. Nyír-

942/1867. bj., 1134/1867. bj., 1135/1867. bj., 1189/1867. bj., 1190/1867. bj., 1346/1867. bj., 1424/1867. bj., 1428/1867. bj., 1557/1867. bj., 1558/1867. bj., 2099/1867. bj., 2131/1867. bj., 2132/1867. bj., 2135/1867. bj., 2451/1867. bj., 2908/1867. bj., 4080/1867. bj., 4081/1867. bj.; V. B. 163. 125/2. köt. 577/1868. bj., 1509/1868. bj., 2087/1868. bj., 265/1869. bj., 739/1869. bj., 1106/1869. bj., 1168/1869. bj., 1503/1869. bj., 1713/1869. bj., 1864/1869. bj., 1926/1869. bj., 2196/1869. bj., 2242/1869. bj., 2254/1869. bj., 2374/1869. bj., 112/1870. bj., 136/1870. bj., 137/1870. bj., 139/1870. bj., 226/1870. bj., 424/1870. bj., 543/1870. bj., 1112/1870. bj., 1114/1870. bj., 1115/1870. bj., 1344/1870. bj., 1346/1870. bj., 1522/1870. bj., 1540/1870. bj., 1541/1870. bj., 1650/1870. bj., 1700/1870. bj., 2060/1870. bj., 664/1871. bj., 1556/1871. bj., 1823/1871. bj., 2313/1871. bj.; V. B. 163. 126/3. d. 35/1864. i.sz.; V. B. 163. 128/5. d. 24/1862. i. sz., 49/1864. i.sz., 32/1866. i.sz.; V. B. 165. 155/2. d. 27/1868. i. sz., 1853/1868. i.sz.; V. B. 165. 154/1. d. 572/1862. i.sz., 3240/1872. i.sz.; SzSzBML. 118, 119, 120, 121. sz. mikrofilm; NYIHA

³) Lásd 2. jegyzet!

egyháza ezzel szemben gabonával látta el környezetét, melynek „fő termelője a város”, még „Galíciából is itt veszik” — állapították meg.⁴ Ennek a lehetőségnek a felfedezése és kihasználása vonzotta ide a nagyszámú gabona- és terménykereskedőt. Képviselőik: *Fisch Sámuel, Fried Ferenc, Fried Zsigmond, Goldberger Mór, Hirschler Adolf, Jung Adolf, Klein Adolf, Klein Hermann, Klein Mózes Hermann, Kohn Hermann, Wolf Ignác* voltak.⁵ A gabonaféléket nemcsak szemesterményként adták el, hanem megőrölve lisztként is. A malmok működéséhez szükséges malomköveket a hegyvidékről kellett beszerezni a városnak, — ebben is szerepet játszottak a zsidó kereskedők. 1850-ben *Steinberger Izrael* muzsaji (Bereg megye) lakostól vettek 6 db-ot (40 Ft/db áron).⁶ A többiek más élelmiszerekkel, közszükségleti cikkekkel, építési és fűtőanyaggal látták el a lakosságot. Jelentős volt a faáruk beszerzése is (deszka, gerenda, zsin-dely).⁷

A forgalom bővülése a haszon növekedését is eredményezte, ebből a zsidó kereskedők sem akartak kimaradni. *Stern Emánuel* és *Czincz Ignác* 1852-ben a szombati nyitvatartás engedélyezését kérte, lévén akkor a heti vásár és ők pedig zárva vannak, hiszen az ünnepnap számukra.⁸ 1853-ban pedig *Fisch József* és *Schack Mór* azt kérvényezte, hogy szerdán is legyen heti vásár Nyíregyházán. A város vezetése *Ábrányi Aurél*hoz terjesztette fel az ügyet pártfogólag. Érvelésükben kifejtették, hogy a gabona, de különösen a búza termelésének központja a város, „az életne-műek termesztése itten sok ezer munkás kezét foglalatostokdat”. A Debrecenbe, Nagyváradba, Máramaroszigetre, Kassára vezető utak itt találkoznak ez növeli a központi szerepet, valamint ezt erősíti a tervezett Tokajba vezető kövesút megépítése is. Vonzása „Gácsországra” (Galíciára) is kiterjedt s „seregesként szokták látogatni” a kereskedők az itteni piacot. Megfogalmaztak néhány ellenérvet is a szerdai vásárral szemben, a környékről (bokokból) bejövők számára rokonlátogatásra és a templom felkeresésére is alkalmat adott a szombati vásár; szerdán nem jönnek majd be, mert nem szakítják meg a munkát. Végül az engedélyt megkapták, 1854 július 5-től szerdán is van hetivásár, mind a mai napig Nyíregyházán.⁹

⁴) SzSzBML. V. B. 142/b. 8/14. d. 51/1851. i.sz.

⁵) Lásd 2. jegyzet!

⁶) SzSzBML. V. B. 141. 1/a. köt. 630/1850. bj.

⁷) Lásd 2. jegyzet!

⁸) SzSzBML. V. B. 142. 8/4 a. köt. 1267/1852. bj.

⁹) SzSzBML. V. B. 142/b. 9/15. d. 47/1853. i.sz., 63/1853. i.sz., 1/1854. i.sz.; V. B. 142. 10/5a. köt. 1263/1853. bj.; V. B. 142. 12/6a. köt. 420/1854. bj.

Az 1858-ban megnyílt vasútvonal bekapcsolta Nyíregyházát az ország vérkeringésébe s ezzel a kereskedelem is magasabb szintre emelkedett. A város országos híru központja lett a rozskereskedelemnek. A gabona-kereskedők közül a leghíresebbek a *Szamuelyek*, valamint *Jung Adolf*, *Hoffmann Adolf* (48-as főhadnagy) voltak. (*Hoffmann-Sándor* 1929. 173.p.) 1862-ben megalakult a Terménycsarnok (tulajdonképpen tőzsdeként működött), az alapító okirat szerint „*A műipar, kereskedelem és mezőgazdaság általános viszonylataiban szerkesztése és élénkítése végett alakult ezen társaság*”. Elnöke volt *Kornstein Ignác*, *Szamuely Baruch* és *Lajos*, *Haas Mór* és *Hoffmann Adolf* is.¹⁰ (*Hoffmann* 1931.139.p.) Titkára volt: *Heumann Ignác*, *Horovitz Jakab*, *Flegmann Jenő*, pénztárosa pedig *Führer Mihály*. (*Geduly* 1896.260.p.) 1870-ben Kereskedelmi és Gazdasági Egyesület jött létre, melynek *Glück Dávid* volt az ideiglenes választmányi megbízottja.¹¹ A zsidó kereskedők jelentőségét erősítette meg *Kleinyik György* vásárvám-bérlő 1869-ben, amikor a szeptember 6–7-i országos vásár elhalasztását kérte (a zsidó ünnepek miatt) 13-ára. A lakosságnak „előnyt fognak nyújtani a későbbben megjelenő izraelita válásu egyének... a városban történni szokott eladás és vételnél” írta.¹²

Az örökváltsággal a város tulajdonába került földesúri regálékat (kocsmáltatás, mészárszék, bolt- és malomtartás) bérbeadással hasznosították egészen 1888-ig, amikor állami megváltással eltörölték azt. A tőkeerős zsidók egyre több bérletet szereztek meg az árveréseken.

A kornak egyik legjelentősebb alakja *Szamuely Baruch* (Szamuely Tibor a család leszármazottja), ő már 1850 előtt is Nyíregyházán lakott. A következő bérletekkel rendelkezett:¹³

a bérlemény neve	a bérlet időtartalma	bérleti díj Ft/év
mészárszék /Nikelszky Mátyással)	1847–1852	—
mészárszék (a piac épületében)	1860–1865	310
pálinkamérés	1857–1859	9000

¹⁰ SzSzBML. V. B. 163. Nyíregyháza város Tanácsának iratai, 1861–1871. (a továbbiakban: V. B. 163.) 124/1. köt. 2020/1862. bj.; V. B. 163. 125/2. köt. 1868. I. 10-i bj.; V. B. 161. 8/117. d. 1871. VII. 9-i bj.

¹¹ SzSzBML. V. B. 163. 125/2. köt. 1070/1870. bj.

¹² SzSzBML. V. B. 163. 125/2. köt. 724/1869. bj.

¹³ SzSzBML. V. A. 101. 19. köt. 481/1847. bj., 507/1847. bj.; V. B. 142. 5/3/a. köt. 1199/1851. bj.; V. B. 151. 3/66. d. 45/1860. i. sz.; V. B. 150. Nyíregyháza Város Községi Választmányi iratai, 1854–1860. (a továbbiakban: V. B. 150.) 63/2. d. 5/1858. i.sz.; V. B. 151. 4/67. d. 1/1859. i. sz.; V. B. 162. 6/123. d. 20/1862. i.sz.

Sóstó (bor és szeszmérés, a pálinka kivételével)	1857–1859	800
Sóstó (fürdő és ital mérés)	1859–1865	1200
malom (May Adolffal, Nikelszky Mátyással, Aschenbrenner Jakabbal)	1862–1865	6400

A kocsmákból 1859 és 1865 között a következőket bérelte:

a kocsmá neve	bérleti díj Ft/év
Cédulaház kocsmá	750
Kóser vendéglő	1156
Nádor utcai kocsmá	587
Serház és szeszmérés	2461
Szentmihályi utcai kocsmá (Weisz Henrik volt a kocsmáros, majd átvette a bérletet.)	635
Vasúti vendéglő	748

Ezeket mindig valakivel társulva vette bérbe. 1857–1859 között a Nagy vendégfogadó is kezelésében volt, 3500 Ft/év díjért. Az egri káptalantól 1854–től 1857–ig a Polgár községben lévő kaszálót is bérelte (1200 Ft/év díjért) de ezt átadta a Városi Pusztakezelő Társaságnak.¹⁴ 1851. VII. 12. és 1852. XII. 31–e, valamint 1861–1862 között kibérelték *Nikelszky Mátyással* és még több társukkal együtt a kincstári hús- és borfogyasztási adót. (Eredetileg a város bérelte, de kiadták albérlletbe a vállalkozóknak.) 1851–52-ben 2258,30 Ft volt a hús fogyasztási adója, ezt *Szamuely Baruch*, és társa mint az akkori mészárszék bérlők 2585 Ft-ért megkapták a várostól, a különbözet (326,70 Ft) a város pénztárát gyarapította. Természetesen ez az új állami adófajta megjelent a hús árában és a vásárlók elégedetlenségét váltotta ki, drágítással vádolták a bérlőket.¹⁵ A család tagjai közül *Lajos* és *Aurél* férfi és női cipő kereskedést nyitottak, majd bővítették vállalkozásukat szállítmányozási, bizománysai és leszámítolási irodával és rangos gabonakereskedőkké lettek.¹⁶

¹⁴) SzSzBML. V. B. 142/c. 10/16. d. 26/1854. i.sz.; V. B. 151. 4/67. d. 34/1859. i. sz.; V. B. 151. 3/66. d. 21/1869. i. sz.

¹⁵) SzSzBML. V. B. 142. 5/3/a. köt. 1147/1851. bj.; V. B. 142/b. 9/15. d. 63/1852. i. sz.; V. B. 151. 3/66. d. 11/1860. i. sz.

¹⁶) SzSzBML. V. B. 163. 124/1. köt. 3653/1856. bj., 2719/1867. bj.

Az 1848-ban már itt lévő kereskedők közül *Czincz Sámuel* folyamatosan bérelte a Korona-épületben lévő 4-es számú boltot 1853 és 1865 között, majd 1865-től 1871-ig a Nádor utcai kocsmát vette bérbe. *Czincz Ignác* hasonlóképp boltbérlő (1865–1871) volt a Koronában, de a Cédulaház kocsmát is megkapta ugyanabban az időben, *Szamuely Baruch* bérletének lejárta után.¹⁷ A többiek is folytatták a kereskedést, ám *Klein Salamon*nak (tudjuk, hogy sókereskedő volt) meggyúlt a baja a hatósággal. Megvádolták „ártalmas vegyítésű ecet árulásával”, majd megrótták „hamis mértékkel való élés miatt”—bár a fia mérte így a sót, felelősséggel tartozott érte.¹⁸

Az 1848 után beköltözött izraeliták közül kétségtelenül *Fisch József* volt a legtevékenyebb. 1849-ben átvette a serfőzési jogot *Szántay Károly*-tól (pedig még nem is vették fel a város polgárai közé) alhaszonbérliként, — egyébként orosi lakos volt. *Hartstein Lipót* kereskedését is tovább vitte, de szarvasmarha-tenyésztéssel is foglalkozott, egy ízben 1000 marhát akart a város legelőjére hajtani, ezt nem engedélyezték számára. 1853-ban megszerezte a kocsmáltatási, mészárszéki, serfőzési, szeszmérési összes jogokat 25100 Ft/év díjért, valamint Sóstón a fürdő és italmérési jogokat 1401 Ft/év összegért. A mészárszéki jogot ezektől külön kellett választani, mert ezt külön királyi rendelet szabályozta. A húsmérést fogyasztási (állami adó) terhelte, (*Szamuely Baruch*nál már láttuk ezt) így 23677 Ft-ra csökkent a bérleti összeg. A fizetési feltételeket azonban nem tudata teljesíteni, már 1854 januárjában fizetési halasztást kért és ez állandóan ismétlődött (1859-ig szólt a szerződés). 1856-ban a város vezetése megfogalmazta, hogy „többször eljátszotta már szavát a választmány előtt semmi hitelt nem érdemlő lévén”. Azonban *Fisch József* pert indított a város ellen, regálé csonkításra hivatkozva nem fizette a negyedévi esedékes díjrészletet, mert megállapítása szerint azok is mértek szeszt, akiknek erre nem volt joguk és így őt károsodás érte. A cukrászok is „teljesen kávéházasok lettek...a szeszt becsempészik” a boltba, a vendéglősök pedig „saját italukat” mérték. Az eljárás 1858-ban kezdődött és 1865-ig tartott, *Fisch József* nyerte meg a pert. Közben azonban „kormányzéki határozattal” kitiltatott a bérletből.

A Koronában lévő boltot, mely 1853-ig volt a kezében igen hosszadal-

¹⁷⁾ SzSzBML. V. B. 142/c. 10/16. d. 2/1853. i. sz.; V. B. 154. 2/75. d. 20/1859. i. sz.; V. B. 151. 3/66. d. 45/1860. i. sz.; V. B. 163. 3/126. d. 25/1865. i. sz.; V. B. 163. 4/127. d. 15/1871. i. sz.; V. B. 161. 9/117. d. 25/1866. i. sz.

¹⁸⁾ SzSzBML. V. B. 142. 7/b. köt. 97/185. bj., 99/1851. bj.

mas huza-vona után adta át az új kereskedőnek, ott is majdnem perre került sor. Azokban az épületekben, melyet bérelt, építkezéseket tervezett, így a Nagyvendéglőt szobákkal akarta bővíteni (1854), Sóstón felújításon gondolkodott (1854). A vágóhíd áthelyezését a Bujtosra nem engedélyezték (1855). A Csillag kocsmá udvarán helyezte el árukészletét, szállítóeszközeit, mert kibérelte az udvaron lévő magtárat és a „*hátsó alkalmatosságokat*”, ahol kert, fatároló és istállók is voltak. A Serház udvarán szárazmalmot épített, amivel a malombérlő társaságot haragította magára. Ugyanott törte lábát Major György kéményseprő, aminek oka „*a Serházbérlő fukarsággal párosult gondatlansága*” volt, ugyanis nem javíttatta meg a teljesen korhadt létrát. Az bizony leszakadt a padlásra igyekvő kéményseprő–mester alatt, aki gyógyítási és fájdalomdíjat követelt a felelőstől. Hasonlóan kártérítést fizetett *Agárdi Mihály* napszámosnak is, akinek az éppen a birtokán dolgozó cséplőgép leszakította a jobb karját és 108 napos kezelés után távozott a kórházból. 1869-ben vendéglőt akart nyitni a házánál, de ezt nem engedték meg. 1870-ben pedig a hitközségnek adományozott a Bujtoson fürdőt (mike).

Ő és *Schack Mór* kérvényezte a szerdai hetivásár engedélyezését, amit meg is kapott a város.¹⁹ *Schack Mór* a vásárvámost bérelte (1853–1859), évi díja 3400 Ft volt, 1865-től pedig a szélmalom bérlete volt a birtokában (1160 Ft/év). 1856-ban a bérleti díjat akarta módosítani, de nem engedélyezték. Tehetős ember volt, mert a városnak 600 Ft-ot kölcsönzött 1863-ban. A megyegyűlés 1867-ben elhatározta, hogy Szabolcs megye székhelye Nagykálló helyett Nyíregyháza lesz (az országgyűlés ezt 1876-ban törvényesítette). A város már 1867-től kereste a leendő megyeháza felépítésére alkalmas területet. *Schack Mór* háza pontosan a felajánlandó területen volt (139. sz. a Vendég utcában), s megkezdődött az alkudozás

¹⁹⁾ SzSzBML. V. A 102/a. 92/12. köt. 3462/1843. bj.; V. B. 132. 2/259. d. jegyzőkönyvi fogalmazványok, 1849. VII. 28-i bj., IX. 28-i bj., IX. 29-i bj.; V. B. 141. 1/a. köt. 380/1850. bj., 1077/1850. bj., 1108/1850. bj.; V. B. 142. 5/3a. köt. 8/1851. bj., 244/1851. bj.; V. B. 142. 10/5a. köt. 732/1852. bj., 877/1853. bj., 1058/1853. bj., 1070/1853. bj., 1163/1853. bj., 1217/1853. bj., 1234/1853. bj.; V. B. 142. 12/6a. köt. 4/1854. bj., 74/1854. bj., 253/1854. bj., 254/1854. bj., 344/1854. bj., 422/1854. bj., 528/1854. bj., 651/1854. bj., 675/1854. bj.; V. B. 142. 13/7. köt. 323/1850. bj., 326/1850. bj., 335/1850. bj., 347/1850. bj., 358/1850. bj.; V. B. 142. 8/4a. köt. 143/1852. bj., 225/1852. bj., 705/1852. bj.; V. B. 142/b. 15/9. d. 38/1853. i.sz.; V. B. 150. 62/1. d. 42/1854. i.sz. 5/1854. bj., 6/1854. bj., 7/1854. bj., 57/1855. i.sz. 93/1855. bj., 127/1855. bj., 129/1855. bj., 167/1855. bj., 182/1855. bj., 185/1855. bj., 42/1856. i.sz. 12–21/1856. bj., 25/1856. bj., 55/1856. bj., 63/1856. bj., 68/1856. bj., 189/1856. bj., 896/1856. bj., 37/1857. i.sz. 2/1857. bj., 46/1860. i.sz. 53/45/1860. bj., 63/53/1860. bj.; V. B. 161. 110/1. köt. 9/1861. bj., 369/1864. bj.; V. B. 161. 112/2. köt. 319/1864. bj.; V. B. 161. 115/6. köt. 422/1870. bj.; V. B. 162. 120/3. köt. 1660/1863. bj., 2201/1863. bj.; V. B. 162. 121/4. köt. 1898/1864. bj.; V. B. 163. 124/1. köt. 329/1864. bj., 863/1864. bj.; V. B. 163. 125/2. köt. 6321/1869. bj.

a két fél között. A házért 6000 Ft-ot kért, ezt sokallva, egyelőre elhalasztották a döntést. A házhoz tartozó telek egy részről kimutatták, hogy nem is *Schack Mór*, hanem a városé, s építési tilalmat rendeltek el rá. Ő akkor már nem lakott ott, mert mint *Schack Mór* „régi házat” emlegetik az épületet. A megyeháza itt épült fel 1891–92-ben.²⁰

Czucker Henrik kereskedő volt, a Korona épületében lévő 2. boltot vette át Vitéz Károlytól, 1864-ben akinek „lábfályása” volt, majd 1865–1871 között ugyanott a 4. boltot kezelte, 400 Ft/év díjért.²¹ *Klár Áron* a vásárvámot bérelte 1871–1874 között (5371 Ft/év a díja).²²

A kocsmabérletek kiadásánál fokozatosan a hosszabb bérleti időszakra tértek át az 1850-es évek végén, addig egytől három évig terjedő időszakot alkalmaztak. A következő személyek nyertek el bérletet:

Név	bérleti időszak	bérlet- hirdetések száma	a bérle- mények száma
Rosenczweig Dávid	1857–1874	4	5
Blau Zsigmond	1859–1865	1	1
Haas Mór	—”—	1	2
Fischer Simonné	—”—	1	1
Weisz Mayer	1859–1874	3	3
Fischbein Ignác	1860–1865	1	1
Glück Joachim	1860–1874	3	1
Pick Vilmos	1865–1871	1	1
Róth Márton (nem volt anyagi fedezete, ezért átadta másnak)	—”—	1	1
Friedmann Sámuel	—”—	1	2
Groák Zsigmond	1865–1874	2	3
Friedmann Illés	—”—	2	2
Fried Jakab	—”—	2	2
Friedmann Ignác	—”—	2	1
Janovicz József	—”—	2	2

²⁰) SzSzBML. V. B. 162. 9/15. d. 42/1853. i.sz.; V. B. 151. 4/67. d. 36/1859. i.sz.; V. B. 162. 3/120. köt. 1863. VI. 2-i bj.; 2911/1863. bj.; V. B. 161. 114/5. köt. 663/1868. bj.; 937/1868. bj.; V. B. 163. 125/2. köt. 1857/1868. bj.

²¹) SzSzBML. V. B. 162. 121/1. köt. 1867/1864. bj.; V. B. 163. 124/1. köt. 1866/1864. bj.; V. B. 162. 5/122. köt. 2023/1865. bj.; V. B. 163. 1/127. d. 15/1871. i.sz.

²²) SzSzBML. V. B. 163. 7/130. d. 20/1871. i.sz.

Fried Zsigmond	1871–1874	1	1
Friedmann Hermann	—”—	1	1
Fried Anna	—”	1	1
Friedmann Mór	—”—	1	1
Goldberger Emánuel	—”—	1	1
Grünfeld Simon	—”—	1	1
Hoffmann Adolf	—”—	1	1
Neumann Kálmán	—”—	1	1
Reich Adolf	—”—	1	1
Weisz Sámuel	—”—	1	1

A kocsmárosok közül *Glück Joachimot* rótták meg, mert 3 hordó ecetes bort találtak a pincéjében. *Friedmann Hermannnak* büntetésként a kórház számára 5 Ft-ot kellett befizetnie, mert hamis mértékkel mért, majd pedig azért büntették meg, mert túl sokáig volt nyitva.²³

A Nagyvendéglő bérletét 1859 és 1871 között *Eisenberger Adolf* tartotta a kezében, akiről tudjuk, hogy már az 1840-es évektől jelen volt a város gazdasági életében, bár nem lakott itt. A városban élő, tőkével rendelkező vállalkozók egyre kevesebb teret engedtek a gazdaságban az idegenek számára.²⁴

Külön meg kell emlékeznünk Sóstófürdő bérletéről. Az erdő, a gyógyhatású víz kedvelt kiránduló és pihenőhelyé tette. Gondot jelentett azonban a kiszolgáláshoz, ellátáshoz szükséges infrastrukturális létesítmények hiánya. Ennek megteremtése egy vállalkozónak súlyos terhet jelentett volna, ezért *részvénytársaság* alakult hasznosítására 1866-ban. Szeptember 26-án kapták meg a bérletet 24 évre, mégpedig oly módon, hogy nem fizetnek érte díjat, de befektetnek 24000 Ft-ot, ám ha további 10000 Ft-ot beinvestálnak, 10 évvel meghosszabbodik a bérleti időszak. Megkapták a fürdő, a vendéglősi, a kávéházi, italmérési (kivétel a pálinka, az a városé maradt) és a szálloda bérleti jogát. Nem tartozott a részvénytársaság bérletébe a vadászat és az erdőgazdaság haszna. A részvénytársaságnak *Haas Mór*, *Baruch Mór*, *Stern Emánuel*, *Szamuely Lajos*, *Schack Mór*, *Flegmann Miksa*, *Groák Zsigmond*, *Glück Dávid*, *Czincz Sámuel* is tagja volt.²⁵

²³) SzSzBML. V. B. 150. 63/2. d. 5/1858. i.sz.; V. B. 151. 3/66. d. 11/1860. i.sz., 21/1859. i. sz.; V. B. 163. 126/3. d. 25/1865. i. sz.; V. B. 163. 127/4. d. 15/1871. i.sz.; V. B. 151. 67/4. d. 34/1859. i.sz.; V. B. 161. 117/8. d. 25/1866. i.sz.; V. B. 151. 130/7. d. 20/1871. i.sz.; V. B. 161. 115/6. köt. 1536/1871. bj.; V. B. 163. 125/2. köt. 736/1869. bj., 1576/1869. bj., 7371/1871. bj.

²⁴) SzSzBML. V. B. 151. 3/66. d. 11/1860. i.sz.; V. B. 163. 126/3. d. 25/1865. i.sz.

²⁵) SzSzBML. V. B. 161. 3/112. köt. 3256/1866. bj.; V. B. 165. 1/154. d. 968/1867. i.sz.

II. csoport.

a foglalkozás megnevezése	az adott foglalkozást űzők száma
asztalos	2
aranyműves	1
bádogos	1
cipész	4
cipővarró	1
ecetfőző	1
gombkötő	1
gyertyaöntő–szappanfőző	3
hordókészítő	1
kéményseprő	1
mészáros	1
rézöntő	2
rongyszedő	2
sapkás	1
szabó	14
serfőző	2
szekérkenőcs gyártó	1
szobafestő	1
összesen:	40

Ez a csoport alkotja az ismert foglalkozásúak 26,1%-át.

Legnagyobb arányt a szabók alkotják a csoporton belül (35%). A betelepültek foglalkozása alkalmazkodott a város gazdasági adottságaihoz. Kétséges, hogy a város el tudta tartani pl. az aranyműves *Klein Jakabot*, de a rézöntő *Grünberger Adolf* és *Propper Jakab* munkát találhatott *May Adolf* rézöntő műhelyében (1838-ban alapította), ahol legfőképpen a szeszfőzéshez szükséges alkatrészeket gyártották. (A rézöntődét 1858-ban átvette *Jäger József*, ahol gazdasági gépgyárat létesített.) (*Lukács* 1886. 267. p., 302 p.) A többiek a mindennapi élethez és a gazdaság működéséhez szükséges ipart űzték.²⁶

²⁶) Lásd a 2. jegyzet!

III. csoport

a foglalkozás megnevezése	az adott foglalkozást űzők száma
kereskedő segéd	1
sapkás inas	1
segéd	4
szabó inas	4
szabó segéd	1
szolga	2
suszter inas	1
suszter segéd	6
	20

Ez a csoport az ismert foglalkozásúak 13,0 %-a.²⁷

IV. csoport

a foglalkozás megnevezése	az adott foglalkozást űzők száma
egyházfi	1
rabbi	1
orvos	2
nevelő	1
tanító	6
	11

A csoport az ismert foglalkozásúak 7,1%-a.²⁸

A helyi izraeliták közül kereskedelemről, bérletekből s más vállalkozásokból idővel többen jelentős jövedelemre tettek szert, amelyet ingatlanokba fektettek. 1857-ben hét személynél a következő vagyoni helyzet²⁹ regisztrálható:

²⁷⁾ Lásd a 2. jegyzet!

²⁸⁾ Lásd a 2. jegyzet!

²⁹⁾ SzSzBML. V. B. 151. 65/2. d. 34/1857. i.sz.

Név	vagyona
Blau Zsigmond	4000 Ft értékű ház,
Fisch József	10000 Ft értékű sarokház,
	2000 Ft értékű ház,
	250 Ft értékű ház,
84 hold 904 négyszögöl (4605 Ft értékű) föld,	
Rosenthál Móric	500 Ft értékű ház,
Spirc Hermann	600 Ft értékű ház,
Strausz Jakab	2000 Ft értékű ház,
Stern Móric	4000 Ft értékű ház,
	100 Ft értékű szőlő,
Szamuely Baruch	5000 Ft értékű ház,
	300 Ft értékű ház,
	100 Ft értékű szőlő,
	200 Ft értékű szőlő.

Érzékelhető, hogy a főváros, vagy az ország nyugati részével ellentétben itt a jövedelem kisebb része áramlott vissza a vállalkozásokba, többet fordítottak ingatlanok vásárlására, majd földbérletre és földvásárlásra. Szamuelyéknak Kótajban, Haas Móricnak Nagyhalászbán volt földjük. (Hoffmann—Sándor 1929. 175. p.) A nagy tapasztalattal rendelkező vállalkozókat a város bevonta gazdasági ügyei intézésébe. *Schack Mór* Budán a helytartóval, *Szamuely Baruch* pedig Debrecenben tárgyalt 1863-ban a Császári és Királyi Pénzügyi Kerületi Igazgatóságon a város vezetése megbízásából a hús és bor fogyasztási adó ügyében.³⁰ Mindketten a Terménycsarnok vezetésében is részt vettek, *Schack Mór* pedig a Takarékpénztár (1862-ben alakult) másodigazgatója is volt (Háger 1929. 49. p.).

Az 1861 tavaszi országgyűlési választásokra való felkészülés lehetőséget adott a megyei és a városi önkormányzatok helyreállítására. Nyíregyháza Községi Képviselői gyűlése 1860. október 22-én elhatározta „*hogy magát szabad tetszése szerint 60-ra kiegészítse.*” Ez azt jelentette, hogy az 1837-es városi privilégiumban meghatározott 60 fős vezető testületet állították vissza. Ezért a meglévő 39 mellé 21 új képviselőt kellett választani. Köztük *Szamuely Baruch*, *Stern Emánuel* és *Blau Zsigmond* is jelöltként szerepelt, de nem kaptak elég szavazatot és így nem kerültek be.³¹

³⁰) SzSzBML. V. B. 162. 120/3. köt. 2439/1863. bj., 3925/1863. bj.

³¹) SzSzBML. V. B. 150. 46/1860. i.sz.

A város vezetése addig egy szűkkörű kijelölt testület kezében volt, melyet „népesebb gyűlések tartása helyett, a város közdolgai intézésére, egy kevesebb számú tanácskozmány megalakítását szükségesnek vélvén” *Drevenyák Ferenc* császári, királyi biztos hívott életre még 1849-ben. A 102 tagú képviselőtestületet váltotta fel, melyet 1848-ban választottak. A szűkkörű vezetés munkájában 1854-től *Stern Emánuel* is részt vett.³² 1861 januárjában a város (a népi megmozdulások hatására) úgy döntött, hogy „ősi kormányzati és köztörvényhatósági állását az 1848-ik törvények alapján visszafoglalni, 11 évi alkotmányellenes helyzetből kibontakozni” akarja, tehát nem tér vissza az 1847-es, konzervatív állapothoz. A zsidók választójoga nagy vita tárgyává vált, és „bár egyetemlegesen óhajtja polgári jogosultságukat, de ezen polgári jogosultság élvezetébe, s így a választó képesek sorába felvételüket ez uttal a törvény ellenére országgyűlés előtt nem tartja helyén lévőnek.” s így 25:15 arányban leszavazták a javaslatot.³³ Február 25-én azonban a következő határozat született: „a polgári jogok gyakorlásának egyes vallásfelekezetekhez való kötését az alkotmányos törvényhozás többé nem szívelendi, — és hogy a törvény az által, ha a korának mások kizárásával jogosított fiai, — ezen kiváltságokkal többé testvéreikkel is önkényesen megosztják, — sértve nem lehet, vallás különbségekre ne ügyeljünk, választókul a szükséges kellékekkel bíró izraelita hitfelekezetű lakosokkal is felvétessék.” A tervezet elfogadása után *dr. Flegmann Miksa*, *Schack Mór*, *Stern Emánuel*, *Szamuely Baruch* képviselőtestületi tag, *Blau Zsigmond* pedig tiszteletbeli tag lett.³⁴

A város zsidósága, mint közösség is igyekezett elismertetni magát. Szeptember 11-én kelt beadványukban arra hivatkozva, hogy a „városi adósságok arányosan terhelik” őket, ezért a város tulajdonában lévő államkötvények hasznából is részt kértek.³⁵ A zsidó polgárok megbecsülését jelzi, hogy az újjá szerveződő megyei hatóságokba is javasolták *Flegmann Miksát*, *Stern Emánuel*t, *Szamuely Baruchot*.³⁶ A nagy lelkesedés azonban nem tartott sokáig, mert az uralkodó 1861 augusztusában

³²⁾ SzSzBML. V. B. 132. 259/2. d. 1849. XI. 8-i bj.; V. B. 150. 1/62. d. 42/1854. i. sz., 57/1855. i. sz., 42/1856. i. sz., 38/1858. i. sz., 40/1859. i. sz., 46/1860. i. sz.

³³⁾ SzSzBML. V. B. 161. 1/110. köt. 6/1861. bj., 13/1861. bj.

³⁴⁾ SzSzBML. V. B. 161. 2/111. köt. 1861. II. 14-i bj., 1861. II. 25-i bj.; V. B. 161. 1/110. köt. 1861. II. 25-i bj., 1196/1861. bj.; V. B. 162. 2/119. köt. 1861. II. 25-i bj.

³⁵⁾ SzSzBML. V. B. 161. 7/116. d. 45/1861. i. sz.

³⁶⁾ SzSzBML. V. B. 161. 1/110. köt. 1860. XII. 24-i bj., 1861. I. 4-i bj., 1861. I. 10-i bj.; V. B. 150. 1/62. d. 46/1860. i. sz.

feloszlatta az országgyűlést, s vele együtt a választott testületeket is, visszatért az abszolutizmus.

Sándor András, a vármegye királyi biztosa egy 60 fős testületre bízta a település vezetését, akik közül 38 személy (köztük Szamuely Baruch és Stern Emánuel) mert „az itteni közügyeket bizonytalan időre pangásnak kitenni nem akarván” vállalták a megbízatást, a „fennforgó kivételes viszonyok közötti közreműködésre készeknek” nyilatkoztak. Továbbá „a fennforgó korlátolt községi képviseletnek kiegészítő tagjaiul, a helybeli összes hitfelekezeti lelkészeknek hivatalból ide értése mellett, titkos szavazat útján a következő községi képviseleti tagokat bízza meg...” Flegmann Miksa szerepel még köztük.³⁷

A változás 1865-ben történt, amikor megkezdődtek a helyhatósági és országgyűlési választások előkészületei és megtartották az első választásokat. Nyíregyháza új képviselőtestülete 1867-ben a következő határozatot hozta: „a Mózes hitű itteni lakosok iránt tett megszorítást ezeknek itt időközben nyert joggyakorlata és a közszabadság valamint korigényei méltánylatából” feloldja, ugyanakkor Baruch Mórt, Friedmann Károlyt, Flegmann Miksát, Glück Dávodot, Hoffmann Adolfot, Kornstein Ignácot, Schack Mórt, Szamuely Baruchot, Stern Emánuelet beválasztja a testületbe. Ez a határozat előbb született (V. 20., V. 30.), mint a zsidók egyenjogúsítását kimondó törvény, amelyre a város 1868. január 8-án a következőképp reagált: „Az izraeliták egyenjogúsítását kimondó legközelebbi törvény harcos üdvözlétéül... azon hitfelekezeti lakostársaink (a már felsorolt 9 fő) a város képviseletinek tiszteletbeli tagjául ezennel megválasztatnak, s ez iránt előszabott ünnepélyes okirattal is értesítendőek lesznek”. Megerősítették előző döntésüket, s az említett személyek a vizsgált korszak végéig (1871) részt vettek az ügyek intézésében, a testület munkájában.³⁸

³⁷) SzSzBML. V. B. 162. 1/118. köt. 2388/1862. bj.; V. B. 162. 2/119. köt. 1862. V. 24-i bj., 1862. V. 30-i bj.

³⁸) SzSzBML V. B. 161. 3/112. köt. 1866. IX. 18-i bj.; V. B. 161. 113/4. köt. 1867. V. 20-i bj., V. 30-i bj., VI. 1-i bj., VI. 6-i bj.; V. B. 161. 114/5. köt. 100/1868. bj., 1868. I. 23-i bj., I. 27-i bj., II. 18-i bj., 1955/1868. bj.; V. B. 161. 115/6. köt. 1870. II. 21-i bj., 1871. IV. 18-i bj., V. 15-i bj., VII. 10-i bj., VIII. 11-12-i bj., IX. 3-i bj., XI. 2-i bj.; V. B. 161. 117/8. d. 20/1867. i.sz.; V. B. 163. 125/2. köt. 1868. III. 5-i bj., IV. 11-i bj.

A hitélet és a hitközségek kialakulása

1865-ig a nyíregyházi hitközség a nagykállói rabbi felügyelete alá tartozott — fiókhitközség volt. 1840-ben megyei rabbivá választották *Jeschaja Benet*-et (Benedek József), a morvaországi főrabbi *Merdechaj Benet* fiát. Ez azonban kiélezte az ellentéteket a zsidóságon belül és 1844-ben a kiskvárdai hitközség az önállóság mellett döntött, rabbijuk *Weinberger Ábrahám* lett, aki Galgócra érkezett hozzájuk. Ezzel kezdetét vette a megerősödő, egyre nagyobb létszámú zsidó közösségek önállósodásának folyamata. (Bernstein 1947. 51–52. p.) Nyíregyházán 1864-ben érkezett el ez a pillanat. Ellentét támadt a városba már korábban betelepedett zsidók (az ő vezetőjük *Szamuely Baruch*) és az újonnan érkezettek között, az izraelita vallásközösség előljáróságának megválasztása ügyében. *Szamuely Baruch* megfenyegette a *"város kebelébe be nem vett, s nem is lakosított és vallási rajongásból egyenetlenkedő"* izraelitákat, akik viszont a főispánnál emeltek panaszt ellene. *Szamuely Baruch* ezt *"magánúton"* megtudván, a hatóság segítségét kérte a *"közbéke"* érdekében. A polgármester védelmébe vette az előljárót és a következő okok alapján a főispán intézkedését kérte december 7-én: A *"Városi Tanács támogatása és felügyelete alatt álló izraelita vallásközösség előljárója jelentette, hogy néhány izraelita, aki nem is városi lakos ortodox¹ előljáróságot akar választani"* — ezért fenyegette meg őket *Szamuely Baruch*. Ezek az egyének *"közveszélyesek"*, hiszen még a Bach-rendszer rendőrsége névjegyzékeket juttatott el a hatóságokhoz *"nagyszerű tolvaj, rabló s gyilkos"* bandákról, melyek leginkább ortodox zsidókból vannak összeállítva. Nyíregyházára a jó kereskedelmi lehetőség miatt *"az utóbbi időkben seregesen szeret betódulni a zsidóság"*. Elég sok *"rosszindulatu elem van a városban — mely hajlandó a beköltözőkkel erkölcsstelen szövetségre lépni"*. A város igyekezett megóvni magát azoktól a jövevényektől, akiknek *"multjáról és jelenéről ismeretet szerezni nem birt"*. Ezen ügyek elbírálásához, tisztázáshoz olyan személy segítségét kérték, illetve keresték, kinek hűségét, ügyességét módjukban állt kipróbálni — ő volt *Szamuely Baruch*.

¹) Ortodox: helyes hitű, óhitű, a vallás dolgaiban meg nem alkuvó. (Ujvári 1929. 668. p.)

Bízott benne a polgármester és úgy vélte, hogy az előjárót azoknak kell megválasztani, akik *„kivigyázott jó összeviseletüknél fogva felvételtek, bekebelezettek”* — a város polgárai közé. Más oldalról pedig azt vetette fel, hogy a városi hatóság nyugodt lehet-e, ha az előjárót az *„ő felül örökése és befolyása nélkül”* választották mindenféle (itt) *„tartózkodó...és még eléggé kinem ismerhetett zsidók többsége által”*. Ezeknek az embereknek *„városunk és annak lakossága iránti jó indulatáról meggyőződése nincs, s még nem is lehetett ?”* A saját elveik szerinti (ortodox) előjárót választván és őt megismervén, nagy alkalom lenne a *„kétes jellemű kóborló zsidóságnak városunkban tanyát üthetni”*. Azt is leszögezte: baj lenne, ha *„a városi Hatóság kényszerülve lenne annak bizonyítványai és felvilágosításaira támaszkodni!”*

Így tulajdonképpen szövetség alakult ki a régebben itt lakó zsidóság (megszerzett pozícióikat és előjogaikat féltették és versenytársat láttak a beköltözőkben) és a város vezetése között. Ők pedig megijedtek a gyorsan, nagy létszámban beáramló és szokásaikban is idegenebb ortodox zsidóktól. Végül az átiratban a polgármester nehezményezte, hogy az alispáni hivatal a város tudta nélkül már össze is hívta a zsidókat az előjáróság megválasztására — ez sértette a város belkormányzatát. December 25-i válaszában Vay Dániel² főispán kifejtette, hogy a városnak nincs semmi köze az izraeliták belső ügyeihez — így a választáshoz sem, a polgármester nem szólhat bele a vallási belügyekbe, a terheket viselő vallásközöségi tag igényt tarthat a választásban való részvételre — ebben korlátozni nem lehet, a város eldöntheti, hogy kit fogad be és kit nem, de ha valaki ott lakik és fizeti a vallásadót, jogaiból kizárni nem lehet. A megye tartózkodik az izraelita vallási vitáktól *„éljen a város privilégiumaival és szabadalmaival autonóm jogában”*, de ne szóljon bele vallási ügyekbe. Végül felkérte Ujhelyi (Vihely) Róbert polgármestert, utasítsa rendre Szamuely Baruchot, hogy *„szenvedélyes és messze vezető fenyegetéseit szüntesse be”* a jogi orvoslatokat keresőkkel szemben. A polgármester tudomásul vette a leiratot és annak szellemében intézkedett.³ A választások lezajlása után a megerősödött, létszámban megnövekedett közösség önálló hitközséggé alakult 1865-ben, Weinberger Ábrahám kiskvárdai rabbi engedélyével, és a Belügyminisztérium jóváhagyásával. (Geduly 1896. 231. p.) A város ekkor lett önálló rabbiszékhely és a zsidók hozzáláthattak közösségi intézményeik és hitközségük megszervezéséhez. (Bernstein 1947. 52. p.) Azért Weinberger Ábrahámtól kérték a

²) Vay Dániel, 1865-től volt főispán, de már 1864 végén átvette az ügyek intézését Szabó János megyefőnöktől.

³) SzSzBML. V. B. 163. 3/126. d. 18/1864. i. sz.

különválás engedélyezését, mert *Jeschaja Benet* meghalt (többé nem is választottak megyei főrabbit) és a kisvárdai rabbi tekintélye volt a legnagyobb a megyében. (Bernstein 1915. 270. p.; Harsányi 1972. 150. p.)

Augusztusban megválasztották első rabbijukat *Friedmann Károly* személyében, aki novemberben foglalta el állását és 1905-ig — haláláig — teljesítette szolgálatát. A rabbi a híres pozsonyi jesiva⁴ hallgatója volt és németül prédikált. A hitközség irányvonala *„kifejezetten konzervatív volt, a tagoknak mindamellet érzékük és megértésük volt a modern formák iránt”*. A későbbiekben változás történt mégpedig *„a tagok nagyrésze egész modern irányzatoknak hódolt”*. (Bernstein 1947. 54. p.)

Nyíregyházán is érlelődött a szakadás, mely országosan 1868-ban következett be a zsidóság életében. Az emancipációs törvény (1867:XVII.tc.) megszületése után a magyarországi zsidóság elérkezettnek látta az időt, hogy *„felekezeti szervezkedésével a hitközségi vezetést és iskolaügyet beleillessze az államélet kereteibe”*. Eldöntésre várt, hogy *„minő irányzat kezébe kerüljön a hitközségek benső életének fejlesztése”*. (Venetianer 1986. 286–287. p.) A feladatok megoldása érdekében hívta össze a kormány s annak tagja *Eötvös József* kultuszminiszter a király nevében az akkor egymástól független, teljesen autonóm hitközségekből álló zsidó felekezet Országos Kongresszusát 1868-ban. A kormány célja az volt, hogy az országos szervezet vagy érdekképviselő nélküli zsidóság számára valamely egységes hierarchikus szervezetet létrehozson. (Vörös 1989. 33. p.) Két párt alakult ki a zsidóság körében. Az egyik *„az emancipáció kedvéért, a magyarságba való teljes beolvadásért készek voltak nagy áldozatokat hozni a hitéletbe.”* (Venetianer 1986. 275–276. p.) A másik, élén az emancipáció előtt megalakult Hitór Egylettel (a konzervatív zsidóság szervezete) azt vallotta, hogy *„hitéletükhöz való szigorúan hagyományos ragaszkodásuk semmiképpen sem zárja ki azt, hogy kitűnő állampolgárok lehessenek”*. (Venetianer 1986. 286. p.)

A kongresszus feladataként a hitközségek szervezeteinek megállapítását és a kormánnyal érintkező hatóságok megteremtését jelölte meg. Az elfogadott szervezet alapját a hitközség képezte, melynek az istentiszteleti, szertartási, oktatási és jótékonyági intézményeket kötelessége fenntartani. Kimondták, hogy minden zsidó köteles valamely hitközséghez tartozni és minden politikai község területén csak egy izraelita hitközség működhet. Ezek a rendelkezések később megváltoztak (a felekezetnélküliségről hozott törvény, 1895) és a kongresszuson történt szakadás következményeként egy évvel a kongresszus után. (Bányai—Kiss

⁴) Jesiva: A rabbinikus tudományok legmagasabb és legrégebb iskolája. (Révai 1914. 858. p.)

1990. 108–109. p.) A kongresszus után három irányzat és annak szervezetei alakultak ki: a neológ (kongresszusi), az ortodox és a status quo ante. A neológ (új elveket követő) irányzat engedményeket tett a hitéletben. Engedélyezték például a templomi esküvőt, a templomi kórust, éneklést a temetésnél — általában külsőleges esztétikai szempontok érvényesülését a vallásos életben, a hagyományok rovására. (Ujvári 1929. 649. p.) A hitközség vezetését laikus kézbe helyezték, a rabbikat mint fizetett hivatnokokat kezelték. (Bányai—Kiss 1990. 111. p.)

Az ortodox (helyeshitű, óhitű) számára vallási és hitéleti ügyekben a „*Sulchan Aruch-ba* ⁵ iktatott hitelvek és szabványok megcsonkíthatatlan zsinormértékül szolgálnak.” A szervezeti szabályzatuk a rabbist a hitközség fölé helyezte. (Ujvári 1929. 269. p.; Bányai—Kiss 1990. 111. p.) A status quo ante (kongresszus előtti állapot) irányzat hitközségei az évezredes egységes zsidóság álláspontján maradvá elutasították a szakadást, nem csatlakoztak egyetlen irányzathoz sem. (Zeke 1990. 146. p.)

A nyíregyházi hitközségnek is döntenie kellett, hogy melyik irányzat mellett kötelezi el magát, mert 1872 áprilisában az ortodox párt felkérte őket a csatlakozásra. Az előjárósági ülésen úgy határoztak, hogy egyik párthoz sem kívánnak tartozni, maradnak az addigi állapotban (status quo). A hitközségen belüli ellentétek az alapszabály elkészültekor vezettek szakadáshoz. Az alapszabály határozta meg a hitközségek belső autonómiáját. Megállapította, hogy kik alkotják a hitközség tagságát, milyen szervezetei, intézményei vannak a közösségnek, milyen jogok és kötelezettségek hárulnak a tagságra. Rögzítette a hitközség vezetésének megválasztását, működési rendjét, időtartamát és azt, hogy az adott közösség melyik irányzathoz tartozik. Elfogadásához és alkalmazásához a belügyminiszter jóváhagyása szükségeltetett. ⁶

1876. március 1-én bizottság alakult kidolgozására, a munka nagyrészt Engländer Sámuel végezte el, német nyelven írta meg. A fordítást dr. Neumann Ignác és Hoffmann Adolf készítette. Felterjesztették a kultuszminisztériumhoz (az véleményezte), ám ott nem fogadták el, kérték annak pontos megnevezését, hogy melyik párthoz tartoznak, mert azt csak szóban tették meg, a tervezetben nem, s így nem derült ki, hogy melyik irányvonalat követi a hitközség. (Bernstein 1947. 55. p.) Az alap-

⁵ Sulchan Aruch: Josef ben Efraim Karo (1488–1575) törvénytára, amely véglegesen szabályozta a zsidó hitéletet. Tartalmazza mindazon törvényeket, melyeket a vallásos zsidó embernek be kell tartania. Először 1564-ben nyomtatták ki Velencében. (Ujvári 1929. 811–812. p.; Jólész 1987. 215. p.)

⁶ SzSzBML. V. B. 186. Nyíregyháza r. t. megyei város polgármesterének iratai, 1872–1944. (a továbbiakban V. B. 186.) 5012/1877. i. sz.

szabály azonban 1876-ban nyomtatásban megjelent és az új elkészültéig ideiglenesen használták. A Vallás- és Közoktatási miniszter leiratban szabályozta a hitközségek megnevezését, melyet megyénknek is elküldött 1877. március 29-én, kérvén, hogy közöljék a hitközségekkel.

Eszerint a megnevezés lehet „congresszusi izr. hitközség vagy egyszerűen csak izreelita hitközség „vagy” autonom hittörvényű zsidó hitközség — vagy röviden ortodox izr. hitközség és amelyik egyik sem, az status quo. A nyíregyházi hitközséget többször felszólította a polgármester, hogy a szabályoknak megfelelő alapszabályt nyújtson be, ennek érdekében tartsanak gyűlést.⁷ Ennek értelmében 1877 szeptemberében az előjáróság a status quo megnevezés mellett döntött — erre a hitközség tagjainak egy része kilépett és ortodox hitközséget kívánt alapítani.⁸ A hitközség generális gyűlése október 13-án elfogadta az új alapszabályt és tudomásul vette több tag kilépését — megállapítva, hogy erre semmi okuk nem volt. Ugyanis semmiféle olyan rendelkezés „nem született” és a „jövőben sem fog születni”, amely a konzervatívok nézeteivel összeegyeztethetetlen lenne. Friedmann rabbi javaslatára bevették az alapszabályba, hogy a vallásosság tekintetében a „*Sulchan Aruch alapján*” állnak és „status quo”-nak nevezik magukat. (Bernstein 1947. 55. p.) Ez azonban nem elégítette ki a kivált tagokat, szilárdan tartották magukat elhatározásukhoz és már a közösség intézményei működéséhez szükséges adót sem fizették. Haas Mór előjáró a polgármestertől végrehajtó kiküldetését kérte 39 tag ellen november 2-án. November 16-án viszont Altmann Sámuel a tartozások behajtásának felfüggesztését szorgalmazta arra hivatkozva, hogy ők ortodoxok és mint ilyenek, önállóak. Bemutatták névsorukat és közölték, hogy a minisztériumhoz fordultak ügyükben.⁹ Elhatározásuk komolyságát jelezte, hogy 1878-ban rabbit választottak. A város képviselői gyűlésének dec. 10-i jegyzőkönyvében olvashatjuk „*n Bajom (Biharnagybajom) község kötelékéből elbocsátva és a városban megtelepedett ortodox vallásu izraelita Rabbinak választott Friedmann Ignác itteni megtelepedését a városi képviselő tudomásul veszi*”.¹⁰ Az

⁷) SzSzBML. V. B. 186.6891/1877. a. sz. 2947/1877. i. sz., 4275/1877. i.sz., 4248/1877. i. sz., 5012/1877. i. sz.

⁸) A nyíregyházi ortodox közösség megalakulására több évszám áll rendelkezésünkre, bár nyilvánvaló, hogy az ortodoxok már 1864-ben és attól kezdve folyamatosan jelen voltak a városban. A szervezeti forma létrejöttét Neumann Albert 1873-ra tette (20 tag alapította meg). (Neumann 1939. 158. p.) Hoffmann Emil 1876-ra tette megalakulásukat. (Hoffmann é. n. (1900) 367. p.)

⁹) SzSzBML. V. B. 186. 7524/1877. a. sz. 7197/1877. i. sz.

¹⁰) SzSzBML. V. B. 181. Nyíregyháza Rend. Tan. (Megyei) Város Közgyűlése iratai, 1872–1944. Közgyűlési jegyzőkönyv, 6. köt. 9630/1878. bj.

alapszabályt többször átdolgozták 1879-ben és 1880-ban is,¹¹ végül 1882. január 30-án jelentette be az előjáróság annak elfogadását és a status quo irányzathoz való végleges csatlakozását. (Bernstein 1947. 55. p.)

Az 1877-es szétválás után a két hitközségnek rendeznie kellett az egymáshoz való viszonyát, ugyanis az ortodoxok az anyahitközségtől kérték a működésükhöz szükséges évi 12.000 Ft-ot. 1879-ben az előjáróság kénytelen volt a status quo hitközség tagjait igazolással ellátni, mert a kilépettek ugyanúgy díjtalanul vették igénybe a sakter (metsző) szolgáltatásait, a rituális fürdőt (mikve) mintha a hitközség tagjai lennének. Aki ezt az igazolást nem tudta felmutatni, annak gabellát (hitközségi adó) és a fürdőben magasabb díjat kellett fizetnie. 1889-ben megegyeztek abban, hogy a gabella közös marad és az ortodoxok bizonyos kvóta szerint részesülnek belőle, tehát a szakadás nem vált véglegessé. Ez 1904-ben következett be, amikortól mindkét hitközség önállóan gondoskodott szükségleteiről és létrehozta saját szervezetét és intézményeit. (Harsányi 1974. 80. p.) Csak a Chevra Kadisa¹² (Szentegylet) maradt közös 1930-ig, valamint az elemi iskola 1944-ig. (Bernstein 1947. 60. p.)

A nyíregyházi zsidóság békés tevékenységét megrázta a tiszaezlári vérvád ügye. (Bernstein 1947. 56. p.) 1882. április 1-jén eltűnt *Solymosi Eszter* 14 éves cseléd lány; anyja május 4-én vádat emelt azzal, hogy lánya vérért zsidók vették el kenyerük elkészítéséhez. A vizsgálat a templomszolga (*Scharf József*) 5 éves fiának vallomásából indult ki és másik fiának, a tizennégyéves *Móric*nak, a csendbiztos által sugallt és kényszerített állításain alapult. (Móricot elkülönítve — őrizetben — tartották a tárgyalásig.) Június 18-án Tiszadadán a folyó kivetett egy holttestet, melyben a körorvos és egy tiszaezlári asszony felismerte *Solymosi Esztert* (hiszen a lábfejen ott volt a tehéntiprásból származó sebhely, karján a festékes kendő, amivel a szatócstól távozott), de az anyja csak a ruhát ismerte fel, lányát nem azonosította. A holttest nyaka nem volt átvágva, tehát alaptalan volt a vérvád. A vizsgálat vezetője ezt az eredményt a zsidó vádlottakra túl kedvezőnek találta, ezért vidéki orvosszakértőkkel vizsgáltatta azt felül, akik 18–20 év körülinek találták a hullát, halála szerintük 8–10 nappal korábban történhetett. Erre alapozva a vád hullacsempészség (ti. hogy a vizsgálat félrevezetése végett a zsidók idegen

¹¹) SzSzBML. V. B. 186. 10228/1879. a sz. i. sz.; 1032/1880. a sz. i. sz.; 13757/1880. a sz. i. sz.

¹²) Chevra Kadisa (Szentegylet): Fő feladata a halottak eltemetése, de legtöbbször a betegeket és szegényeket is támogatta, nagyobb hitközségekben kulturális szerepe is van. (Ujvári 1929. 168. p.)

hullára adták volna Eszter ruháit) vádjával súlyosbodott.

Megtörténtek a letartóztatások, antiszemita hullám indult el. (Bányai—Kiss 1990. 118. p., Ujvári 1929. 897–898. p.; Venetianer 1986. 347–348. p.) A vérváddal kapcsolatban a vármegyei közgyűlés már 1791-ben állás foglalt „a Mózes Törvénye és az Ó Testamentumbeli Törvények által melyekben a Zsidó vallás leginkább fundáltatik” éppúgy tilos a gyilkosság, mint a keresztény vallás törvényei által. Ha egy zsidó gyilkosságot követett el „az egész zsidó nemzetnek tulajdonítani nem lehetne”, mert az ugyanaz „mintha egy vagy más keresztyén által történt gyilkosság miatt az egész keresztyénség gyűlölségbe vétetne.”¹³ A per 1883. június 17-én kezdődött Nyíregyházán 15 személy ellen. A védelmet Eötvös Károly vezette (országgyűlési képviselő, a Függetlenségi Párt tagja, Pesten ügyvédi irodája volt). Megállapítása szerint azt kellett bebizonyítani, hogy a vád „az első szótól az utolsóig valótlan; — minden terhelő adat; — minden terhelő tanu és jelenség hamis, s a vádlottak csak a bíróság végzetes tévedésének és csodálatos elfogultságának áldozatai”. (Eötvös 1908. II. köt. 92. p.) Segítőtársai voltak: Funták Sándor, Friedmann Ignác, Székely Miksa (nyíregyházi származású, néhány vádlott ismeretségben volt a családjával) és Heumann Ignác. Ő nyíregyházi és a következőket írta róla Eötvös Károly: „a legderekabb és a legtekintélyesebb ügyvédek egyike... nemes gondolkodása és nagy kötelezettség érzete” volt. A helyi „társadalom őt valláskülönbség nélkül kedvelte korábban”, elvárta volna, hogy ne védje őket. (Eötvös 1908. II. köt. 65–66. p., III. köt. 193. p.) A közhangulat a vádlottak és így a védők ellen is volt. Szintén Eötvös írta „a védőket semmi komoly bántalmazás nem fenyegette. De bizony nem környezte az úgynevezett népszerűség sem... őszintén be kell vallanom: a legnagyobb ingerültség ellenem volt.” (Eötvös 1908. III. köt. 165., 194. p.) A helybeli zsidók 16 fős őrséget állítottak mellé (amit ő csak később tudott meg), Goldstein János szabó, volt huszártiszt vezetésével, mert a sok „dologtalan, ügyelgő” bizony zavargást okozhatott. (Eötvös 1908. III. köt. 194. p., 200–201. p.) Eötvös Károly megcáfolta a vád állításait és leleplezte a nyomozás során elkövetett erőszakosságot, törvénysértéseket. (Magyarország története 1979. 1276. p.) 1883. augusztus 3-án az összes vádlottat felmentették. A belügyminiszter már 1882. július 1-jén rendeletet adott ki az antiszemita lapok lefoglalásáról.¹⁴ Nyíregyházán viszont az antiszemita ellen jelent meg újságciikk 1883 augusztusában és októberében ismét, mert zsidóellenes kilengésekre ke-

¹³) SzSzBML. V. A. 1. Szabolcs vármegye nemesi közgyűlésének iratai, 1550–1786, 1790–1846. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1791. VII. 27-i bj.

¹⁴) SzSzBML. V. B. 186. 6067/1882. a. sz. i. sz.

rült sor. Augusztus végén 24 zsidó család házának ablakát beverték, a polgármester szerint a „*suhancok*”, ezért 200 katonát akartak a városba vezényelni és a polgárokhoz beszállásolni a rend biztosítására — ezt a főispán rendelte el. A város ettől megrémülve vállalta a rendfenntartást — sőt polgárőrség felállítását tervezték. Végül a katonák nem vonultak be a városba, megnyugodtak a kedélyek.¹⁵ Heumann Ignác érdemeit a hitközség képviselte jegyzőkönyvben örökítette meg, és halála (1896. III. 15.) után nevére alapítványt tettek, melynek jövedelmét egy szegény menyasszony kiházásítására és „*arra méltó*” diáknak a támogatására fordították. Elhatározták, hogy arcképét megfestik és az ülésteremben helyezik el. A temetésen dr. Kecskeméti Lipót nagyváradi rabbi beszélt, mert Friedmann rabbi nem tudott magyarul. (Bernstein 1947. 57. p.)

Nyíregyházán a per lezárása után már arról esett szó, hogyan közeledjenek egymáshoz zsidók és keresztények. 1885 áprilisában erre hívta fel a felekezeteket egy újságcikk, lévén a jó alkalom, a zsidó és a keresztény húsvét egybeesése, bár a szerzője hozzátette, hogy a közeledést a zsidóság kezdje. 1892-ben és 93-ban pedig már a zsidó vallás egyenjogúsítását tartották szükségesnek.¹⁶ Ez 1895-ben következett be. Az 1894. évi egyházpolitikai törvények (1894: XXXI–XXXIII. törvénycikkek) bevezették a polgári házasságot és kimondták a felekezetek teljes egyenlőségét, lehetővé téve a vegyes házasságokat, s a korábban tiltott áttérést az izraelita vallásra — majd az 1895: XLII tc. az izraelita vallást törvényesen bevett vallásnak nyilvánította, megadva számára ezzel mindazokat az igen széles önkormányzati jogokat, melyekkel a nagy történelmi egyházak már rendelkeztek. (Vörös 1989. 34. p.)

Hosszú ideig tartott, amíg a magyar nyelv általánossá vált a helyi zsidóság körében, különösen az egyházi szertartásokon. 1868-ban egy hivatalos állami nyomtatványt Friedmann Károly rabbi német nyelven akart kiállítani, de a „*hitközség részéről megjelent Kornstein Ignác kijelenti, hogy az egyházi ügyek mind magyar nyelven vezetettnek — így ez is magyar legyen, mellynél a hitközségileg fizetett jegyző a magyarban még gyenge rabbinust kisegíteni tartozik*”.¹⁷ A hitközség vezetőségének ülésén született jegyzőkönyveket azonban csak 1875. március 28-tól vezették rendszeresen magyarul, amikor azt is elhatározták, hogy az üléseken csak kivételes esetekben lehet németül felszólalni. A rabbi ellen egyre többször éltek panasszal a hitközség tagjai azért, mert különösen

¹⁵ Nyírvidek 1883. augusztus 12. 1. p., szeptember 9. 3. p., október 21. 3. p.

¹⁶ Nyírvidek 1885. április 5. 1–2. p.; Nyírvidek 1892. február 21. 3. p.; Nyírvidek 1893. április 30. 4. p.

¹⁷ SzSzBML. V. B. 165.155/2.d. 1772/1868. i. sz.

ünnepi alkalmakkor szerettek volna magyar beszédet hallani. 1881. május 22-én kötelezték a rabbit arra, hogy ünnepeken csak héberül beszéljen és németül ne. Azt is előírták, hogy egy éven belül tanulja meg annyira a nyelvet, hogy leírt szöveget hibátlanul elő tudjon adni, ez azonban jámbor óhaj maradt és sok vitához vezetett a rabbival. (Bernstein 1947. 57. p.) A helyi sajtóban 1882-ben egy hitközségi tag nyílt levélben tudatta a hitközség elnökével, hogy a Purimon ¹⁸ német nyelvű beszéd hangzott el a képviselőtestület határozata ellenére. Igen keményen fejezte be a levelet, mert felhívta a fizetett hivatalnokokat az előírások teljesítésére — hivatalvesztés terhe mellett. Az első magyar nyelvű egyházi beszéd 1888. szeptember 2-án volt *Baruch Arnold* kereskedő lányának *Steiner Adolf* szolnoki kereskedővel kötött házassága alkalmával. A szolnoki rabbi tartotta. ¹⁹ A hitközség is változtatni akart ezen az állapoton és 1899-ben meghívták *dr. Kelemen Adolfot*, aki január 8-án elfoglalta helyét. Iskolaigazgató-vallásnár volt, alkalmanként magyar nyelvű szónoklatot tartott az istentiszteleten. Alkalmazása viszályok forrása lett, mert egyre több alkalommal beszélt magyarul (esküvőn, temetésen, ünnepen), s ezzel a rabbi hatáskörébe avatkozott. (Bernstein 1947. 58. p.)

Eközben valóságos sajtóháború alakult ki, július 16-án *Csóri Endre* (budapesti r.kat áldozópap) még szép cikkben megvédte a zsidóságot, sőt a cionizmust is. „Mindenütt a jót, az áldásosot terjesztették”, ahol letelepedtek ott a befogadók jólétéért dolgoztak „ragaszkodnak a földhöz ahol élnek, megvédik vagyonukkal és életükkel is”. *Stein Salamon* nyírmadai takarékpénztári főkönyvelő melegen üdvözölte a szép szavakat július 23-án. ²⁰ Azonban augusztusban már egy polgár amiatt méltatlankodott, hogy a nyíregyházi zsinagógában németül prédikál a rabbi. ²¹ Ezt szeptemberben éles támadás követte *Friedmann* rabbi ellen, az ősi nyelvet nem kifogásolták, de „mit keres itt a német szó” és „lássa be, hogy egy teljesen magyar zsidó egyházközség hiveinek magyar papra van szükségük”. Azt is felvetették, hogy a rabbinak *Kelemen Adolf* ellen kifogása van, bizonyos vádakkal illeti. A rabbi hivei is megszólaltak és megvédték őt. Válaszukban megkérdezték, hogy a római pap latin szertartását miért nem kritizálják. Másrészt *Friedmann* rabbi becsületes, az erkölcsre és hazaszeretetre nevel. Megállapították, hogy a nyelvkérdés ürügye alatt olyan személyt akarnak alkalmazni (ti. *Kelemen A.*), aki eltér az alapsza-

¹⁸) Purim: Az Ahasvérus (Artaxerxés) perzsa király által tervezett zsidómészárlás meghiusztásának emlékére tartott ünnep. (Ujvári 1929. 727. p.)

¹⁹) Nyírvidek 1882. március 12. 3. p.; Nyírvidek 1888. szeptember 2. melléklet.

²⁰) Nyírvidek 1899. július 16. 3. p.; július 23. 3. p.

²¹) Nyírvidek 1899. augusztus 27. 2 p.

bálytól és ezért nem felel meg.²² Végül a hitközség képviseleti gyűlése tisztázta az ügyet. Elhatározták, hogy egy éven belül magyar hitszónokot választanak, addig *Kelemen Adolf* tartja a magyar szónoklatot. Utasították a rabbit az izgatás elhagyására (az őt védelmező levél az ő sugallatára született) és arra, hogy alkalmazkodjon a közösséghez, miután annak alárendeltje. *Kelemen Adolfot* az ellene emelt vádokban vétlennek találták és megengedték neki a magyar szónoklatot a templomban is. A rabbi és az őt védelmükbe vevők felé rosszallásukat fejezték ki.²³ Ennek ellenére még 1900 májusában és júniusában is kellett ezzel foglalkozni és azt állapították meg június 17-én, hogy a magyar nyelv bevezetésének csak a rabbi áll ellen.²⁴

Kelemen Adolfot Fogaras rabbijává választották 1904-ben. *Dr. Hartschein Sándor* ügyvéd véleménye szerint kiüldözték.²⁵ Helyére *dr. Silberfeld Jakab* érkezett, 1905 januárjában foglalta el helyét, ő két évig volt rabbi Nyíregyházán, majd Aranyosmarótra került. *Friedmann* rabbi pedig már 1905. december 28-án meghalt.

Hosszadalmas küzdelem alakult ki a hitközség modern és konzervatív irányzata között, míg végül *dr. Bernstein Bélát* választották főrabbivá 1909-ben. Nézete szerint a hitközség intézményeiben szigorúan konzer-

1. kép **Bernstein Béla**
főrabbi
(*Háger* 1929. II. tábla)

²²) Nyírvidek 1899. szeptember 3. 1. p.

²³) Nyírvidek 1899. szeptember 10. 2. p.

²⁴) Nyírvidek 1900. május 13. 1–2. p., május 27. 4. p., június 17. 2. p.

²⁵) Nyírvidek 1904. augusztus 28. 5. p.

vatív volt, de status quo alapon állt. Ugyanakkor a tagság egy része személyes szükségleteiben modern felfogást képviselt, például érckoporsó bevezetése a temetésnél, koszorúk és virágok elhelyezése a sírokon. A túlbujánzások ellen küzdeni kell, ehhez megfelelő vallási vezető szükséges. (Bernstein 1947. 58. p.)

Bernstein Béla Várpalotán született 1868. január 7-én. A budapesti Rabbiképző hallgatója volt, majd bölcsészdoktori oklevelet szerzett Lipcsében. 1892-ben Szombathelyen lett rabbi, innen jött Nyíregyházára. Megírta a magyar zsidók szabadságharcbeli történetét, több tankönyvnek is szerzője. 1944-ben deportálták és nem tért vissza többé. Nyíregyházára érkezését nagy várakozás előzte meg és úgy értékelték, hogy jöttével megszűnt a hitközségben a pártoskodás és a viszály. Rakamazon Főher Mihály, a hitközség alelnöke fogadta, Nyíregyházán pedig dr. Rosenberg Emil elnök és Mátyás Béla polgármester is üdvözölte. Kocsin ment a templom felé, ahol Burger Mór előjárósági tag átadta a kulcsokat. A beiktatási szertartáson Adler Illés (Budapest, Rumbach utcai zsinagóga főrabbija) majd Bernstein Béla beszélt és elhangzott a Himnusz. A Korona étteremben este 8-kor fogadás volt, ahol a polgármester és az alispán is megjelent. Az ortodox hitközséget Fried Salamon és Schwartz Ede képviselte — késő éjjel oszlott szét a társaság.²⁶

Az 1882-es alapszabály megszületése után sok változás következett be a hitközség életében, ami megkövetelte az alapszabály megújítását. Lezajlott az eszlári per és folyt a nyelvharc is. 1893-ban hozzáálltak az új alapszabály kidolgozásához. A betérjesztett, módosított tervezetet a belügyminiszter először formai hibák miatt küldte vissza november 6-án. 1894. február 14-én viszont elfogadta, mindössze az anyakönyvvezetésre vonatkozó részt kérte módosítani, mert Nyíregyháza 1885-ben izraelita anyakönyvi kerületi központ lett, és ezt figyelembe kellett venni.²⁷

Az új alapszabály is ellentétek forrása lett, ugyanis jóváhagyását a hitközség vezetése nem közölte a hitközség tagjaival. Mindezt azzal magyarázták, hogy késett a „kinyomtatás” és ezért nem osztották ki. A valódi okot Vindt Mór és 46 társa beadványa világította meg. Az alispánhoz írt panaszlevelükben leírták, hogy az új alapszabály elfogadását követő 23 napon belül a legtöbb adót fizető 16 képviseleti tagot újra kellett volna választani. A hitközség képvisellete — féltve pozícióját — ezt nem tette meg. Arra kérték az alispánt, hogy intse a törvényesség betartására a hitközség elnökét. Az ügy november 9-én lezárult.²⁸ Az ezt követő alapszabály már Bernstein Béla rabbivá választása után készült el. Kidolgozása 1909 januárjában kezdődött és a Vármegyei Közigazgatá-

²⁶) Nyírvidék 1909. április 25. 5. p.

²⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 59/1893. a. sz. 7140/1893. i. sz., 7897/1893. i. sz., 8286/1893. i. sz., 10308/1893. i. sz., 11297/1893. i. sz., 3106/1894. i. sz.; Nyírvidék 1885. július 19. 29. sz. melléklet.

²⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 59/1893. a. sz. 5146/1894. i. sz., 5936/1894. i. sz., 5633/1894. i. sz., 7204/1894. i. sz., 8225/1894. i. sz., 8870/1894. i. sz., 9776/1894. i. sz., 10318/1894. i. sz.

si Bizottság többszöri sürgetésére nyújtották be (a hitközség pecsétjének bevonását helyezték kilátásba, amennyiben nem készítik el), majd átdolgozásra visszakapták. A módosításokat már 1910-ben végezték el. Március 13-án nem volt határozatképes a közgyűlés, de 20-án már sikeresen megalkották az új alapszabályt, amit a miniszter június 30-án elfogadott.²⁹

A hitközségen belül különböző egyesületek jöttek létre, melyek a tagok gondjait segítettek megoldani. Az első a *Chevra Kadisa* 1856-ban alakult meg. Feladata elsősorban a halottak eltemetése, de később a betegek és szegények támogatását is magára vállalta, időnként a kultúrát is segítette. Az ügyeket 1883-tól intézték magyar nyelven, a magyar nyelvű alapszabályt 1889-ben fogadták el, a fordítást *Hoffmann Adolf* készítette. 1902-ben és 1912-ben megújították az alapszabályt. Ekkor már az öngyilkosság³⁰ esetével is foglalkozott a Szentegylet. Minden alkalommal bizottság vizsgálta ki az ügyet és ez alapján döntöttek a temetésről. 1930-ban az ortodox hitközség külön Szentegyletet alapított, de érdekes, hogy a status quo Chevra Kadisa elnöke *Schwartz Ede* maradt, aki az ortodox hitközség előljárója 23 éven át és a közös Chevra elnöke volt 1921 óta. (*Bernstein* 1947. 59–60. p.)

1864-ben alakult meg az Izraelita Nőegylet özv. *Klár Áronné* és dr. *Flegmann Miksáné* vezetésével, a gyermek- és nővédelmet látta el. (*Ge-duly* 1896. 204. p.) 1894-ből ismeretes a tisztújítás, ennek eredményeképpen az elnök, dr. *Heumann Ignácné*, alelnök *Pollatsek Józsefné* és *Haas Ignácné*, a titkár dr. *Pollatsek József*, a pénztáros pedig *Léderer Ignácné* lett.³¹

A *Bikur Chólim* 1896-tól működött. Feladata a betegek látogatása, gyógyíttatása, segélyezése, kamatmentes kölcsönök nyújtása a rászorulóknak. A *Poel Cedek* önszegélyező és jótékonsági egyesület volt, fával és élelemmel látta el a szegényeket. (*Neumann* 1939. 157. p.)

A nyíregyházi zsidóság mindemellett, hogy önállóságát mindig megtartotta és belső ügyeinek autonómiáját sohasem adta fel, mindig tanújelét adta hazafiságának, hazaszeretetének, uralkodó iránti hűségének, városához való ragaszkodásának. *Rudolf trónörökös* halála miatt gyász-

²⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 112/1909. a. sz. 2555/1909. i. sz., 4644/1909. i. sz., 6494/1909. i. sz., 14544/1909. i. sz., 15251/1909. i. sz., 20021/1909. i. sz., 23135/1909. i. sz., 3529/1910. i. sz., 1754/1910. i. sz., 6772/1910. i. sz., 7784/1910. i. sz.

³⁰) A Talmud tiltja az öngyilkosságot, az öngyilkosokat nem temették a természetes halállal haltak sorába. (Jólesz 1987. 167. p.)

³¹) Egyenlőség 1894. november 16. 2. p.; Nyírvidek 1894. november 16. 12. p.

szertartást tartottak a zsinagógában 1889. február 6-án. Július 7-én *Kállay András* főispán beiktatását ünnepelték és azt írták, hogy kinevezésével megnyílt a sorompó „minden tisztességes elem előtt, rang-, vallás- és vagyoni különbség nélkül”.³² *Kállay András* jó kapcsolatot tartott a zsidókkal, ezért örültek kinevezésének. Heumann Ignác is képviselte ügyeit, Eötvös, *Kállay András*t is beleértette Heumann Ignác ismeretségi körébe, amikor azt írta „*A vármegye előkelői közt hatalmas barátai akadnak.*” (*Eötvös* 1908. III. köt. 193. p.) 1892 júniusában *Ferenc József* megkoronázásának 25-ik évfordulóján a zsinagógát kivilágították, díszkaput készíttettek, kitűzték a zászlót és az istentisztelet után a Szózatot énekeltek.³³ 1894 szeptemberében pedig a Nyíregyházán tartózkodó *Kossuth Ferenc* meglátogatta *Friedmann* rabbit, aki *Kossuth Lajos* személyes ismerőse volt még Pozsonyból.³⁴ 1898. március 15-én hálaadó istentiszteletet tartottak a zsinagógában délelőtt 10 órakor, este pedig kivilágították a templomot.³⁵

---

³²) Egyenlőség 1889. február 10. 4. p., július 7. 12. p.

³³) Egyenlőség 1892. június 17. 4. p.

³⁴) Egyenlőség 1894. november 23. 12. p.

³⁵) Nyírvidek 1898. március 13. 3. p.

Az ortodox hitközség Nyíregyházán

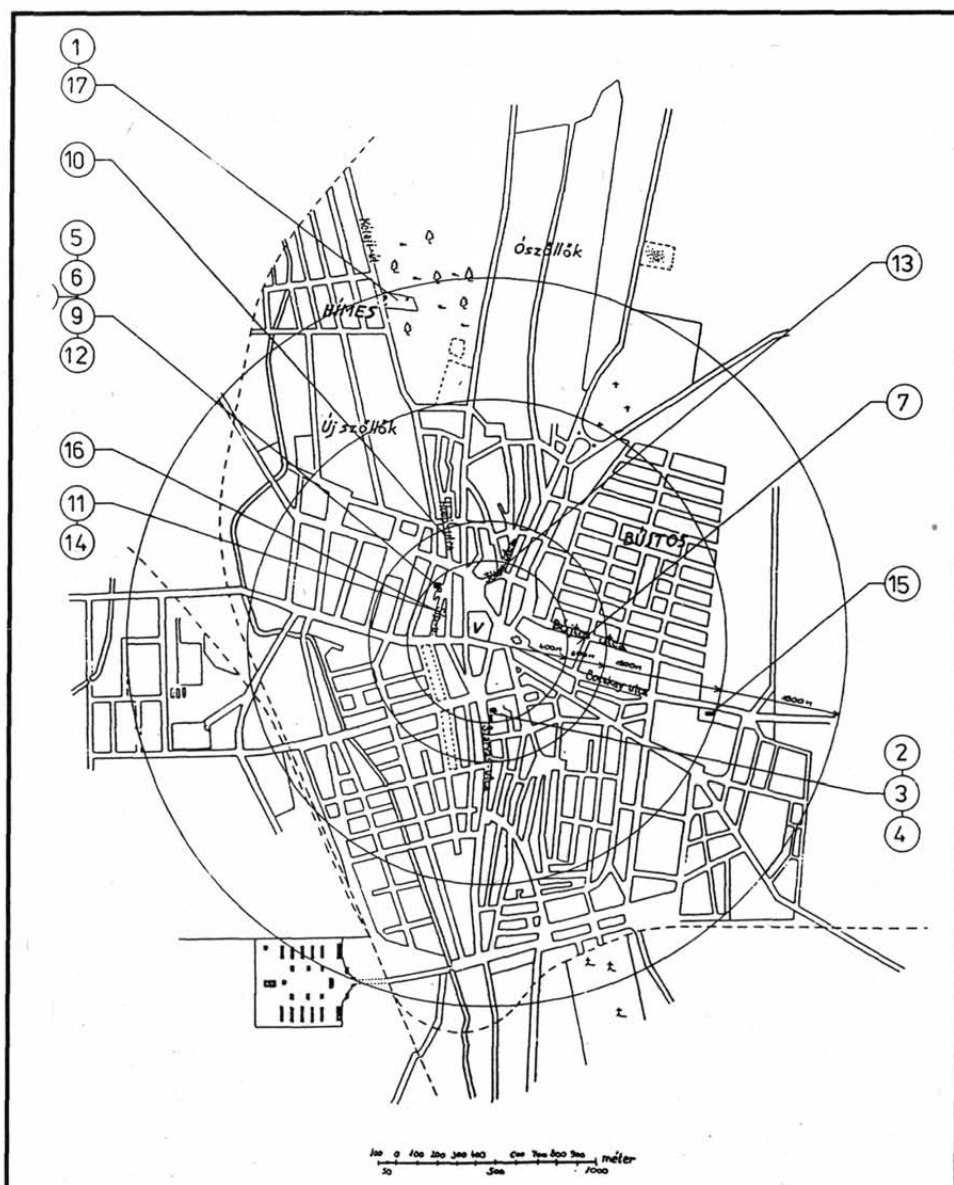
Jóllehet a város izraelita közössége status quo alapra helyezkedett az Országos Zsidó Kongresszus után, de az ortodoxiának is voltak hívei. A Galícia és Észak–Kelet Magyarország hegyvidéki területeiről beáramlók alkották támaszát. Ezek a szegény zsidók szokásaikban, öltözködésükben is különböztek a már itt lakóktól. Ugyanakkor elszakadva szülőföldjüktől és hittársaiktól, egy idegen, számukra modern környezetben nehezen találták helyüket és vigaszt, megnyugvást az ősi hit, az összetartozás érzése nyújtott. Ezért görcsösen ragaszkodtak a nekik védelmet egyedül nyújtani látszó vallási közösségekhez, és kivált a közösség szervezésében oly nagy jelentőségű elemekhez, amelyeket a vallásos magatartás évezredes, szigorúan szabályozott formái képviselnek. (Vörös 1989. 32. p.) A közösségen belüli elkülönülés már az Országos Kongresszus előtt megvolt. Az ellentét is megjelent, hiszen a régebben itt lakók már egzisztenciát teremtettek meguknak, s konkurenciát láttak az új beköltözőkben. Ezt láthattuk az 1864-es hitközségi választások esetében, amikor *Szamuely Baruch* a város segítségét is igénybe vette ellenük. Az itt lakó ortodoxok szervezetének kialakulásáról többféle adat ismeretes, az egyik híradás 1873-ra tette megalakulásukat: „20 fő hozta létre”, egy másik 1876-ot említi, egy harmadik pedig 1880-at. (Neumann 1939. 158. p.; Hoffmann 1900. 367. p.; Gervai 1963. 12. p.) Ezek az évszámok az ortodox párt csatlakozási felkérésének, illetve az alapszabály elkészültének az időszakát jelzik. Az 1877-es kilépés (akkor döntött a hitközség elöljárósága a status quo irányzat mellett) *Altmann Sámuel*t és 39 főt érintett. A felemelt gabella azonban visszatérésre készítette őket, így nem lett végleges a szakadás. (Gervai 1963. 5. p.) Az ortodoxia tehát létezett a városba való nagyarányú bevándorlás beindulásától (1860-as évek eleje), hol jobban, hol kevésbé különült el az egész izraelita közösségtől. Azért nehéz évszámot megadni, mert a zsidó vallás szerint ha 10 felnőtt férfi összegyűlt, akkor bárhol imádkozhatott „ha a megfelelően előírt imakelések jelen voltak.” Az ortodoxok ezt tették, külön imádkoztak, de azért még nem kellett hivatalosan leválniuk. Időnként megpróbálták irányvonalukat a hitközségben érvényre juttatni (alapszabály, hitközségi választások), de ezek kevésbé voltak sikeresek. A hitközségben kisebbségben

voltak (1881-ben 2.097 fő a város zsidó lakossága, *Altmann Sámuel* 39 fővel(!) vált ki 1877-ben.³⁶ Másrészt szegényebbek voltak (nem tudtak önálló intézményeket működtetni — ez az elválás ellen szólt), de a hitközség vezetésébe sem tudtak beleszólni. A vezetés a gazdagabb, már régebben itt lakó polgárok kezében volt, akik nem szívesen osztottak az ortodoxokkal az irányításban. A *Bernstein Bélát* 1909-ben fogadó *dr. Rosenberg Emil* a status quo hitközség elnöke orvos volt és 1898–99-ben (a végleges 1904-es szétválás előtt) három forint hitközségi adót fizetett, *Führer Mihály* alelnök (kereskedő) ugyanakkor 1,75 Ft-ot. *Vindt Mór* (aki 1894-ben fellépett a vezetés ellen) ugyanebben az időszakban 0,6 Ft-al adózott a hitközségnek.³⁷ Az ortodoxoknak 1878-tól volt rabbijuk (*Friedmann Ignác*) 1895-ben halt meg és *Wieder Solem* (Salamon) követte, 1944-ig élt. (*Gervai* 1963. 12. p.) Az anyagi és létszámbeli megerősödés 1904-ben vezetett végleges szétváláshoz, akkor alakult meg a hitközség. Az elnöke 1917-ig *Schwarcz Ede*, 1917–1920 között *Kupferstein Hermann*, 1920-tól *Németi Sándor* volt. (*Gervai* 1963. 12. p.) A hitközség hozzálátott saját intézményei, épületei létrehozásához, de a *Chevre Kadisa* (1930-ig) és az iskola 1944-ig közös maradt.

---

³⁶) A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás. Kiad.: Az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. II. köt. Bp. 1882. 250–251. p.

³⁷) SzSzBML. V. B. 186. VII. kűtfő, 112/1908. i. sz., 10424/1898. melléklet.

Nyíregyháza térképe. (Nagy 1931. 45. p.)

1. A zsidó temető 2. A status quo hitközség zsinagógája 3. A status quo hitközség iskolája
 4. Talmud Tóra iskola (status quo hitközség) 5. Talmud Tóra iskola (ortodox hitközség) 6.
 Az ortodox hitközség zsinagógája 7. Ortodox (haszid) imaház 8. Az ortodox hitközség fürdője
 (mikve) 9. Az ortodox hitközség vágódája 10. A status quo hitközség vágódája (Holló u.) 11.
 A status quo hitközség vágódája (Síp u.) 12. Az ortodox hitközség húscsarnoka 13. A status
 quo hitközség húscsarnoka 14. A status quo hitközség háza (Síp u.) 15. A zsidó kórház 16.
 A status quo hitközség imaháza 17. Az elhurcoltak emlékműve – V Városháza

A temető története

„Jöjjön béke, nyugodjanak fekvő-
helyeiken.”

(A Talmud könyvei, 1989. 102. p.)

1843. szeptember 22-én Stern Emánuel, Mandel Jónás, Goldstein Dávid, Lusztig Bernát és Klein Salamon temető kijelölését kérték a várostól.¹ A városi közgyűlés október 30-án „az erdő nyugat-északi — az ujj szőlők szegletével majdnem által ellenben levő oldalán” adományozta a 98 négyszögöl terület használati jogát a kérvényező izraelitáknak, a tulajdonjog a városé maradt. (Bernstein 1929/30. 200.p.) 1844-ben a közösség a város segítségét kérte a közterheket nem vállaló zsidókkal szemben, ugyanis kerítést akartak emelni, de nem volt rá elég pénzük — többen nem akartak hozzájárulni a költségekhez. A város vezetése — mivel „A folya-
modó helybeli Izraeliták közötti organisatio kérdésének el határozása ide nem tartozván” — nem avatkozott az ügybe.

Már 1856-tól kezdve felmerült a bővítés kérdése, mert kicsinek bizonyult a temető. Először egy, az orosi úton lévő területre kaptak ígéretet (1862), végül az eredeti, erdőben található temetőt bővítették ki. A hitközség felajánlotta, hogy a temetőőr a város tulajdonában lévő erdőt is vigyázza.² 1863-ban körülkerítették, 1865-ben az ór számára házat építettek, nemsokára halottas kocsit szereztek be. 1894-ben a szűkké vált temetőt ismét kibővítették — a régi folytatásaként — és 1896-ban felvételi épületet építettek. (Bernstein 1947. 59. p.) A temetkezési adatok 1905 és 1929 között állnak rendelkezésünkre.³

év	temetések száma
1905	45
1906	52

¹) SzSzBML. V. A. 101. 29/29. d. 10/1843. i.sz.

²) SzSzBML. V. B. 102/a. 92/12.köt. 4009/1844. bj.; V. B. 150. 62/1. d. 42/1856. i. sz.; V. B. 161. 110/1. köt. 1708/1861. bj.; V. B. 162. 118/1. köt. 573/1862. bj.; V. B. 162. 119/2. köt. 1163/1862. bj., 2289/1862. bj.

³) Nyíregyházi Izraelita Hitközség Temetkezési Naplója.

1907	53
1908	51
1909	65
1910	46
1911	50
1912	57
1913	44
1914	68
1915	74
1916	62
1917	74
1918	76
1919	78
1920	71
1921	67
1922	63
1923	62
1924	53
1925	50
1926	57
1927	60
1928	51
1929	21

Nagy változás következett be 1929-ben. A város elhatározta, hogy saját kezelésébe veszi a felekezeti temetőket. Ezt már 1912-ben javasolta *dr. Kovách Elek*, de csak 1929-ben fogadták el. Kardos István kultúrta-
nácsnok előterjesztése szerint 1930. január 1-jétől kerültek a városhoz a temetők, így a zsidó temető is. Tulajdonjoga a városé, de a *Chevra Kadisa* kezeli.⁴ A határozatnak az lett a következménye, hogy az ortodox hitkö-
zség nem fogadta el a *Chevra Kadisa* illetékességét ebben az ügyben és
külön temetőt kértek 1929. január 27-én, arra hivatkozva, hogy ők a
minisztérium által elismert önálló hitközséget alkotnak. A város zsidósá-
gának fele ortodox⁵ és külön szertartásuk van a temetésnél, ezt méltá-

⁴) Nyírvidek, 1929. január 15. 6. p.

⁵) A két hitközség létszámának alakulására vonatkozóan a következő adatok állnak rendelkezésünkre: *Bernstein Béla* főrabbi 1929-ben a belügyminiszterhez frott fellebbezésében 4000 fő „lelki és vallási életéről” szól. Ez a h iradás a status quo hitközség lélekszá-
máról tudósít. (Lásd: A status quo hitközség Síp utcai metzőhelye) Visszaemlékezések

nyolni kell. A keresztény felekezetek is külön temetkeznek, miért ne tehetnék ők is. Már tervezték a különálló temető létrehozását, de megvárták a város intézkedését. A polgármester válaszában leírta, hogy szerinte a *Cheura Kadisa* a szokásos fórum ilyen ügyekben, hiszen más-kor is eljárt már a temető kérdésében, másrészt, ha külön temetőt akarnak — kérvényezzék meg.⁶

Németi Sándor, a hitközség elnöke fellebbezett, mivel nézete szerint a hitközség az hivatalos, a Szentegylet pedig magánszervezet. Eerre március 18-án érkezett válasz, megismételve, hogy nem fellebbezéssel kell új temetőt kérni, hanem kérvénnyel.⁷ Mindazonáltal a város zavarban volt, mert nem tudta, hogyan viszonyuljon a két zsidó temető kialakításához. Ezért körlevelet intézett a városokhoz, megkérdezvén, hogy náluk a zsidó temetők tulajdonjoga kié, a Szentegylet kezeli-e, fizetnek-e a városnak valamilyen összeget és külön vagy együtt temetkeznek a felekezetek.⁸ Huszonkét város válaszolt augusztus végén és szeptember elején, megerősítették, hogy a temetők a hitközségek tulajdonában, a Szentegylet kezelésében vannak, nem fizetnek a városnak semmiféle pénzt (kivéve Kispestet, ahol évi 20 aranykorona bérleti díjat és a sírhely árának 50 %-át fizetik a tanácsnak). Négy városban volt külön temetője a hitközségeknek. A szegedi hitközség azt válaszolta, (a város a hitközséget hívta fel válaszádra) hogy az ilyen szétválásnak nem tárgyi, hanem személyi okai vannak.⁹

A status quo közösség Szentegylete megkezdte tárgyalásait április 16-án a város vezetésével, mert meg akarták venni a temetőt és bővíteni is szerették volna. Szándékukban volt az elkorhadt fa kerítést kicserélni. A vasbeton oszlopokra felállítandó új vaskerítés gyártása már folyt, de amíg a temető bővítése kérdéses, addig nem fognak a kerítés építéséhez,

---

1500–2000 főre becsülik az ortodox hitközség lélekszámát. 1920-ban a város zsidó lakosságának száma 5066 fő, 1930-ban pedig 5134 személy volt. (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 76. kötet. Az 1920. Évi Népszámlálás. Hatodik Rész. Bp. 1929. 36–37. p.; Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 83. kötet. Az 1930. Évi Népszámlálás I. Rész. Bp. 1932. 55. p., 198–199. p.)

⁶) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 737/2/1907. a. sz. 4279/1929. i. sz., 6065/1929. i. sz.

⁷) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 737/2/1907. a. sz. 11151/1929. i. sz.

⁸) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 737/2/1907. a. sz. 993/1929. i. sz., 6674/1929. i. sz.

⁹) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 737/2/1907. a. sz. 34355/1929. i. sz., 34723/1929. i. sz., 35358/1929. i. sz., 35359/1929. i. sz., 35362/1929. i. sz., 35364/1929. i. sz., 34365/1929. i. sz., 35655/1929. i. sz., 36656/1929. i. sz., 36182/1929. i. sz., 36287/1929. i. sz., 36599/1929. i. sz., 37108/1929. i. sz., 37318/1929. i. sz., 37563/1929. i. sz., 38655/1929. i. sz., 38105/1929. i. sz., 017464/1929. i. sz., 38818/1929. i. sz., 39548/1929. i. sz., 39969/1929. i. sz., 40370/1929. i. sz., 18968/1929. i. sz.

ezért gyors intézkedést sürgettek. A város felé eső oldalon 2 katasztrális holdat kértek (az erdő volt akkor) az út felé eső oldalon 160 négyszögölet (ez árok volt) és a Kótaji útig eső részt is igényelték — ez 480 négyszögöl volt. Itt akarták felállítani az új kerítést „díszes kocsibejáróval” és két kapuval. A város gazdasági hivatala úgy ítélte meg, hogy az út felőli részt átengedhetik, mert az városi tulajdon, az erdő területét viszont csak a földművelési miniszter engedélyével lehet csökkenteni. A műszaki tanácsos a kerítés felállítását nem ellenezte, de vízelvezető csatorna építését előírta.¹⁰

1929. június 13-án a város még csak 425 négyszögölet engedett át a hitközségnek, a saját rendelkezésű területéből. Miután minden döntéshozó és felülvizsgáló szerv jóváhagyta, az alispán jogerős döntéssé nyilvánította július 21-én. (Nem érkezett fellebbezés ellene.) A Vármegyei Törvényhatósági Bizottság október 8-án jóváhagyta.¹¹ 1930. szeptember 26-án arról született döntés a képviselőtestületi gyűlésen, hogy 1 katasztrális hold 1084 négyszögölet eladnak 12000 pengőért, (ez a régi temető) és 1600 négyszögölet pedig 9000 pengőért — ez pedig az új temető.

A hitközség 1931. április 18-ára már kifizette a 9000 pengőt. A polgármester utasította a városi mérnököt a terület kimérésére és átadására, május 18-án a telekkönyvi átírás is megtörtént.¹² A *Cheura Kadisa* december 15-én kérte a várostól, hogy a fennmaradó 12000 pengőt öt éves egyenlő részletekben fizethesse ki, mert gazdasági nehézségeik vannak, természetesen kamatot is felszámolhatnak. Ezenkívül az 1931-es évre esedékes kamat elengedését is kérték. December 18-án úgy módosították a kérvényt, hogy most befizetnek 5000 pengőt (még 1931-ben), de ezért az 1932-es év kamatát engedje el a város.¹³ (Az 5000 pengőt még november 12-én befizették.)¹⁴

A képviselőtestület december 18-án és 22-én tartott gyűlésein elengedte a kamatot az 1930. XI. 12-e és 1931. XII. 31-e közötti időszakra azzal, hogy megengedi a részletfizetést és a mindenkori MNB kamatláb szerinti kamatot kéri majd.¹⁵ A hitközség az előrefizetéssel állandó kamatelengedést remélt, ezért 1933 tavaszán újabb 3000 pengőt fizetett be, pedig eredetileg 1931 és 1935 között évi 2400 pengőt kellett volna fizetnie. Ezért meglepetést keltett, amikor a város ennek ellenére 1932-től kamatot kezdett követelni, még a részletfizetés esedékességét is megvaitoztatta a számvevőség XI. 12-ről IX. 12-re, mindezt önkényesen. (Persze ezt módosítaniuk kellett XI. 12-re.) Az eljárást azzal indokolták, hogy a városnak szüksége van a

¹⁰) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/1907. a. sz. 16550/1929. i.sz., 20254/1929. i.sz., 21947/1929. i.sz.

¹¹) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/2/1907. a. sz. 25645/1929. i.sz., 01606/1929. i.sz., 28199/1929. i.sz., 31751/1929. i.sz., 46606/1929. i.sz.

¹²) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/2/1907. a. sz. 20515/1930. i.sz., 07266/1931. i.sz., 8085/1931. i. sz.

¹³) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/2/1907. a. sz. 21529/1931. i.sz.

¹⁴) SzSzBML. V. B. 186. VII. kűtfő, 24/1929. a. sz. 08203/1933. i.sz.

¹⁵) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/2/1907. a. sz. 0259/1932. i.sz., 21529/1931. i.sz.

pénzre.¹⁶ Az ügy olyan vitához vezetett, melyet csak 1939-ben tudtak lezárni. Az ortodox *Chevra Kadisa* külön temető iránti kérelmét többször elutasították, még a gyűlések napirendjére sem vették fel, pedig már az alispán is kérte rendezését.¹⁷ A polgármester arra hivatkozott, hogy adatokat gyűjt a kérdés elbírálásához, amit a városoktól be is szerzett. A merev elzárkózás után gyorsan megegyeztek az igényelt terület nagyságában és vételárában. Az ortodox temető közvetlenül a régi temető mellett, annak északi oldalán helyezkedik el, csupán a kerítés alkot választóvonalat közöttük. A telekkönyvi átírás ugyancsak 1931. március 18-án történt meg a status quo temetővel együtt. A kapott terület 1 hold 500 négyszögöl.¹⁸ A terület vételárának kifizetése és az átírási illeték befizetése kapcsán az ortodox hitközség is hosszadalmas vitát folytatott a várossal. Többször kaptak fizetési felszólítást és kérésükre halasztást — részletfizetési engedélyt.¹⁹ 1943. szeptember 7-én zárult le a vita, amikor a városi számvevő jelentette, hogy a hitközség kifizette a temető vételárát és kamatait (11670 pengőt) február 2-án.²⁰

Mindkét temető ma is megvan, gondozott, be van kerítve, a hitközség végzi fenntartását.

2. kép Az ortodox hitközség temetője

A város a temetők saját kezelésébe vételével szabályozta azok működését. Az 1930. május 5-én készült szabályrendeletben lefektették, hogy a felekezeti temetők köztemetők, kivéve az izraelita temetőt, melynek jogállását külön szerződés tartalmazza.

¹⁶) SzSzBML. V. B. 186. VII. kútfo, 24/1929. a. sz. 08203/1933. i.sz., 4468/1934. i.sz.

¹⁷) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfo, 737/2/1907. a.sz. 24026/1929. i.sz., 25647/1929. i.sz., 993/1929. i.sz.

¹⁸) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfo, 737/2/1907. a.sz. 8085/1931. i.sz.

¹⁹) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfo, 737/2/1907. a.sz. 13450/1930. i.sz., 02920/1931. i.sz., 2804/1938. i.sz.

²⁰) SzSzBML. V.B. 186. III. kútfo, 737/2/1907. a.sz. 25609/1943. i.sz.

Egyéb igazgatási jogszabályok, előírások viszont rájuk is vonatkoznak. Kötelesek az eltemetettek vizsgálati bizonyítványait a temetők gondnokának 48 óra alatt megküldeni, aki névjegyzéket készít az elhunytakról. A temetőgondnokság vizsgálatot tarthat, sőt a polgármester köteles is ezt évente egyszer megtenni. A vármegyei közgyűlés jóváhagyta a szabályrendeletet augusztus 1-jén és felterjesztették a belügyminiszterhez jóváhagyásra.²¹

A belügyminiszter 1931. április 20-án nem fogadta el, mert a ravatalozásról nem volt szó benne és módosításra visszaküldte. Ezt a temetőgondnok végezte el, aki Debrecenből kért tanácsot a ravatalozás kérdésében.²² A későbbiekben többször változtattak rendeleten.²³ 1935-ben megtiltották a háznál történő ravatalozást, az izraelitákat pedig az érintette, hogy a pénteken elhunyt embert legkésőbb vasárnap 9 óráig ki kellett vinni a temetőbe. 1937-ben és 1938-ban is változtattak rajta.²⁴ 1940-ben ismét leszögezték, hogy az izraeliták temetőire külön szerződések vonatkoznak, egyéb rendeletek rájuk nézve is érvényesek, másrészt azért foglalkoznak ismét a temetkezési szabályokkal, mert a 60.000 fő lakosú városban a közegészségügyet sérti a háznál történő ravatalozás. (Tehát az 1935-ben hozott szabályokat nem tartották be.)²⁵

---

²¹) SzSzBML. V. B. 186. VII. kűtfő, 24/1929. a.sz. 000941/1931. i.sz.; SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/2/1907. a.sz. 00691/1931. i.sz.

²¹) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/1/1907. a. sz. 4821/1940. i.sz.; SzSzBML. V.B. 186. III. kűtfő, 737/2/1907. a.sz. 6941/1931. i.sz., 8720/1931. i.sz.

²³) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/1/1907. a.sz. 1565/1934. i.sz., 5688/1934. i.sz.

²⁴) SzSzBML. V. B. 186. VII. kűtfő, 24/1929. a. sz. 010850/1935. i.sz., 27080/1937. i.sz., 1907/1938. i.sz.

²⁵) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 737/1/1907. a. sz. 4821/1940. i.sz.

A status quo hitközség zsinagógája

*„Készíts nekem szentélyt, hogy
közöttük lakjam.”*

(Mózes II. 25. 8.)

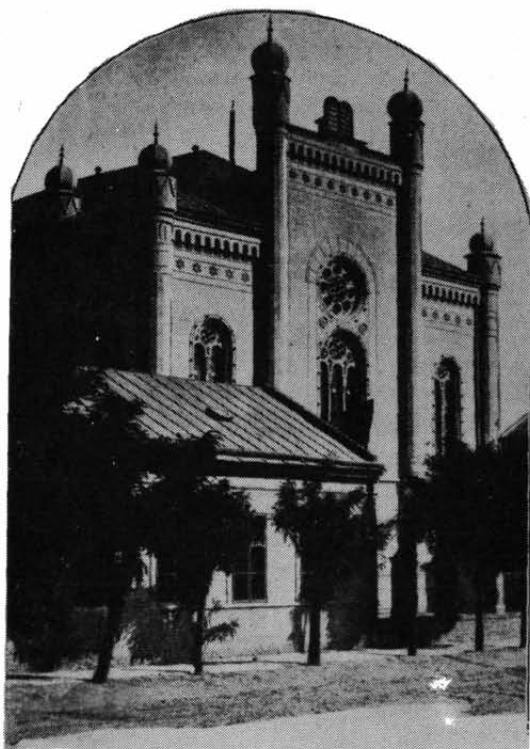
A zsidók első kultuszépítménye, a pusztai vándorlások idején felállított szentsátor, vagy frigysátor volt. Dávid király Jeruzsálem elfoglalása után elhatározza, hogy a szentsátort templommá építteti át, amellyel megteremti a központi kultuszhelyet. Az építkezést Salamon király hajtja végre főníciai mesterekkel. Salamon temploma az i.e. X. században épülhetett és i.e. 586-ban Nabukodonozor (Nabukadnecár) babilóniai seregei rombolták le. A zsidók babilóni fogsága után ie. 516-ban újra felépítették, majd ez a templom is a háborúskodás áldozata lett. Heródes ie. 20 körül helyreállíttatta, kibővítette. A rómaiak 70-ben pusztították el a templomot. A babilóniai fogság idején, de később, a másodszor felépített jeruzsálemi templomon kívül máshol is kialakultak a zsidók gyülekezeti épületei, ahol az áldozat bemutatásának szerepét átvette a közös ima és a szent iratok olvasása, szóbeli tanulmányozása. A jeruzsálemi templom lerombolásával a vallási funkciókat a szétszórtságban élő zsidóság számára mindenütt az új tartalommal is megtöltött gyülekezeti helyek (zsinagógák) vették át. (Gazda 1989. 36–37. p.)

A hitközségnek 1866–1880 között ideiglenes imaháza volt. (Vertse 1931. 115–132. p.) 1873-ban a tagok arról döntöttek, hogy az imaházat — mely a tagok 1/3-át is alig tudja befogadni, bővítik 50 hellyel. Az új templom építésének tervét elvetették, ez azonban szükségmegoldás volt. 1876-ban bizottságot választottak, mely az építkezés megvalósításának terveivel foglalkozott, de akkor nem döntöttek az ügyben. (Bernstein 1947. 53. p.) Az előjáróság 1879. április 25-én elhatározta a zsinagóga felépítését, az uralkodópár házasságkötésének 25. évfordulóját akarták emlékeztetéssé tenni.¹ A hitközség tagjai 20000 Ft-ot azonnal összeadtak az építkezés céljára. (Bernstein 1947. 53. p.) Az építkezésre 1880-ban

¹ Nyírvidek, 1880. április 1. 3.p. Ferenc József 1854. április 24-én kötött házasságot.

hírdették meg a pályázatot. A tervezés és előkészítés munkálataiban *Horváth Gyula* városi mérnök is részt vett; Nagykárolyba utazott az ottani templomot megsejmlélni, hogy pontos költségvetést készíthessen. A város 25000 darab téglát adományozott a hitközségnek.² Az építkezés megindult, de 1880. június 2-án, téglahiányában megakadt. A királyteleki (Nyírtelek) gróf *Dessewffek* 10000 darab téglát adtak az építkezés folytatásához.³ Július 15-én arról tudósítanak, hogy a tető hamarosan készen lesz.⁴

Szeptember 9-én az építkezés fő szervezőjét, *Haas Mórict* küldöttség kereste fel *dr. Heumann Ignác* vezetésével (30 fő) és *Bergstein Lajos* emlékkönyvet adott át számára.⁵ A templom 57 (Bernstein 1947. 53. p.), más forrás szerint 40 nap (Vertse 1931. 131. p.) alatt épült fel, de szeptember 5-én (az 5640. bibliai év újévi ünnepének előestéjén) felavatták. (Bernstein 1947. 53. p.) Az előcsarnokban márványtábla örököltette meg *Haas Mórict*nak a templomépítés érdekében kifejtett tevékenységét. A belső festést csak télen végezték el, de a zsinagóga mindenképpen alkalmas volt a szertartások céljára. Berendezése a *Sulchan Aruch* szabályai szerint történt, középen az *Almemor*⁶ (Béma) rácsozattal ellátva. (A

3. kép A status quo hitközség zsinagógája
(Borovszky 1900. 367. p.)

²) Nyírvidék, 1880. április 1. 3. p.

³) Nyírvidék, 1880. június 3. 3. p.

⁴) Nyírvidék, 1880. július 15. 2. p.

⁵) Nyírvidék, 1880. szeptember 9. 5. p.

⁶) Almemor: A Tóra felolvasására szolgáló emelvény. (Ujváry 1929. 29–30. p.)

neológ hitközségek zsinagógaiban az Almemort elcsúsztatták az Áron⁷ felé. (Pollák 1934. 197. p.) Ugyancsak sűrű, magas rácsozat választotta el az asszonyok galériáját.

1881. május 22-én kántort választottak *Libe Saul* személyében, aki 1911-ig látta el munkáját, akkor nyugdíjazták. Általános tisztelet és elismerés illette munkáját, 1929. február 26-án, 84 évesen halt meg. Fiúkórust szervezett, mely folyamatosan működött, egyforma sapkában, kabátban és Talis-sal (imaköpeny) jelentek meg az istentiszteleten. (Bernstein 1947. 54. p.) 1898-ban bevezették a villanyt és 162 darab lámpával világították meg a termet.⁸ A templom néhány évvel építése után szűkké vált, elhatározták kibővítését. Erre 1902-ben került sor. A bővítéssel egynegyedével megnövekedett az ülőhelyek száma, 440 férfi és 414 nő imádkozhatott egyszerre. Az őszi ünnepeken⁹ azonban még két szükségtemplomot is használni kellett. Az átalakítással egy időben négy szükségkijáratot is kialakítottak és az egész templomot kifestették. A mennyezet „valódi keleties tarka” lett, de nem rikító, hanem „csodálatosan harmonikus”. (Bernstein 1947. 63. p.) A zsinagóga szép díszé lett a városnak és szolgálta a hivek lelki üdvét 1944-ig. A hitközség tagjai egy évre bérelhették a zsinagógában lévő ülőhelyeket, ennek díját 1918-ban felemelték.¹⁰ Jelentős esemény volt 1924. november 1-jén a Tóraavatás. Semini Acéresz-kor,¹¹ a Muszáf (ünnepi pótima) előtt vitték be a helyére chuppa (négy oszlopon nyugvó baldachin) alatt. A négy templomgondnok körülhordozta és a frigyszekrénybe helyezték. Bernstein főrabbi felavatta és az Úr áldását kérte. *Feuer Miksa* és felesége aranyhímzésű fehér

⁷) Áron: Szentély

⁸) Nyírfvidék, 1898. március 27. 4. p.

⁹) *Ünnepek*: A zsidó naptár szerint az év ősszel kezdődik (a bibliai időkben tavasszal kezdődött). Tisri (vagy tisré) (szeptember-október) 30 napos.

1. Ros háSáná (Újév), 1. nap.

2. Ros háSáná (Újév), 2. nap.

3. G'dáljá — böjt

10. Jóm Kippur, Jóm háKippurim (Engesztelő Nap, Hosszú nap)

15. Szukkót (Sátoros ünnep), 1. nap (nyolc-, Izraelben hétnapos ünnep)

16. Szukkót (Sátoros ünnep), 2. nap.

21. Hósáná Rábbá

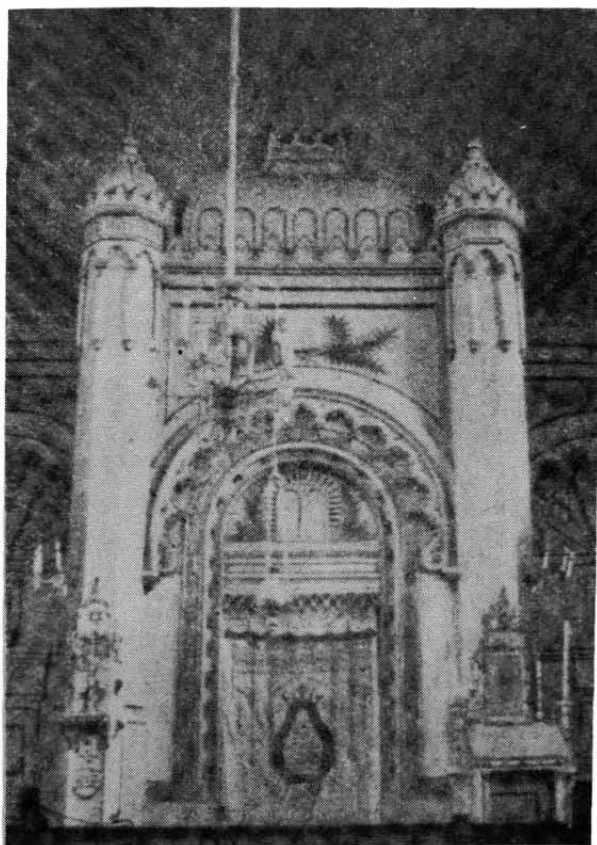
22. S' mini Áceret

23. Szimhát Tóra (A Tóra örömmünnepe) (Jólesz 1987. 116. p.)

¹⁰) Nyírfvidék, 1918. augusztus 30. 4. p.

¹¹) Semini Acéresz lásd: 9. jegyzet

brokát tóráköpenyt adományozott.¹²

4. kép A status quo hitközség zsinagógájának szentélye
(Háger 1929. XIII. tábla)

A Szarvas utcán álló zsinagógát ma már nem láthatjuk, 1944-ben kiégett, falai leomlottak. Alapjai megmaradtak, a fal maradványaiból emelték az elhurcoltak emlékművét. 1953-ban azonban teljes egészében államosították a hitközség tulajdonában lévő néhány termet (itt volt az elemi iskolájuk is) és a telket. Ekkor az emlékművet is lebontották és a zsinagóga még látható alapja is eltűnt. A két iskolaépület, mely a zsinagóga két oldalán volt, megmaradt, ezeket egy új épület felhúzásával összekötötték és így teljesen átalakult az eredeti utcakép. Ma már semmi nem emlékeztet ott a zsinagógára.

¹²⁾ Egyenlőség, 1924. november 1. 19.p.

A status quo hitközség iskolája

*„És amikor tanultok, tanuljatok valamely folyó(víz)
mellett, hogy amiként a vizek (a forrásból) messzire
folynak, tudásotok is messzire elnyúló legyen”*

(A Talmud könyvei 1989. 458. p.)

Az oktatás és a tanulás intézményei a bibliai időkbe nyúlnak vissza, ám akkor ez egyet jelentett a Tóra, a Talmud és a többi szent szöveg tanulmányozásával, alapfokon a héber olvasással. Színtere az iskola volt, mely nem olyan régen különült el építészetileg a zsinagógától. A 19. században létrejöttek a felekezeti iskolák, így a zsidó felekezet iskolái is, melyekben azonban már a világi tudásanyag dominált. (Zeke 1990. 140–141. p.) A nyíregyházi zsidók már az 1860-as évek elején tervezték iskola felállítását. A város ebben a hitközség segítségére volt, mert 1861-ben alapítványt tett „Az helybeli összes fennálló egyházak és iskolák felsegállése” iránt, népességüknek megfelelő arányban „hitfelekezeti surlódások kikerülése végett igazságosan”.

Az alapítvány összege 147.000 Ft volt, az egyes felekezetek között az alábbi megoszlás alakult ki:

evangélikus gimnáziumra:	100.000 Ft
római katolikus iskolára:	22.000 Ft
görög katolikus iskolára:	12.000 Ft
helvét evangélikus (református) iskolára:	10.000 Ft
izraelita iskolára:	3.000 Ft
	<hr/> 147.000 Ft

A kamatokból a hitközség évente 150 Ft-ot kapott két részletben.¹ 1865-ben döntöttek egy 4 osztályos elemi iskola alapításáról és iskolaépület építéséről. (Bernstein 1947. 53–61. p.) 1866-ban a budai helytartóságtól kértek engedélyt megnyitására, de csak 1867-ben, Eötvös József

¹) SzSzBML. V. B. 161. 7/116. d. 48/1861. i. sz.; V. B. 161. 110/1. köt. 1861. V. 2-i bj.; V. B. 162. 120/3. köt. 3146/1863. bj.; V. B. 165. 1/154. d. 58/1861. i. sz.

engedélyezte. Ekkor viszont pénze nem volt a hitközségnek. (Bernstein 1947. 53–61. p.) 1868-ban megrendezték a csarnoki bált (a Terménycsarnok vezetőinek szervezésével), melynek célja az volt, „hogy az ország minden részéből összegyűlt izr. kereskedők megmagyarosítását lehetővé tegyék”, ezért „*egy tisztán magyar nyelvű izr. elemi iskola létesítését határozták el*”. A bálon „*a város és vidéke minden előkelősége megjelent*”. (Hoffmann 1931. 139. p.) Az 1600 Ft-os bevétel teremtett alapot az iskola felépítéséhez, mely még abban az évben készen lett.² Az ügyben Schack Mór, Hoffmann Adolf, Friedliender Sámuel, dr. Baruch Mór, Szamuely Baruch fejtett ki élénk tevékenységet. A tanárok ideiglenesen nem a hitközség alkalmazottai voltak, hanem magántanárok. 1875-ben már három férfi és egy tanárnő látta el az oktatás feladatát 450 Ft évi fizetésért. Ezt a pénzt a tandíjból kellett fedezni és ha nem volt elég, külön adót vetettek ki a hitközség tagjaira. 18 fős iskolaszék intézte az ügyeket. (Bernstein 1947. 53. p., 61. p.) Az első tanító Guttmann Jakab volt. (Geduly 1896. 170. p.) 1880. január 4-én újjáalakult az iskolaszék, melynek tagjai: Hoffmann Wolf (elnök), dr. Neumann Ignác, Friedmann Károly rabbi, Bergstein Lajos, Engländer Sámuel, ifj. Hartstein Ignác, Feuermann Salamon, Baruch Arnold, Jakabovits Mór, Leuchtmann Mihály, Lang Mór voltak.³

1889-ben már évi 600 Ft-ért hirdettek tanítói állást — egy év próba-időre. A jelentkezőnek a főgimnáziumban díjazás nélkül kellett ellátnia a hitoktatást. Előírták a héber, magyar és német nyelv ismeretét. A pályázatot Morgenstern Zsigmond hitközségi elnök hirdette meg.⁴ 1891-ben a tanári kart Horowitz Hedvig (igazgató), Guttmann József, Fried Ármin, Weisz Mór alkották, a vizsgát június 28–30. között tartották.⁵ Az 1892-ben nyomtatásban először megjelent hitközségi beszámoló szerint az iskolában 47 gyerek tandíjat fizet, 95-en tandíjmentesek. Az iskola kiadásaira 2863 Ft 50 krajcár állt rendelkezésre, ehhez a hitközség még 1901 Ft 50 krajcárt adott.⁶ Látható, hogy a tandíj nem volt elég, ezért más módon is próbálták a szükséges összeget előteremteni. Április 29-én a főgimnázium tornacsarnokában műsoros estet rendeztek (műkedvelő előadás volt), amelynek bevételét az iskola javára felajánlották.⁷ Május-

²) Nyírfvidék, 1897. október 10. 3. p.

³) SzSzBML. V. B. 186. 1367/1880. a. sz. i. sz., 5251/1880. a. sz. i. sz.

⁴) Egyenlőség, 1889. július 21. 18. p.

⁵) Nyírfvidék, 1891. június 21.

⁶) Egyenlőség, 1892. február 5. 12. p.

⁷) Egyenlőség, április 29. 10. p.

ban *Baruch Arnold* hitközségi elnök alapítványt tett az iskola javára és *Baruch Mór* vezetésével hangversenyt rendeztek, melynek bevétele 608 Ft 76 krajcár szintén az oktatást szolgálta.⁸ A pénzügyi helyzet javulása lehetővé tette, hogy júniusban iskolaigazgatói állást hirdessenek 1000 Ft-os fizetéssel, 2 év próbaidőre. A jelentkező „*kitűnő magyar*” kellett legyen, egy osztályt fog tanítani, vezeti az intézményt és a főgimnáziumi hitoktatást is ellátja. *Flegmann Jenő* iskolaszéki elnök hirdette az állást.⁹ Októberben a város 900 Ft-ot adományozott az iskolának.¹⁰

A megye is figyelemmel kísérte az oktatás ügyét. 1894-ben *Kállay András* főispán meglátogatta az iskolát, részt vett a vizsgákon (*Weisz Irma* vizsgáztatott) és a szegény gyerekeknek 40 koronát adományozott. „*Csakis a vizsga miatt jött be birtokáról*”, otthagyván az aratókat.¹¹ 1895-ben újabb osztályt indítottak (500 Ft-ot megszavaztak rá) és *Kosuthról* elnevezett alapítványt hoztak létre, melynek kamata a jó tanulókat illette. A Nőegylet rendezvénye (vacsora) 1000 Ft bevételt eredményezett.¹² A bevételek növekedésére szükség volt, mert szűkké vált az iskola. Már 1894-ben 9 tagú bizottságot választottak *Baruch Arnold* vezetésével, mely bizottság az iskola bővítésének lehetőségét vizsgálta. (*Bernstein* 1947. 61. p.) Javaslatukra 1895. augusztus 25-én a hitközség képviselőtestülete elhatározta, hogy új iskolát építenek, mert a régi már kicsi. Támogatást kértek a várostól, mert a nem régen felépített templom (1880-ban) nehéz anyagi helyzetbe hozta őket. Benyújtották a tervekét és a költségvetést.¹³ A Városi Tanács először 2000 Ft-ot akart adni támogatásként, mert a jótékonyságot „*illő, hogy egyenlő mértékben gyakorolja*” — az egyházak között. 1896. február 21-én már 4000 Ft-ot szavaztak meg és 1897-től folyósították 5 éven át részletekben.¹⁴ 1897 februárjában elkészült az építkezés pénzügyi előirányzata. Eszerint a költségek a következőképpen oszlottak meg:

földmunkák	284,06 korona
kőművesmunkák	9883,87 "
ácsmunkák	1790,50 "
cserepező-bádogosmunkák	988,88 "

⁸) Egyenlőség, 1892. május 6. 12. p.

⁹) Egyenlőség, 1892. június 24. 13. p.

¹⁰) Egyenlőség, 1892. október 28. 11. p.

¹¹) Egyenlőség, 1894. július 6. 11. p., július 13. 12. p.

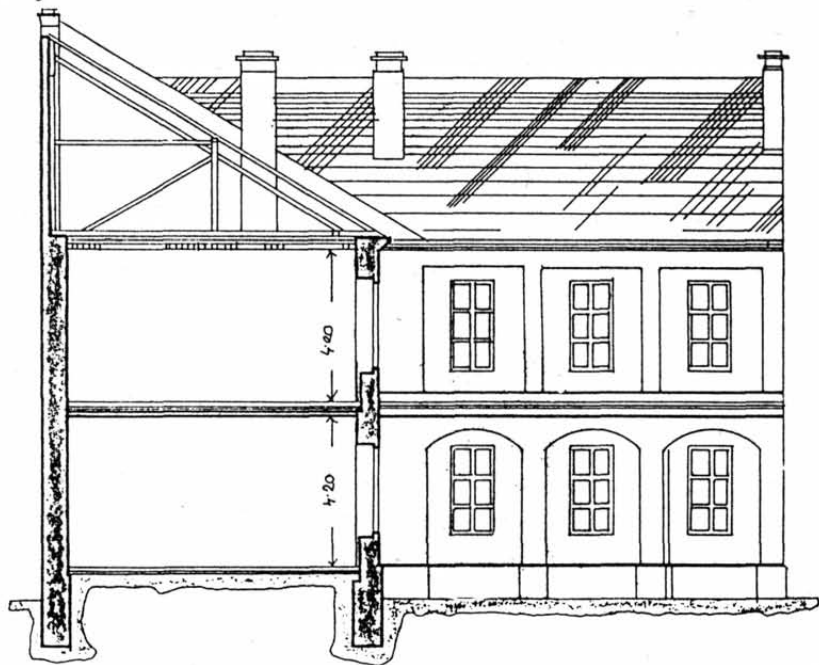
¹²) Egyenlőség, 1895. január 4. 12. p.

¹³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 260/1896. a. sz. 1503/1896. i. sz.

¹⁴) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 260/1896. a. sz. 2308/1896. i. sz.

kőfaragó-kövezőmunkák	1181,95 korona
vas-és vegyesmunkák	1917,75 "
asztalos,lakatos,üveges mázoló munkák	1689,10 "
összesen:	17746,11 korona

A tervezést és az építést *Király Sándor* végezte. Az építkezés szükségességét a királyi tanfelügyelő vizsgálata is megerősítette. Megállapította, hogy a „szellemi élet modern, kulturált, teljesen jó.” Ám az épület állapota tűrhetetlen „kívül” és „belül” egyaránt. Az épület kicsi, közegészségügyi helyzete „primitív”, szellőzése nincs, zsúfolt, a világítás olyan gyenge, hogy írni nem lehet mellette, rossz a fűtés és a padok is tönkrementek. A megállapításokat *Vadász Leó*nak, az iskolaszék elnökének is megküldte, hozzáfűzve, hogy sürgeti az építkezést és települjenek át az új iskolába minél hamarabb.¹⁵ Március 15-én a hitközség a 4000

1. ábra A status quo hitközség iskolája (1897), keresztmetszet
SzSzBML. V.B. 186. IV. kűfő, 1150/1897. a.sz.

Ft-os városi támogatást 8000 Ft-ra kérte felemelni, ugyanis az iskolaépítéshez szükséges telket Palitz Lajostól kellett megvenniük 5000 Ft-ért.

¹⁵⁾ SzSzBML. V.B. 186. IV. kűfő, 260/1896. a. sz. 366/1897. i. sz.

Ezt a pénzt 10 éves 800 Ft-os részletekben igényelték. A vételárat a takarékpénztártól már felvették hitelként.¹⁶ A város megszavazta a 8000 Ft-ot azzal a feltétellel, hogy olyan tágas legyen az iskola, hogy minden zsidó gyerek elférjen benne, tehát az ortodox hitközség tagjainak gyerekei is. Ezzel a zugiskolák megszűnését kívánták elérni és azt is, hogy a város ne építsen külön iskolát az ortodox családok gyermekei számára.¹⁷ A felekezeti iskolákban a világi tudásanyag dominált, a hitoktatás ugyanolyan tantárgy lett, mint a többi. A hagyományokhoz ragaszkodó zsidó közösségek megtartották régi oktatási rendszerüket. (A Tóra,¹⁸ a Talmud,¹⁹ a többi szent szöveg tanulmányozása és alapfokon héber olvasás.) Ez a képzés a kor követelményeinek nem volt megfelelő. Az állam a felekezeti iskolák léterhozását szorgalmazta, ahol a tanterv és az oktatás ellenőrizhető volt, a „zugiskolákat”, amelyekben tovább élt a hagyományos zsidó iskola típusa, üldözte. (Zeke 1990. 140–141. p.)

1884-ben Nyíregyházán nagyon éles támadás indult a sajtóban (Nyírvidek) a zugiskolák ellen. Megállapították, hogy az ott tanító tanárok nem képzettek, nyelvünket nem tanítják jól. Az iskolák „gyermek-kinzó” helyiségek, „penészes falai” közt folyik a tanítás. Aki ott tanul „nem lesz kenyérkereső”. Mindenképpen a megszüntetésüket követelték.²⁰

A pénzügylet technikai lebonyolítása abból állt, hogy a város a takarékpénztárnak utalta az éves részleteket (a felvett kölcsön törlesztésére).²¹ Később az ügyletbe bevonták a Budapesti Belvárosi Takarékpénztárat.²² Május 12-én megkérték az építési engedélyt emeletes iskolára, Zomborszky János (a déli szomszéd) nem emelt kifogást. Ám azt kérte, hogy házának a tetejét a vele összeépülő iskola tetőzetének megfelelően

¹⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 260/1896. a. sz. 03533/1897. i. sz.

¹⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 260/1896. a. sz. 4726/1897. i. sz.

¹⁸) A kifejezést általában Mózes öt könyvére használják. A hagyomány ezt frott Tórának is nevezi, szemben a szóbeli Tórával (Talmud). A zsidó hit szerint a Tórát Mózes kapta Istentől Szináj hegyén és vele együtt kapta annak szóbeli magyarázatát és a parancsait is. A Tóra tehát tágabb értelemben a zsidó hagyomány szerint felöleli az írott és a szóbeli Tórát minden magyarázataival és értelmezésével, beleértve a Talmudot és annak magyarázatait is. (Jólesz 1987. 241–242. p.)

¹⁹) Szóbeli tan. A szó maga annyit jelent, mint elmélyedés a Tórában és annak tanulmányozásában. Olyan enciklopédia, mely mintegy háromezer tudós nézetét és vitáját tartalmazza a törvényről, a jogokról, a tudományról, művészetről, az erkölcsről és a vallásról. Foglalkozik az élet minden ágával, annak szellemi és anyagi fogalmaival. A zsidóság erkölcsi felfogását életszerűen tükrözi vissza. (Jólesz 1897. 230–231. p.)

²⁰) Nyírvidek, 1884. október 12. 1. p., november 9. 1–2. p. november 16. 1. p.

²¹) SzSzBML. V. B. IV. kűtfő, 260/1896. a. sz. 6752/1897. i. sz., 6761/1897. i. sz.

²²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 260/1896. a. sz. 9807/1897. i. sz.

alakítsák át. Az engedély előírta, hogy a szomszéd kérését teljesíteni kell, valamint az alapozás olyan erős legyen, hogy ne süllyedjen vagy ne repedjen meg a szomszéd házának a fala. Az esőcsatorna lefolyása a járda alatt vezessen a főgyűjtőbe. Később az udvarból is hasonló csatornát vezettek az utcára. Mellékelték a terveket. Az engedély a 6 tantermes iskola felépítésére szólt, de csak 4 épült meg. Az udvaron ugyanakkor építettek a templomszolga számára lakást, a hitközségnek tanácstermet és az „öreg iskolát” pedig átalakították rabbilakássá.²³ Az engedélyezés után gyorsan folyt az építkezés, októberben már felavatták az új épületet. (A tantermek mérete: 9,5 m x 8,02 m, magasságuk: 4,2 m.)

5. kép A status quo hitközség zsinagógája és 1897-ben épült emeletes iskolája
Jósa András Múzeum, Történeti Dokumentumok gyűjteménye (a továbbiakban J.A.M. Tört.
Dok.) 69.107.1.1. leltári szám (a továbbiakban l. sz.)

Baruch Arnold hitközségi elnök tartott beszédet és megemlékezett az előzményekről. Elmondta, hogy az 1890-es években már szűk lett az épület, a gyerekek száma 280-ra nőtt, és ez elindította az építési mozgalmat. Végül 1897-ben lett kész az új iskola, igaz a tervezett (és engedélyezett) 6 terem helyett csak 4 terem lett. A város mellett magánszemélyek is segítettek, így a hitközség tagjain kívül *Eördögh Dezső* királyi tanfelü-

²³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 1150/1897. a. sz. 5680/1897. i.sz., 10190/1897. i.sz.

gyelő, *Májerszky Béla* városi főjegyző. A kulcsokat *Vadász Leó* iskolaszéki elnök vette át. Az iskola után meglátogatták a zsinagógát, végül a tanács-teremben a rabbi villásreggelin látta vendégül az urakat.²⁴ 1898 szeptemberében az iskola 30 napra kitűzte a gyászlobogót *Erzsébet* királynő halála miatt, a templomban mécsest gyújtottak emlékére és gyászünnepet tartottak. Szobrára 1000 koronát adományoztak és *Baruch Arnold* alapítványt tett az árva gyerekek felruházására és az iskolaépületre. Ezeken kívül kérvényezték a minisztertől, hogy az intézményt *Erzsébet* királynőről nevezhessék el — ezt nem kapták meg.²⁵ Néhány évvel később felvetődött a meg nem valósított V–VI. osztály problémája. 1904 augusztusában a hitközség az első és második osztály szétválasztásáról döntött. Statisztikai adatokkal bizonyították eljárásuk szükségességét:

tanév	1898/99	1899/1900	1900/1	1901/2	1902/3	1903/4	1904/5
I.o.létszám	91	111	82	84	92	95	81
II.o.létszám	76	79	103	82	65	91	95
	167	190	185	166	157	186	176.

Ennyi gyerek oktatásához újabb tantermekre és tanárookra volt szükség. Az építésre megszavaztak 14000 koronát. *Szuchy József* kidolgozta a bővítés és átalakítás terveit és a költségvetést a következőképpen:²⁶

földmunka	134,06 korona
kőművesmunka	6084,36 —
ácsmunka	1328,20 —
tetőfedőmunka	319,10 —
bádogosmunka	111,25 —
vasmunka	2248,75 —
asztalos, lakatos, üvegesmunka	1575,00 —
összesen:	11800,72 korona
Bontás, átalakítás:	
WC-áthelyezés	224,00 korona
törmelék elszállítása	916,65 —
szemetesgödör bontása	30,00 —
fáskamra áthelyezése	260,00 —
Összesen:	1430,65 korona

Novemberben a város előírta az V–VI. és ismétlő osztály létesítését, a királyi tanfelügyelő felszólította a hitközséget ennek teljesítésére.²⁷ 1905

²⁴) Nyírvidek, 1897. október 10. 3. p.

²⁵) Nyírvidek, 1898. szeptember 15. 3. p.

²⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 260/1896. a. sz. 7088/1904. i. sz.

²⁷) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfo, 1044/1908. a. sz. 17282/1908. i.sz., 18513/1904. i.sz.

februárjában a hitközség tudatta a várossal, hogy az V–VI. és ismétlődő osztályokat az 1905/6-os évtől indítják, mert jelenleg nem rendelkeznek az ehhez szükséges pénzzel.²⁸ Ám ha a város az 1906-ban lejáró támogatást meghosszabbítja 5–6 évre, akkor lehetséges, hogy meg tudják oldani a feladatot. A tanács nem teljesítette az igényt, mert a város már így is „sokat áldoz a városban az elemi népiskolákra”-többet nem tehet, és a hitközség egyáltalán nem teljesítette az 1896-os megállapodást (6 osztályos iskolát ígértek, de csak 4 osztályos lett).²⁹

A bővítésre 1909-ben került sor, amikor a tanulólétszáma a következő volt:

	fiú	lány
I. o.	58	41
II. o.	52	45
III. o.	47	45
IV. o.	50	44
V–VI. o.	21	12
	228	187
	Összesen: 415.	

Látható, hogy az V–VI. osztály is megvolt, de igen kicsi létszámmal. Egy tanteremben tanultak, a többieknek külön terme volt.³⁰ A tervet *Baruch Jenő* készítette, a kivitelező *Szuchy József* volt. Az új épület az 1896-ban épült iskolához csatlakozott, az udvar felé nyúlt be. Az építkezésnél a patics falat és a vert falat nem engedélyezték, a városi mérnök különösen felhívta az építetők figyelmét a tűzbiztonsági előírások betartására. A termék mérete: 9,30 m x 8,97 m, 8,81 x 8,97 m, 8,66 m x 8,07 m lett.³¹ *Bernstein Béla* avatta fel az új iskolarészt a következő szavakkal: „kút, a békesség kútja, s ontja magából az ismereteknek, a józan tudásnak bőséges, üdítő vizét”.³² Az 1913/14-es tanévig *Fábián Ferenc* volt az igazgató, de akkor Budára költözött, helyét *Haas (Halász) Mór* vette át 1915 végéig, őt pedig *Friedländer Bertalan* követte. Az első világháború nem kerülte el a várost, sem az iskolát. Az új épületet hadikórházzá nyilvánították. A tanári karból *Friedländer Bertalan* és *Neumann Albert* népfelkelőként bevonult a hadseregbe (34. kassai gyalogezred, 76. wieni gyalogezred). Helyettesként *dr. Bartos Sándorné, Króh Sári, Britz Zsófia* és *Friedländer József* tanított.

1919 áprilisában a királyi román csapatok megszállták Nyíregyházát,

²⁸) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 1044/1908. a. sz. 7088/1905. i. sz.

²⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 260/1896. a. sz. 7525/1905. i. sz., 8194/1905. i. sz.

³⁰) SzSzBML. V. B. 186. VII. kútfő, 121/1909. a. sz. 21363/1909. i. sz.

³¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 179/1909. a. sz. 13056/1909. i. sz.

³²) Nyírvidek, 1929. november 26. 8. p.

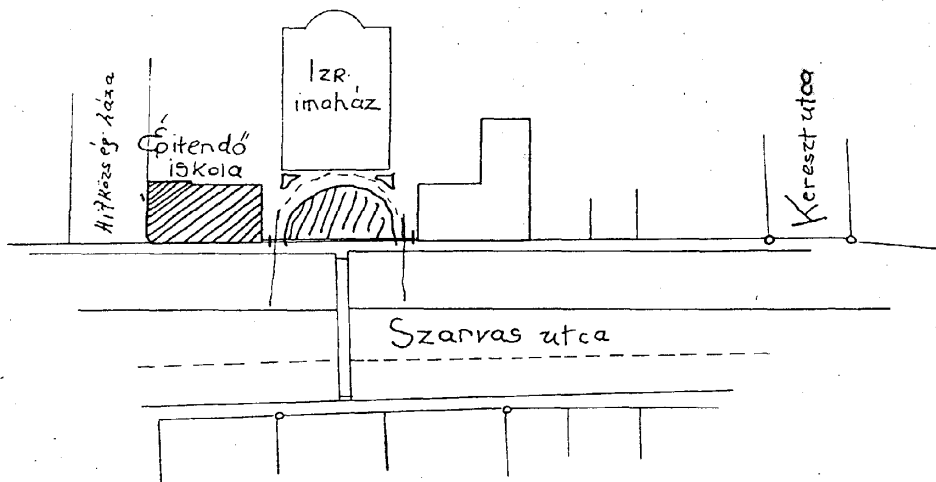
az iskolába is beszállásolták a katonákat. Az évet vizsga nélkül fejezték be. Az 1920. március 1-jei kivonulásuk után a következőket állapította meg a tanári jelentés: *„Berendezésünket oly kegyetlen vandalizmussal pusztította, hogy annak nagy részét még mai napig sem tudtuk pótolni.”* 1920 őszén az iskolai oktatást helyreállították, visszatért a szokásos ritmus. Bernstein főrabbi naponta meglátogatta az intézményt. (Friedmann 1928. 11.p.) 1924-ben kezdték meg az 1897-ben emelt épület *„renoválását”* és az emeleten nagyterem kialakítását. A műszaki leírás szerint két tanterem válaszfalát távolították el és helyettesítették két „I” tartóval (hengerelt acél), ezentúl ezek hordozták a mennyezetgerendát. A terveket Sarkadi Adolf MÁV-főmérnök, a hitközség gazdasági előjárója készítette és ellenőrizte, kivitelező Balczár István volt. A munka 1926. február 9-én lett kész.³³ Az 1920-as évek végén ismét szűkké vált az épület, az V-VI. osztályt szét kellett választani, azonkívül a város vonzáskörzete is megnőtt és ez lélekszámemelkedéshez vezetett. A meglévő épületeket bővíteni már nem lehetett (pl. emeletráépítéssel), újat kellett építeni.

1929. május 14-én a hitközség tudatta a várossal, hogy új iskolaépületet akarnak építeni. Indokaik a következők voltak: 10 tanító dolgozik, 7 terem van, 3 osztály délután jár iskolába. Az V. és VI. osztályt szét kellett választani, a 8. osztály bevezetése teljesen tarthatatlan állapotot teremt. 4 tantermet terveztek építeni, a Vallás- és Köznevelési Minisztérium április 17-én már adott 20000 pengő államsegélyt, de a várostól is kérnek, mert a hitközség tagjai nem tudták a terheket vállalni. A szomszédos telket és házat (Szarvas u. 8.) már 1928-ban megvették (44000 pengőért), oda akarnak építeni. A vételárat kölcsönből fedezték. Végül a következőt írták: az iskola *„minden időben erős és kipróbált vára volt a hazafias és vallásos nevelésnek, megszentelt csarnoka a nemzeti kultúra terjesztésének”*. Július 18-án a kérvényt még kiegészítették azzal, hogy az új iskolában az egyelőre felesleges 4. tantermet két kisebb teremmé alakítják és üzletként vagy irodaként bérbe adják. A két bejáratot az utcai oldalra tervezték, benyújtották a lebontandó iroda és tanácsterem rajzát is.³⁴ Sarkadi Adolf elkészítette a terveket és a statikai számításokat az alkalmazandó vasgerendákról, melyek a pince és a földszint közötti födémeket tartották, illetve hordozták. A tartók egy méter távolságra helyezkednek el egymástól és négyzetméterenként 530 kg

³³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 318/1924. a.sz. 195/1924. i.sz., 327/1924. i.sz., 24457/1929. i.sz.

³⁴) SzSzBML. V. B. 186. VII. kútfő, 24/1929. a. sz. 20455/1929. i.sz.; SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 398/1929. a. sz. 030599/1929. i.sz.

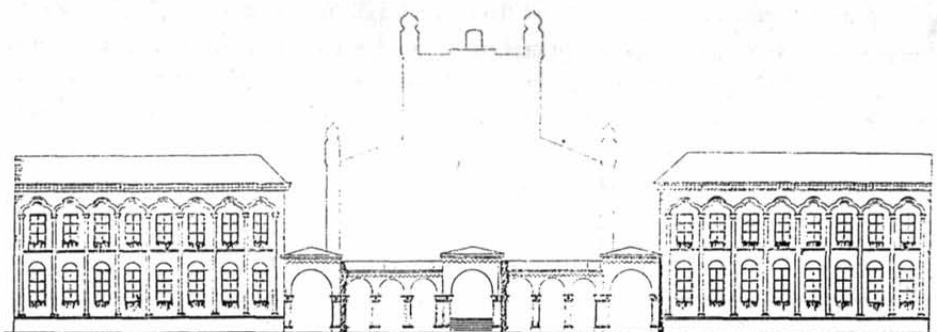
2. ábra A status quo hitközség iskolája (1929), helyírajz
SzSzBML. V.B. 186. IV. kűtfő, 318/1929. a.sz. 030599/1929. i.sz.

stabil terhelést hordoznak, ehhez járul 400 kg mozgó terhelés.³⁵ A mérnöki szakvélemény július 19-én készült el, bontásra és építésre szolt. Feltételei: Az új épület szimmetrikus legyen a templom jobb oldalán lévő iskolával (1897-ben épült), megegyező legyen vele a „kinézete” és a magassága. A vett telket egyesíteni kell a hitközség már meglévő telkével. Az utcára tervezett bejárati ajtók (a 4. terem helyén ideiglenesen kialakítandó üzleteké vagy irodáké) „szépészeti” kifogás alá estek (a szimmetriát is megtörik), azokat csak belülről lehet elhelyezni. A templom felé eső oldalon a tető „lekontyolandó” a főpárkány magasságáig (a meglévő épületnél is) — tehát az oldalfal lezárása ne egyenes tűzfallal történjen, hanem ferde esésű legyen a tetőzet. A megállapítás szerint „*így néz ki jól*” az épületegyüttes. A lépcsőház feletti felemelt tetőgerinc ne maradjon és az épülethez megfelelő számú WC-t kell építeni. A padlásfeljáró tűzbiztos legyen, a tantermek ajtajai kifelé nyíljanak. Rendelkeztek egyúttal a zsinagóga előtti térről is, előírván, hogy a templom előtti „rossz kinézésű” kerítést bontsák le, esetleg helyettesíthető egy „csinos”-sal, mögötte csináljanak virágágyat. A Magánépítkezési Bizottság³⁶ csupán annyit

³⁵) SzSzBML. V. B. 186 IV. kűtfő, 398/1929. a. sz. 030599/1929. i.sz.

³⁶) A Magánépítkezési Bizottság elnöke a polgármester volt. Az ügy előadója a városi

fűzött a mérnöki szakvéleményhez, hogy az építőanyagot három méter szélességben rakhatják le saját oldalukon, ennyit foglalhatnak el a közterületből. A tantermek mérete: 10,0 m x 6,30 m. Az építési engedély díja 75,63 pengő, a bontási engedélyé pedig 18,9 pengő.³⁷ Július 24-én megkapta a hitközség az építési engedélyt. Közben 22-én már a megvett földszintes házat kezdte bontani Kovács Dezső építőmester, de teljesen szabálytalanul. A műszaki tanácsos megállapította, hogy locsolás nélkül végzik a bontást és ledöntik a falat, ami miatt nagy por keletkezett — figyelmeztetés ellenére sem változtattak ezen. Ennek aztán az lett az eredménye, hogy Kovács Dezsőre október 22-én 310 pengő büntetést rótt ki a tanács.³⁸ A hitközség augusztus 6-án fellebbezett a nehéz feltételek ellen. Leírták, hogy a kontyolást nem vállalják, mert drága, a tűzfalat „architektusan” képezik ki, így vigyázva a „küllemre”. A kerítés szilárd,

3. ábra A status quo hitközség iskolájának és zsinagógájának javasolt rendezési terve (1929) SzSzBML. V.B. 186. IV. kűtfő, 398/1929. a.sz. 030599/1929. i.sz.

mérnök, aki a szemlét is végezte, valamint a terveket elbírálta, módosító javaslatokkal élhetett, előírásokra — rendszabályokra tehetett javaslatot. A Magánépítkezési Bizottság ülésére meghívták az építési engedély betérjesztőjét, illetve, ha az közösség volt, annak képviselőit.

³⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 398/1929. a. sz. 31380/1929. i. sz.

³⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 398/1929. a.sz. 2443/1929. i.sz., 31558/1929. i.sz., 46216/1929. i.sz.

vas részeit átfestik, a támpilléreket viharálló díszburkolattal látják el. A pillérek közötti drótsodrony még jó — máshol is ilyen van. A virágoskert kivitelezhetetlen, mert 450 gyerek játszik az udvaron. A műszaki tanácsos *Hercz Ede* szigorló építésszel egy vázlatot készítettett, melyet elfogadásra ajánlott a hitközségnek. Igen nagyvonalú volt a tervezet, mert árkádos bejáratot képzelt el a templomhoz, ezek az árkádok a két iskolát is összekötötték volna. Szeptember 16-án a hitközség közölte, hogy ezt nem teljesítheti és állításuk bizonyítására feltárta a közösség sanyarú anyagi helyzetét. Hivatkoztak arra, hogy 44900 pengő volt a telek és 20000 pengő az építkezés, ezeket kölcsönből fedezték, így hatalmas kamatteher nehezedik rájuk. Ugyanakor a hitközségi adónak csak 50 %-a folyt be, 200 tag ellen eljárás folyik, ezek közül 72 ellen beszüntették, mert „*alig él*”. A kerítés kijavítását megígérték.³⁹ A tiszti ügyész meg egyezésre szólította fel a feleket — rámutatva, hogy a vázolt pénzügyi helyzet valós állapotokat tükröz. A hitközség 11-én bejelentette, hogy a kerítést megcsinálták és a tető átalakítására egy év haladékot kértek. Ezt december 28-án meg is kapták.⁴⁰

Az építkezés a vita közben zajlott, és november 24-én felavatták az új iskolát. Délelőtt 11 órakor a zsinagógában istentisztelet volt, *Benkő András* királyi tanfelügyelő, *dr Gönczy Géza* városi kultúratanácsos jelenlétével. *Bernstein* főrabbi beszédében a templom ikertestvérének nevezte az iskolát, mely meg kell feleljen vallási és nemzeti feladatoknak. Ezért mondhatta, hogy „*Az iskolafejlesztésre hozott áldozat tehát soha sem lehet nagy, mert a jövő alapjait rakja le... Felavatjuk immár az ünnepi órában Istennek dicsőségére s a magyar korona javára.*” Elhangzott a Himnusz, majd átmentek az új épületbe, ahol *Bodor Zsigmond* hitközségi elnök megemlékezett *Halmos Márton*ról, akinek az alapítványa lehetővé tette a telek megvásárlását, és köszönetet mondott a városnak a segítségért. *Dr. Guttman Zsigmond* az iskolaszék elnöke átvette az iskolát. Az első iskola falán emléktáblát avattak, a következő felirat állott rajta: „*Építette a status quo izr. hitközség 1896-ban (1897. októberében adták át) Magyarország ezeréves fennállása emlékére Nyíregyháza város támogatásával Baruch Arnold hitk. elnöksége és dr. Vadász Leó iskolaszéki elnöksége alatt.*” Az 1909-ben épült iskolában pedig ez volt olvasható az emléktáblán: „*Épült 1909-ben a Balu Pál alapítvány felhasználásával és Nyíregyháza város anyagi hozzájárulásával dr. Rosenberg Emil hitk,*

³⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő 398/1929. a. sz. 033983/1929. i.sz., 35926/1929. i.sz., 40267/1929. i.sz.

⁴⁰) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő 298/1929. a. sz. 2580/1929. i.sz., 49554/1929. i. sz., 50962/1929. i.sz., 49409/1929. i.sz.

Előszó helyett

A nyíregyházi zsidó emlékek, elsősorban a zsinagógák kutatását a *Wirth Péter* mérnök vezette kutatócsoport tagjaként kezdtem el. A vizsgálódást később a rituális és közösségi épületekre, valamint Nyíregyháza zsidó közösségének történetére is kiterjesztettem.

Munkámban bátorítást és segítséget kaptam *dr. Schweitzer József* professzortól, az Országos Rabbiképző Intézet Igazgatójától és *Landeszmann György* főrabbitól, az Országos Zsidó Levéltár vezetőjétől. Hálával tartozom *dr. Vörös Károly* professzor úrnak, a MTA—Történettudományi Intézete tudományos tanácsadójának, tanulmányom lektorának tanácsaiért, útmutatásaiért. Köszönetet mondok a Szabolcs—Szatmár—Bereg Megyei Levéltárban dolgozó barátaimnak, akik nagy türelemmel teljesítették kéréseimet. A nehezen olvasható, régi szövegek kibogozásában *dr. Balogh István*, a levéltár nyugalmazott igazgatója és *Koroknai Gyula* volt segítségemre, a városban élő zsidókról, az épületekről, a régi Nyíregyházáról *dr. Margócsy József*, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola ny.főigazgatója adott minden esetben kimerítő felvilágosítást. Bizalommal fordulhattam a Nyíregyházi Hitközösség vezetőihez, *Spiró Ignáchoz* és *Zóber Jenőhöz*, ők mindig támogatták munkámat. *Dr. Csillag László* és *dr. Galló László* visszaemlékezéseire biztonsággal támaszkodhattam a vitatott problémák tisztázásában. Végül köszönöm *Bögös Péter* és *Szabó Csaba* főiskolai hallgatók nélkülözhetelen munkáját, ők készítettek el a régi rajzok másolatait.

Riczu Zoltán

6. kép A status quo hitközség zsinagógája az 1897-ben és az 1929-ben épült iskolákkal (J.A.M. Tört. Dok. 69.107.1.2. 1. sz.)

elnök, Führer Mihály hitk. alelnök és dr. Springer Géza iskolaszéki elnök működése idején.”

Másnap az új iskolában az iskolaszék tagjai feleségeikkel teaestet rendeztek, ahol Bodor Zsigmond le akart mondani a hitközség elnökségéről, de rábeszélyték a maradásra.⁴¹ Az avatás megtörtént, de a használatbavételt engedélyező műszaki szemle csak 1930. április 4-én volt, miután a műszaki tanácsos január 11-én jelentette a munkálatok szabályos elvégzését. A város ez alapján felszólította a hitközséget, hogy kérje a használatbavételi engedélyt. A szemle megállapításai a következők voltak: Az egészségügyi előírásoknak megfelel az épület, de néhány nedves helyiséget ki kell szárítani, a pinceablak elé rostély kell, a pince villamosvezetékét szigetelt tartón kell vezetni, egy, a lépcsőházba nyíló ablakot be kell falazni, a padlásfeljáróhoz lépcsőfok kell, a padlás tapasztását 8 cm vastagságúra kell készíteni. Külön foglalkoztak a kéményekkel, mert nem volt megfelelő a stabilitásuk. Előírták a Szarvas u. 8. sz. telek kapujának oly mértékű szélesítését, hogy egy kocsi is beférjen rajta. Kérték a

⁴¹) Nyírvidek, 1929. november 26. 8. p.

közterület használatért járó 23,6 p. és a szemléért járó 18,9 p. befizetését.⁴² Bonyolultabb volt a várostól kért segély ügye. Megszavazták a 10.000 pengőt három egyenlő részletben történő kifizetésre az 1930–1931–32-es költségvetésből. A hitközség már 1929-re kérte az első — lehetőleg egy összegű — kifizetését, de ezt a város nem tudta teljesíteni csökkenő bevételei miatt.⁴³ A város annyira nehéz helyzetbe került, hogy csak 1930-ban fizetett a hitközségnek 3333,34 pengőt, és 1931 októberében egy tanácsnok és a főszámvevő javaslatára az 1932-ben esedékes kifizetést elhalasztották 1933-ra, csupán a kamat utalását vállalták. A hitközség áthidaló megoldást tett, ugyanis ekkor zajlott a temető megvásárlásának ügye. A hitközség tartozott a Szentegyletnek 3000 pengővel. Azt kérték, hogy a temető vételárából engedjen el a város 3000 pengőt és az 1931-es iskolatámogatási részletet ezzel teljesítettnek veszik, csupán 333,33 p. készpénzt kérnek.⁴⁴ A Szentegylet beleegyezett ebbe a megoldásba. A város is elfogadta a javaslatot.

Az iskola építése alatt a tanítás folyamatos volt. 1930-ban felavatták az új iskola falán elhelyezett emléktáblát. Ez állt rajta: „*Izr. Elemi Iskola. Épült 1929-ben Halmos Márton nagylelkű hagyományából, a m. kir. vallás- és közokt. minisztérium és Nyíregyháza megyei város támogatásával*”

Dr Bernstein Béla	főrabbi
Bodor Zsigmond	hitk. elnök
Baruch Artur	hitk. alelnök
Dr. Guttmann Zsigmond	iskolaszéki elnök
Friedmann Bertalan	igazgató-tanító
működése idején.”	

Az ortodox hitközség tagjainak gyerekei is ebbe az iskolába jártak. A gyerekekről való gondoskodást jelzi, hogy 150-en tejet kaptak naponta, a szegények ingyen (10 %). (Friedmann 1930. 7. p.)

Az 1930-as évek elején zavartalanul folyt a tanítás, de az évtized végén megnehezedett a hazai zsidóság élete. 1940-ben az igazgató ezt írta: „*súlyosan is érint bennünket a szomorú zsidó sors, az iskola megintgathatatlanul álljon a maga őrhelyén.*” Ám egyre több megpróbáltatást kell elviselniük, bár ezt a gyerekekkel igyekeztek nem éreztetni. Szénhiány is akadályozta a tanítást. Május 10-e és 19-e között katonákat

⁴²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 298/1929. a. sz. 01041/1930. i.sz.

⁴³) SzSzBML. V. B. 186. VII. kűtfő, 24/1929. a. sz. 24811/1929. i.sz., 25908/1929. i.sz. 31752/1929. i.sz., 04377/1929. i.sz., 42346/1929. i.sz., 44937/1929. i.sz., 49124/1929. i.sz., 49136/1929. i.sz., 001509/1930. i.sz., 54298/1929. i.sz.

⁴⁴) SzSzBML. V. B. 186. VII. kűtfő, 24/1929. a. sz. 17870/1931. i. sz., 1103/1932. i.sz., 1583/1932. i.sz.

szállásoltak az épületbe, ezek miatt 10 nappal meghosszabították az évet. Június 17-én megünnepelték az iskola fennállásának 75. évfordulóját. A csapások egymást követték. A nyíregyházi majálisról még ezt írta az iskola igazgatója: „A nyíregyházi majálison soha nem volt rendbontás. A róm.kath., görög kath., evangélikus, református, állami és a zsidó iskola növendékei együtt játszanak, énekelnek, tornáznak...A nyíregyházi majálison” csak „gyermekek vannak...Boldog, megelégedett gyermekek...” (Neumann 1940. 2. p.) 1944-ben rémületesen üres és halott — néma lett az iskola és soha többé nem tanultak itt zsidó gyerekek. 1945 után államosították az iskola épületeit, néhány helyiséget tarthatott meg a hitközség. 1953-ban végleg állami tulajdonba került minden épület és a két iskolaszárnyat egy új épülettel kötötték össze (a zsinagóga volt közöttük, amely kiégett), így az eredeti épületszerkezet csak alapos tanulmányozás után ismerhető fel. Ma iskola és diákotthon kapott helyet az épületcsoportban.

7. kép A status quo hitközség iskolája napjainkban

A Talmud Tóra iskolák

*„Minden zsidó embernek
kötelessége tórát tanulni..”*

(Sulchan Aruch 1987. 93. p.)

Azok a szülők, akik az elemi iskolai hittannál mélyebb ismereteket kívánnak gyerekeik számára adni, *Talmud Tóra iskolába* is járatták gyermekeiket. Az oktatás a rabbi felügyelete alatt történt és kizárólag hitoktatásról lehetett szó. Amennyiben világi tárgyakat is adtak elő, zugiskolának minősült és bezárták a hatóságok, ugyanis a világi tárgyak oktatása a népiskolák feladata volt. (Eisner 1925. 138–142. p.)

Nyíregyházán 1903. november 24-én *Fleiner Lajos* kereskedő 18 társa nevében kérvényezte a Talmud Tóra oktatás megindítását a status quo hitközség iskolaszékétől. Ezt engedélyezték és a „rendes” tanításon kívül a rabbi és az iskolaigazgató ellenőrzése alatt. Az első és második gyerekek estében az osztálytanító beleegyezése kellett, ha részt akartak venni rajta, „nehogy lemaradjanak a rendes” tanításban. Az elemi iskola termeiben zajlott a foglalkozás. A tanár *Rottenburg Miksa* lett. (A Német Keleti Tudományos Társulat tagja volt, a prágai egyetemen keleti nyelvészetet tanult.) 1904 szeptemberében megkezdődött a tanítás. Négy csoportot szerveztek, az elsőben 13-an, a másodikban 7-en, a harmadikban és negyedikben 15-en voltak. Az első csoport héber írást-olvasást, az étel és ital elfogyasztása utáni áldások elmondását és Mózes első könyvét tanulták. A másodikban Mózes második könyvéből magyarra és héberre fordítottak, szertartásmagyarázatot hallgattak és nyelvtani elemzést végeztek. A harmadik és negyedik csoport a héber főnevekkel, igeragozással, a hangjelek gyakorlati alkalmazásával foglalkozott és előadást hallgattak a zsidó bölcsek etikájáról. Megismerkedtek Mózes harmadik, negyedik, ötödik könyvével. A királyi tanfelügyelő azt kérte, hogy egész évben ellenőrizzék az iskola vezetői az oktatást, mert egy alispáni leirat szerint a „*Talmud iskola ürügyén zugiskolák*” működnek. Ezekben az iskolákban a népiskolát „*megkerülve*” nemcsak hittant oktatnak. A

zugiskolák „melegágyai” a Galíciából bevándorló zsidóknak.¹

Az ortodox hitközség is működtette saját Talmud Tóra iskoláját a Kis téren lévő telke udvarán. (Ott volt a rabbi lakása, az imaház — ezeket a zsinagógaépítés során lebontották 1924-ben.) 1904-ben a városi hatóságok ellenőrzést végeztek az iskolában, mert felmerült a gyanú, hogy zugiskolát tartanak fenn. A vizsgálat nem állapított meg szabálytalanságot. Három osztályban 37 gyerek tanult, a tanárok *Klein József* és *Zoltán József* voltak. Az épület állapota azonban nagyon rossz volt, vakolása, meszelése lett volna szükséges, a falak dűledeztek. A padok is cserére szorultak. Műszaki és közegészségügyi szemlék követték egymást, többször megtiltották az épület használatát. Ideiglenesen a Körte u. 26. számú házban is működött az iskola (1907), de ez sem felelt meg az előírásoknak, átkerült a Síp utca 5. és 8. sz. alatti lakásba, de itt sem maradhatott tartósan. Végül az imaházban kapták meg a nők által használt termet.

A megoldást egy új iskola felépítése jelentette, már 1904-ben ígéretet tett rá a hitközség, de az 1905-ben elkészült mikve sok pénzükbe került, s ez hátráltatta az iskolaépítés ügyét. Az építkezésre 1910-ben került sor. A terveket *Fehér Ferenc* készítette, ő volt a kivitelező is. A 23,6 m x 9,6 m-es épületben 3 tanterem kapott helyet, alatta pedig pince volt, ahol 1929-ben pászkasütő kemencét létesítettek.² Az épület ma is megtalálható, az egykori tantermekben a hitközség irodáját, közösségi termét és imaházát helyezték el.

Időnként előfordultak szabálytalanságok a Talmud Tóra iskolában. 1910. január 18-án a tanfelügyelő ellenőrzést tartott az ortodox hitközségnél és a következő megállapításokat tette: tanítási időben (amikor nem lehet Talmud Tórát tartani) hat évesnél fiatalabbakat és a nyolc éves iskolaköteles *Wieder Náthánt* (a rabbi fia) találta a tanteremben. Magyarázatul azt hozták fel, hogy „véletlenül” voltak ott a gyerekek. *Wieder Náthán* pedig azért járt oda és nem az iskolába „mert a lába gyenge”. A tanfelügyelő az iskolának juttatott állami segély (ez 1904-ben 300 korona volt) megvonását helyezte kilátásba, mert visszatartják a gyerekeket az

¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 218/1910. a. sz. 14078/1903. i.sz., 13346/1904. i.sz., 12774/1903. i. sz., 12274/1904. i.sz., 14078/1904. i.sz., 15159/1904. i.sz.

²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő 218/1910. a.sz. 13346/1904. i.sz., 12774/1904. i.sz., 12790/1904. i.sz., 13346/1904. i.sz., 14363/1904. i.sz., 11471/1906. i.sz., 13421/1906. i.sz., 13003/1906. i.sz., 13535/1906. i.sz., 16462/1906. i.sz., 17354/1906. i.sz., 18159/1906. i.sz., 19092/1906. i.sz., 588/1907. i.sz., 19096/1907. i.sz., 20064/1907. i.sz., 20803/1907. i.sz., 21027/1907. i.sz., 22318/1907. i.sz., 6846/1908. i.sz., 7148/1908. i.sz., 8342/1908. i.sz., 14898/1908. i.sz., 23401/1909. i.sz., 1156/1910. i.sz., 8778/1910. i.sz., 3293/1910. i.sz.; V. B. 186. IV. kútfő, 30/1927. a. sz. 2862/1927. i.sz., 3620/1927. i.sz., 0667/1929. i.sz.

elemi iskolától és a még nem iskolaköteleseket is bevonták az oktatásba. A polgármester szeptember 1-ig engedélyezte az iskola működését, állandó felügyelet, ellenőrzés mellett.³ Tudjuk, hogy az új iskola felépült és novembertől ott folytatódott a tanítás.⁴ Mindez azt jelzi számunkra, hogy éltek a városban olyan vallásos zsidók (haszidok), akik igényelték a hagyományos (rég) iskolatípus fenntartását (héder), az állam viszont erélyesen fellépett vele szemben.

Az ortodox zsinagóga felépítése

A zsinagóga helyén a hitközség tulajdonában lévő két lakóház állott, az egyiket ideiglenes imaházzá alakították 1897-ben. A hatóság mindössze két darab egy méter széles ajtó beépítését szabta meg feltételül, így augusztus 9-ére készen lett az átalakítás. A lakásban a rabbi és az egyházi lakott — természetbeni ellátásként kapták.¹ A két épület állaga azonban annyira leromlott, hogy lebontásuk esedékessé vált.

1912 augusztusában az imaházat már be akarták zárni, mert az oldalon veszedelmes repedések keletkeztek.² A mérnöki vizsgálat kiderítette, hogy a nők helye vált veszélyessé, de kellő alátámasztással ideiglenesen még használható. A hitközség már rendelkezett az új zsinagóga felépítéséhez szükséges engedéllyel, de akkor a „nyomasztó pénzügyi viszonyok” nem tették lehetővé az építkezés megkezdését.³ Később pedig az első világháború akadályozta meg azt. 1918-ban már nagyon rossz állapotba került az épület. A falak dűledtek, megrepedtek, a mennyezet meghajlott. A városi mérnök többször megtiltotta használatát, de végül ideiglenesen mindig engedélyezte működését. Ez 1920-ig így folytatódott.⁴

³) V. B. 186. IV. kútfő, 218/1916. a. sz. 13702/1904. i.sz., 23401/1909. i.sz., 1916/1910. i.sz., 2249/1910. i.sz.

⁴) V. B. 186. IV. kútfő, 218/1910. a. sz. 18924/1910. i.sz., 19864/1910. i.sz., 21297/1910. i.sz., 20912/1910. i.sz.

¹) SzSzBML. V B. 186. IV. kútfő, 1564/1897. a. sz., 08286/1897. i.sz., 8256/1897. i.sz.; SzSzBML. V B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a. sz., 13229/1923. i.sz.

²) Nyírvidek, 1912. augusztus 4. 8. p.

³) Lásd 2. jegyzet

⁴) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 89/1918. a. sz. 4611/1918. i.sz., 6299/1918. i.sz.,

A hitközség a háború utolsó évében már rendelkezett annyi pénzzel, hogy a zsinagóga tervezésére pályázatot hirdetett. Egyszerű, szellős és világos zsinagógát kívántak építtetni 378 férfi és 322 nő számára.⁵ A pályázónak be kellett nyújtania a kereszt-és hosszmetset, a homlokzat, a szentély és minden részlet rajzát (1:100 méretarányban), valamint a költségvetést az anyagról és a munkadíjról. Az első három díjazottat ötezer, hármezer és kettőezer korona jutalomban részesítették. Aki az építkezési vállalkozást elnyerte, nem kaphatta meg a pályadíjat, a jutalmazott tervek pedig a hitközség tulajdonába kerültek. A helyszínrajzot a hitközség irodájában tekinthették meg az érdeklődők. A jelíges pályázatok beadási határideje 1918. december 20-a volt.

1920. szeptember 7-től az *Iparos Ifjúság Önképző Egyesületének* Kis tér 5. sz. alatti helyiségében rendezett be ideiglenes imaházat a hitközség a nagy ünnepek idejére. (Az egyesület székházában állandó tevékenység nem volt, különböző alkalmakra bérelni lehetett a helyiségeket). A gondot az elkövetkezendő években ugyanígy oldották meg,⁶ míg a Városi Tanács szeptember 15-i ülésén kötelezte a hitközséget az imaház lebontására és újralfalazására, egyúttal megtiltotta további használatát.⁷ A döntés a városi mérnök jelentése alapján született, aki megvizsgálta az épület állapotát és megállapította, hogy a ház délnyugati sarka dől, az addigi alátámasztás nem elegendő a stabilizáláshoz. *Németi Sándor* hitközségi elnök 1923. január 31-én építési engedélyt kért — benyújtotta az építendő zsinagóga terveit.⁸ *Baumhorn Lipót* (Bp. VII.ker. Izsó u. 8.) — a korszak legjelentősebb zsinagóga tervezője és építője — készítette a 24 rajzból álló tervet.⁹ (A hitközség ekkor bírálta el az 1918-as pályázatot.) *Baumhorn Lipót* ekkor már több mint húsz zsinagógát épített fel az országban, köztük az esztergomit, a szegedit, az újvidékit, a brassóit, a ceglédit és a zuglót (Budapesten). A nyíregyházi ortodox hitközség döntésével a leggazdagabb és a legigényesebb hitközségekhez mérhette magát. Vasbeton szerkezeti elemeket is felhasználtak az építkezésnél.

24064/1918. i.sz., 31907/1918. i.sz., 2319/1918. i.sz., 2577/1919. i.sz., 16544/1919. i.sz., 22730/1919. i.sz., 02306/1919. i.sz., 33199/1919. i.sz., 24609/1919. i.sz., 29789/1919. i.sz., 21187/1920. i.sz., 26379/1920. i.sz., 355/1920. i.sz., 29135/1920. i.sz.

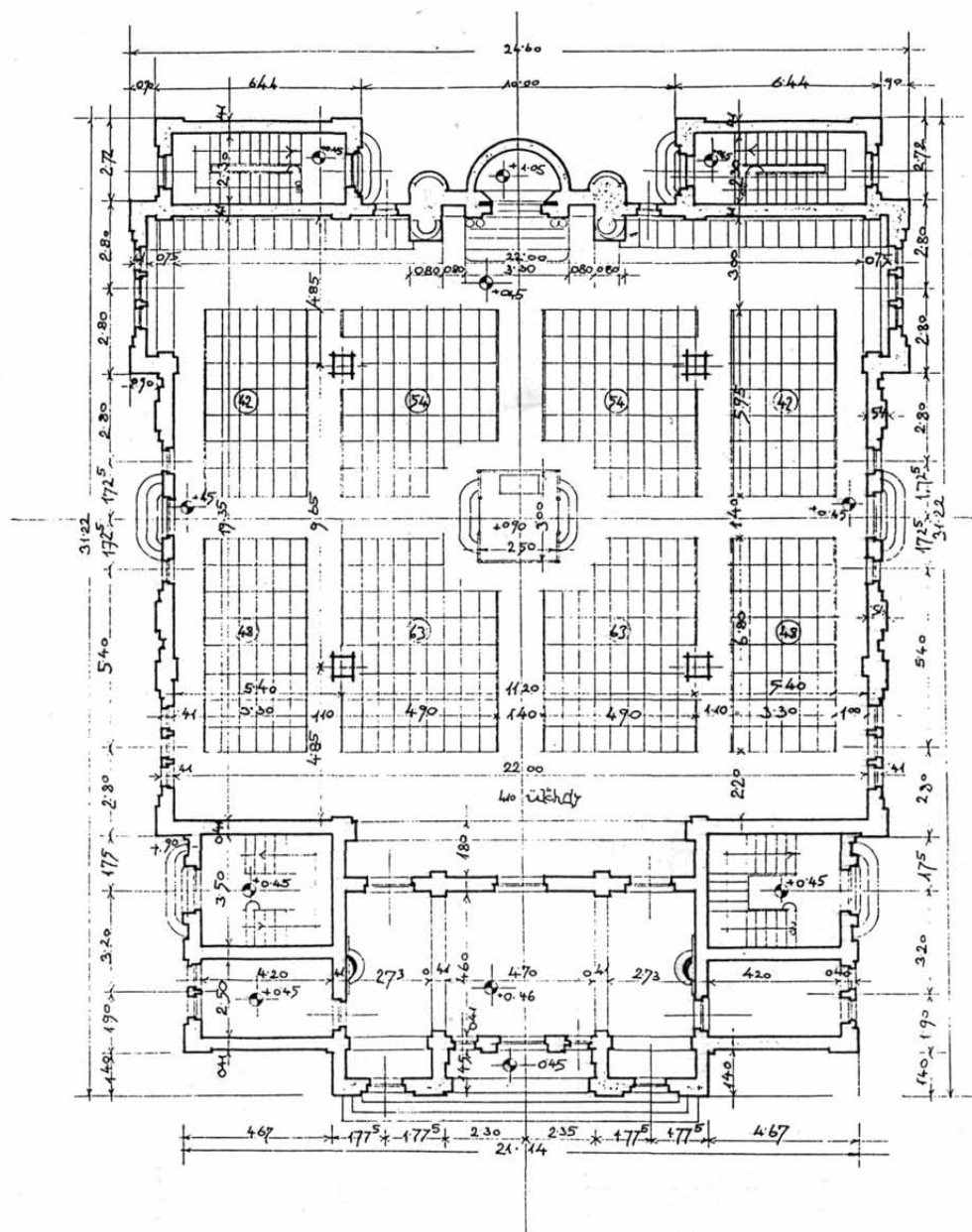
⁵) Nyírvidek, 1918. október 19. 4. p.

⁶) Nyírvidek, 1920. szeptember 7. 4. p.; Nyírvidek, 1921. szeptember 29. 4. p.

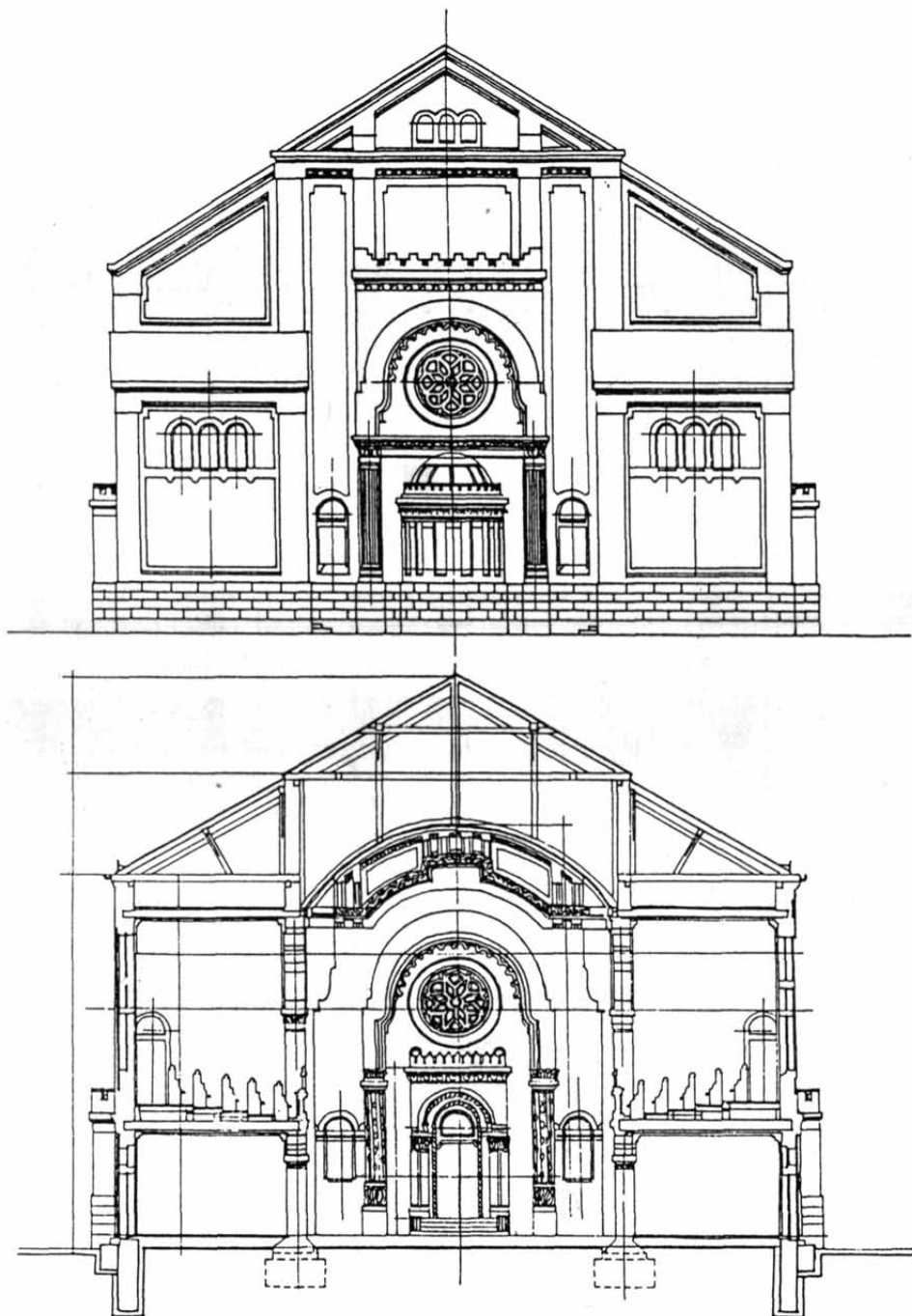
⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a.sz. 122/1923. i.sz.

⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a.sz. 03384/1923. i.sz.

⁹) *Baumhorn Lipót* (Kisbér, 1860. dec. 28. — Kisbér, 1932. júl. 8.) Építész. Bécsben végezte a Műegyetemet. Lechner Ödön és Pártos Gyula műhelyében dolgozott hosszabb ideig. Építészeti tanulmányok céljából beutazta Közép-Európát és Itáliát. (*Ujvári* 1929. 96. p.; Magyar életrajzi lexikon Bp. 1967. 150–151. p.)

4. ábra Az ortodox hitközség zsinagógája. Földszinti alaprajz
SzSzBML. V.B. 186. IV. kútfo, 23/1923. a.sz. melléklete

5-6. ábra Az ortodox hitközség zsinagógája. Keleti homlokzat, keresztmetszet
SzSzBML. V.B. 186. IV. kútfa, 23/1923. a.sz. melléklete

7-8. ábra Az ortodox hitközség zsinagógája. Hosszmetszet, oldalsó homlokzat
SzSzBML. V.B. 186. IV. kútfő, 23/1923. a.sz. melléklete

Ennek terveit, statikai számításait *Raab Dezső* (Bp. VIII. Gyulai Pál u. 16.) készítette.¹⁰ *Raab Dezső* okleveles mérnök, építőmester és vasbeton-tervező is volt egyben.

A telekkönyvi hivataltól másolatot kértek, mely bizonyította a telek és a rajta lévő épületek tulajdonjogát. Eszerint a 2555/1. helyrajzi számon lévő 224 négyszöglő, melyen imaház, lakóház és udvar van, a hitközség tulajdona, mivel 1889. szeptember 24-én megvették azt. Ugyanígy került birtokukba vásárlás útján a 2555/2 helyrajzi számon lévő 46 négyszöglő 1904. január 14-én.¹¹ Elkészült a mérnöki szakvélemény a zsinagóga építéséről és az imaház, valamint a lakóház lebontásáról 1923. február 21-én.¹² Megállapította, hogy a bemutatott tervek az építkezési szabályrendelet idevonatkozó szakaszainak megfelelnek és speciális előírásokat is tartalmazott. A mérnöki szakvélemény elkészülte után ült össze a Magánépítkezési Bizottság még ugyanazon a napon, s véleményezte az ügyet. A Magánépítkezési Bizottság elnöke Bencs Kálmán polgármester, az ügy előadója a városi főmérnök volt. Az ülésen a hitközséget Spitzer Izidor hitközségi jegyző és Prutz Fülöp képviselték. Megállapították az építkezés során a hitközség tulajdonába kerülő 1,6 négyszöglő négyzetméterenkénti árát 10000 koronában. Ezért összesen 16000 koronát kellett a hitközségnek fizetnie.¹³ Meghatározták az építési díjat, mely a földszinti és az emeleti 768 négyzetméterért egyaránt 3072 korona lett. Összesen tehát 6144 koronát kellett befizetniük a város pénztárába. Felszámítottak közterület használati díjat 296 korona értékben, a használatbavételi engedély díja pedig 1538 korona lett, ezeket az összegeket is a város pénztárába kellett befizetniük. Megszületett az előterjesztés véghatározatra.¹⁴ A következő feltételeket állapították meg: a lakóépület és az imaház lebontásához abban az esetben járulnak hozzá, ha az ott lakók elhelyezéséről a hitközség gondoskodik. A karzattartó vasbetongerenda próbaterhelését a befejezés után négy héttel el kell végezni a mérnöki hivatal közreműködésével. (A körültekintő és óvatos eljárás annak köszönhető, hogy ez az anyag és építési mód még meglehetősen új, tehát gondos vizsgálatot igényel.) A lebontandó épületekről utólag tervet kellett bemutatni a mérnöki hivatalnak, az építőanyag nem foglalhatott el 3 méternél szélesebb részt az úttestből, mert különben akadályozta volna a forgalmat — az egész úttest 5 m széles volt —; az építésért felelős személy nevét be kellett jelenteni az építkezés megkezdése előtt. Az engedély egy évig volt érvényes. A polgármester utasította a gazdasági intézőt, hogy ellenőrizze az 1,6 négyszöglő árának befizetését, valamint figyelmeztette az építőt a szabályrendeletek betartására. Ellenkező esetben 2000 korona büntetést helyezett kilátásba, illetve az esetleges bontás költségének a terheit a hitközségre hárította. Rendelkezett az 1538 korona használatbavételi díjról — helybenhagyólag. A tanács a Magánépítkezési Bizottság jelentését elfogadva 1923. március 5-én kiadta a véghatározatot az építkezés engedélyezéséről.¹⁵ Februárban meghirdették az építkezés pályázatát.¹⁶

¹⁰ SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 26/1923. a.sz. 03384/1923. i.sz.

¹¹ Lásd 10. jegyzet

¹² SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 26/1923. a.sz. 31/1923. i.sz.

¹³ Az összeg megtérüléséhez tudnunk kell, hogy ekkor infláció sújtotta az országot, 1923. áprilisában a mezőgazdasági munkások napi keresete 500–600 korona volt és „rendkívül elégedetlenek a csekély bérek miatt is”. (Mészáros 1973. 103. p.) A stabilizációt külföldi kölcsönnel sikerült megvalósítani 1924 júniusában. Ekkor egy angol font = 346000 papírkorona, 1 aranykorona = 17000 papírkorona. (Nagy 1986. 210. p.) A pengőt 1925-ben vezették be (az átváltásra csak 1927-től került sor), ekkor egy pengő = 12500 korona. Magyarország történeti kronológiája 3. köt 1848–1944. 1982. 898. p. Az 1927-es átváltáskor 1 aranykorona = 1,6 pengő. (Nagy 1986. 210. p.)

¹⁴ Lásd 12. jegyzet

¹⁵ Lásd 12. jegyzet

¹⁶ Nyírvidek, 1923. február 25. 3. p.

Ezek után *Rosenwasser Adolf* hitközségi elnök a bontási munkálatok megkezdésének engedélyezését kérte, mivel *Wieder Sólem* rabbi-helyettest és *Weinberger Izrael* egyházfit elhelyezték az Árok utca 5. sz. alatti házban.¹⁷ A műszaki tanácsos és a főügyész életveszély miatt sürgősnek ítélte a bontást, mert a falak eltértek a függőlegestől és megrepedtek, a kémény lerogyófélben volt, a füstcsőnél nyílás keletkezett, ez pedig tűzveszélyes.¹⁸ A pincelejáratot fedő deszkákból kettő törött, az előszoba mennyezete leszakadással fenyegetett, a középső szoba mennyezete meghajlott, az utcai részen hiányzott a szelemen, a zsindely elavult — a hiányzó részeken kátránypapír fedte a tetőt —, a templom falai sem függőlegesek és átázott a mennyezet. Meglepő módon a hitközség vezetősége nem egyeztetette terveit a rabbi-helyetttel és az egyházzal — a bontás ellen a rabbi-helyettes fellebbezett.¹⁹ Arra hivatkozott, hogy a lakást természetbeni járandósággént kapta, rituális okból a templommal egy telken kell laknia.²⁰ Az Árok utca messze van és már nem tudja mindennap megtenni a hosszú utat. A lakás különben is kijavítható, lebontása a lakáshiány miatt sem indokolt. Elviseli az építkezéssel járó zajt, de kéri a bontási kérvény elutasítását, minthogy a bontás teljesen indokolatlan, idő előtti és felesleges.

A tanács 1923. április 28-i rendkívüli ülésén úgy foglalt állást, hogy a bontás — tekintet nélkül a fellebbezésre — végrehajtható a következő indokok alapján:²¹ a lakók elhelyezése biztosított, az épület életveszélyes. Városi érdek, hogy szép, díszes épület emelkedjék a régi helyén. Szociális érdek, hogy a város munkássága keresethez jusson. Mielőbb kezdjék meg a munkálatokat, mert a gazdasági viszonyok súlyosbodnak, a munkabérek emelkednek — késlekedés esetén az építkezést nehéz lesz befejezni. Ez az állásfoglalás a május 5-én kiadott véghatározatban jelent meg hivatalosan.

Pár nappal később — miután a felek magánúton megegyeztek — megkezdődött a munka.²² Lebontották a két épületet, május 15-én már meghirdették a bontott anyag árverezését.²³ Az építkezésért felelős sze-

¹⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a.sz. 12762/1923. i.sz.

¹⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a.sz. 12645/1923. i.sz.

¹⁹) Lásd 18 jegyzet

²⁰) *Dr. Schweitzer József* professzor, az Országos Rabbiképző Intézet Igazgatója szóbeli közlése alapján tudom, hogy nincs ilyen rituális előírás.

²¹) Lásd 18. jegyzet

²²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a.sz. 15153/1923. i.sz.

²³) Nyírvidék, 1923. május 15. 7. p.

mély *Tutkovics Ferenc* építőmester (Nyíregyháza, Bujtos u. 24.) lett, ám hamarosan átadta a munkát *Menczy Henrik* építőmesternek, mert Németországba utazott tanulmányútra.²⁴ Az építkezésen *Balczár István*, *Soltész János* és *Tóth Pál* mesterek is dolgoztak, a vakolást *Huray Dániel* végezte el két év múlva. (*Pisszer* 1929. 91. p.)

1924. szeptember 18-án *Rosenwasser Adolf* már azt jelentette, hogy a templom belső munkája teljesen kész, a közelgő ünnepre való tekintettel imádkozásra kért engedélyt.²⁵ A műszaki tanácsos 1924. szeptember 27-én — ideiglenes jelleggel — javasolta az engedély megadását az ünnepek idejére.²⁶ A templom avatására a zsidó újév előestéjén került sor. Az avatóbeszédben megemlékeztek az építkezés nehézségeiről és arról, hogy a szükséges pénzt a hitközség szefárd²⁷ és askenáz²⁸ tagjai teremttették elő.²⁹ A zsinagóga 1932-ben lett teljesen készen, akkorra végezték el a belső munkálatokat. (*Harsányi* 1974. 82. p.) A szertartásokat azonban már 1924-től folyamatosan ott tartották, használták templomukat.

Az épület külső méretei: 24,60 m x 31,22 m, a zsinagógai tér 22,0 x 19,35 m. A főbejárat az udvar felől közelíthető meg (ma már ezt nem használják), belépve az előtérbe jutunk, melynek állapota eléggé leromlott. Valaha ott volt a kézmosó (kijór), az alamizsnagyűjtő szekrény (mattan beszéter). Innen nyílik a kamra (geniza — elrejtés), ahová a megsérült felszerelési tárgyakat, iratokat, imakönyveket, tóratekerceket helyezték el, mielőtt a temetőben eltemették. A zsinagógai térbe lépve megpillanthatjuk az emelvényt (bima, almemor), ahol a Tórát olvassák fel, mely középen található (lévén ortodox templom), szemben pedig a keleti fal (mizrah), közepén az oszlopokkal keretezett frigyszekrényt, ahol a Tórát őrzik. A frigyszekrényt a zsinagógai tértől függöny (parohet) választja el. A tórafülkétől jobbra az előimádkozó állvány (oméd) áll. A frigyszekrény előtt a mennyezetről az örökmécses (nér támid) függ alá. A

²⁴) Lásd 12. jegyzet

²⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a. sz. 26813/1924. i. sz. Az ünnepeket lásd: „A status quo hitközség zsinagógája” című fejezetnél, 9. jegyzet

²⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 26/1923. a. sz. 27337/1924. i. sz.

²⁷) Szefárd: Az ősi életformához szívósan ragaszkodó spanyol, és spanyol eredetű, olasz és dél-francia zsidók neve. (Ujvári 1929. 63. p.)

²⁸) Askenáz: Eredetileg a német zsidókat jelölte, később kibővült és a zsidóság legnagyobb részének a megjelölésére szolgál. Az életforma választja el egymástól a szefárd és askenáz zsidókat. A zsidóság középkori vándorlásában, a nem német zsidók is német zsidók kultúrhatása alá kerültek. Így Dél-Európa kivételével az európai zsidóság ehhez az életformához és kultúrkörhöz tartozik. (Ujvári 1929. 62–63. p.)

²⁹) Egyenlőség, 1924. október 11. 15. p.

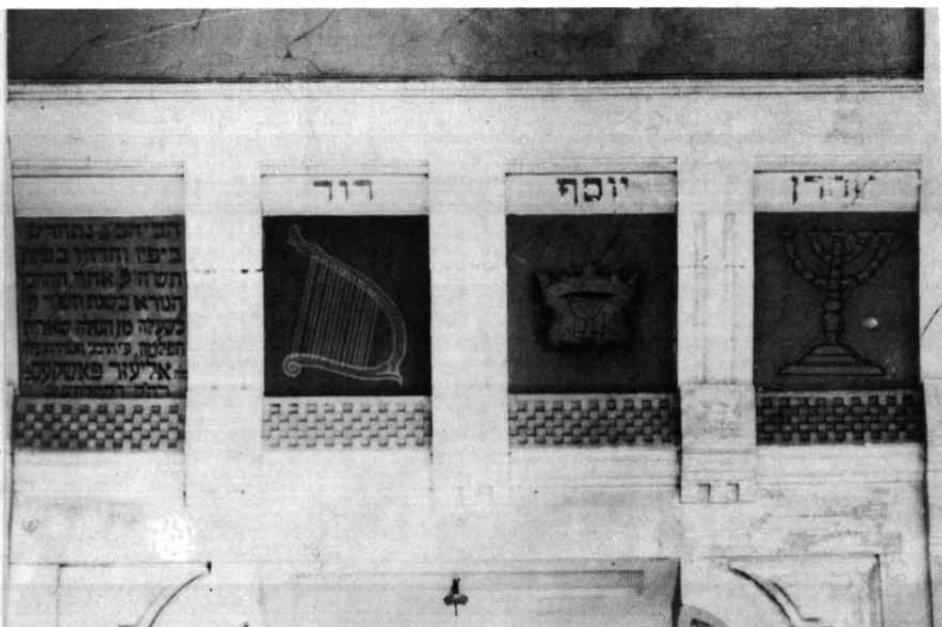
8. kép Az ortodox hitköz-
ség zsinagógájának nyu-
gati homlokzata (a főbe-
járat)

9. kép Tóraolvasó emel-
vény (bima, almenor) az
ortodox hitközség zsina-
gógájában

földszint többi részét a férfiak, a karzatát pedig a nők ülőhelyei foglalják el. A karzatnak külön bejáratai vannak.

A mennyezeten és a falakon festmények találhatók, ezek alakokat nem ábrázolnak, hanem a törzsek és a csillagképek jeleit, gyümölcsöket, bibliai jeleneteket és a zsidóság vallási szimbólumait (Dávid-csillag, Menóra). A festményeket Z. Szalay Pál (1891–1973) nyíregyházi művész-tanár készítette.³⁰ A szentély a Kis tér felé néz (kelet), a zsinagógát és a telket az 1926-ban épült, ma is álló kerítés választja el a tértől.³¹ Az épület felújításra szorul. Ma a hitközség létszáma kicsi, ezért volt iskolájuk egyik tantermében rendeztek be ideiglenes imaházat, ott tartják gyülekezeti összejöveteleiket.

10. kép Mennyezeti festmény az ortodox zsinagógában — részlet

³⁰) Z. Szalay Pál Léván született, a Budapesti Képzőművészeti Főiskolán tanult, ahol többek között Szinyei Merse Pál is tanára volt. Ösztöndíjasként Rómában folytatott tanulmányokat és Münchenbe is eljutott. Nyíregyházán 1917-ben telepedett le s élete végéig itt élt. A Polgári Fiúiskolában és a Tanítóképzőben tanított. (Deési 1929. 244–245. p.)

³¹) SzSzBML. V.B. 186. IV. kútfő, 404/1926. a.sz. 429/1926. i.sz., 19366/1926. i.sz., 21243/1926. i.sz., 31588/1926. i.sz.

A Bujtos utcai ortodox (haszid) imaház

Freud Zsigmond és Jakabovits Jenő 1925 szeptemberében építési engedélyt kértek a Bujtos utca 15. sz. telekre. Lakóházat kívántak emelni, melynek mérete 12,63 m x 7,46 m. *Kovács Dezső* tervezte és *ifj. Tóth Pál* volt a kivitelező. Az engedélyt megkapták, s az épület 1926-ban készen lett. A műszaki tanácsos azonban jelentést írt a polgármesterhez, melyben tudatta, hogy az épületet ortodox imaházként használják (lakhatási engedélyt nem is kértek), valamint „*az imaházat olyanok is felkeresik, akiknek Nyíregyházán való tartózkodási joga kétséges, talán erkölcsi és politikai tekintetben is bizonytalan alapon állnak.*” A közösség tagjai március 29-én arra kértek engedélyt, hogy imaházként használhassák az épületet, ezt először elutasították, majd július 7-én engedélyezték azzal a feltétellel, ha különböző javításokat, átalakításokat elvégeznek.¹ Ezt nem tették meg és ezért 1929. október 15-től nem engedte meg a város, hogy imaházként működjön tovább. Addig 30–40 személy használta. Végül a házat eladták *Turi Sándornak*, aki átépítette, s lakóházként használta — ma is áll az épület.²

Meglepő, hogy az ortodox zsinagógával szinte egyidőben külön imaház is épült a hitközség számára, ám visszaemlékezésekből tudjuk, hogy ez haszid imaház volt. Ez az irányzat az ortodoxok közé sorolható. A 18. század közepén alakult ki Podóliában, a rabbinizmussal szemben álló naiv-misztikus irányzat volt. Észak–Kelet—Magyarországon terjedt el. Az imádkozást nem kötelességszerűen és gépiesen végzik az irányzat tagjai, hanem boldog örömmel, a vallásban megnyugvást kereső embert megpróbálja feloldani a komor aszkézistól. Nagy szerepe van a szent embereknek (csodarabbi, cadik). Magyarországi megalapítója *Taub Eizikel* nagykállói rabbi volt (1781). Sírja ma zsidó zarándokhely. (*Zeke* 1990. 196.; *Ujvári* 1929. 165–166.)

¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 526/1925. a.sz. 27119/1925. i.sz., 28269/1925. i.sz., 611/1925. i.sz., 07728/1926. i.sz., 12520/1926. i.sz., 09022/1926. i.sz., 19235/1926. i.sz., 5434/1927. i.sz., 39971/1927. i.sz., 2113/1928. i.sz., 45506/1929. i.sz., 36994/1929. i.sz., 7170/1930. i.sz.

²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 638/1926. a.sz. 710/1926. i.sz., 29521/1926. i.sz., 1328/1928. i.sz.

Az ortodox hitközség rituális fürdője (mikve)

A test tisztántartása fontos alkotóeleme a zsidó vallásnak. Eredetileg a Tóra írja elő a tisztulást, nemcsak nők, hanem férfiak számára is „különféle tisztátlanodás eseteire”. A vallásos emberek pénteken és ünnepek előtt mennek el a mikvébe. Ennélfogva a rituális fürdő a hitélet egyik legfontosabb tartozéka és minden hitközséget törvények köteleznek arra, hogy mikvét tartson fenn. (Ujvári 1929. 604. p.; 747. p.; Jólesz 1987. 133–134. p.) A fürdő felépítésének engedélyezését Schwartz Ede 1905. január 1-én kérte, az ügyben a hitközséget dr. Guttmann Zsigmond képviselte. A leírás szerint megvették a Síp u. 32. és a Kis tér 5. sz. alatti telket. Az „igényeknek” és a „közegészségügyi követelményeknek megfelelően” kívánták a mikve felépítését az udvar hátsó, nyugati részén. A falazat tisztán téglából készül a „Rabitz rendszer¹ szerint”, a tető tűzmentes fedésű, a kéményt szikrafogóval látják el, a vizet betoncsatornán vezetik el, a medencéket és kádakat betonból és porcelánból készítik. Kutat kívántak fúratni, a vizet beépített rézüstökben akarták melegíteni (kazánt nem alkalmaztak). Angol rendszerű WC-eket is terveztek. A szomszédok, özv. *Tomasovszky Ferencné, Leichtmann Mártonné, Nagy Jánosné, Kulcsár Károly* nem elleneztek az építkezést.² A kerületi iparfelügyelő sem emelt kifogást.³ A helyszíni szemle augusztus 16-án volt, a rendőrkapitány a közrend védelmét megfelelőnek tartotta, a tűzrendészeti érdekek figyelembevételét viszont kérte. Az épület teljesen különálló lesz — két méterre épül a mezsgyétől. Előírták egy ajtó áthelyezését és a nagyobb megvilágítást. A kút a szomszédoktól 6 méterre, a WC-től 8 méterre legyen, a víz elvezetése betoncsatornán át történjen.⁴ A pótlólag beküldött helyszínrajz beérkezése után szeptember 12-én engedélyez-

¹ Rabitz-fal (rabicfal): Könnyű, 4–6 cm vastag dróthálóval merevített válaszfal. Mára a téglá kiszorította. (Uj Magyar Lexikon. 5. köt. 1961. 505. p.)

² SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 132/1905. a. sz. 4385/1905. i.sz.

³ SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 132/1905. a. sz. 9792/1905. i.sz.

⁴ SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 132/1905. a. sz. 11365/1905. i.sz.

ték az építkezést.⁵ Az épületet 1907 januárjában fejezték be és a szemle után március 27-én engedélyezték a használatát.⁶ Méretei: 21,7 m x 9,46 m. Hat éves használat után 1913-ban megtiltotta működését a Városi Tanács. A helyszínen végett vizsgálat megállapította, hogy a köztisztasági követelményeknek nem felel meg a fürdő. A beton kádak elavultak, piszkosak, „kritikán aluli”-ak, még az előző meszelés nyomai is láthatóak rajtuk. Előírták a kádak lecsiszolását, átfestését. Nagyobb gondot okozott és veszélyesebb volt a mennyezet állapota. Azon túl, hogy penészes volt, még meg is hajlott — beszakadással fenyegetett. A fenyőgerendák elkorhadtak. A mennyezet lebontását írták elő és vasgerendák alkalmazását téglá, vagy vasbeton fedéssel. Abban az esetben engedélyezték a mikve használatát, ha a kádakat kitisztították és a mennyezetet aláállványozták. Ezek elvégzésére 60 napot írtak elő. A hitközség a munkálatok kezdetét május 1-jére kérte módosítani, a húsvéti ünnepek miatt, melyek április 29-én értek véget. Ezt meg is kapták, és május helyett júniusban nyújtották be a mennyezet átalakításának terveit — statikai számításait, Raab Dezső készítette ezeket. Vasbeton mennyezetet tervezett. A tervet július 15-én fogadták el és az építési engedélyt kiadták. Ezen túlmenően a hitközség kazánt is beépített a melegvíz és a fűtés szolgáltatása érdekében. A kazán és a hozzátartozó kémény terveit augusztus 28-án nyújtották be. Az engedélyt megkapták és szeptember 29-én már használatbavételi engedélyt kaptak.⁷ Ma már nincs meg az épület.

⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 132/1905. a. sz. 11404/1905. i.sz.

⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 132/1905. a. sz. 2137/1905. i. sz.

⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 40/1913. a. sz. 5328/1913. i. sz., 06690/1913. i.sz., 07759/1913. i. sz., 12552/1913. i. sz., 13244/1913. i.sz., 17577/1913. i.sz., 19624/1913. i.sz.

A metszőhelyek (vágodák)

„Ne egyetek semmiféle
utálatosat”

(Mózes V. 14.3.)

A zsidó vallás mindig szigorúan szabályozta az étkezést, elsősorban a tiltott ételeket határozták meg. Külön eljárás vonatkozott az állatok levágására, a hús előkészítésére. Ennek módját a bibliai időkben mindenki tudta, a későbbiekben azonban ez külön foglalkozássá vált s a helyszíne is kialakult (vágoda). Zsidó ember csak akkor fogyaszthatta el marha, vad vagy szárnyas állat húsát, ha azokat rituális szabályok szerint vágták le. Ezt a műveletet „sóhét” (sakter=metsző) végezhette (Jólesz, 1987. 206. p.), aki bizonyítvánnyal (kábbálá) rendelkezett arról, hogy járatos a rituális vágás törvényeiben és elvégzésében is. A bizonyítványt a rabbi adta ki.

A metsző már az állat külső jegyeiből is el tudta dönteni, hogy kóserra¹ vágható-e az állat vagy sem. Amennyiben megfelelő volt, nagyon éles késével (hálláf-halef) egyetlen gyors mozdulattal átvágta az állat nyakát a légcsővével és a nyelőcsővével együtt, mert így hamar elvérzett. Vallási előírás, hogy „az állat a lehető legkevesebb fájdalommal muljon ki” (Jólesz, 1987. 206. p.) A háziasszony még feldolgozás előtt tüzetesen megvizsgálta a baromfit, és ha a begyén sérülést, vagy más elváltozást talált, a metszőhöz fordult, aki eldöntötte, hogy felhasználható-e vagy sem. Amennyiben nem engedélyezte a felhasználást, a levágott baromfi „tréfó”² lett, helyette másikat kellett beszerezni, ezért a háziasszonyok igyekeztek korán felkeresni a metszőt. A rituális vágásért illetéket (gabelladíjat) kellett leróniuk. A rituális vágás tekintetében a *Sulchan Aruch* a mérvadó. Azonban a neológ és a status quo hitközségek tagjai egyénileg döntenek el, hogy a rituális vágás szabályai szerint levágott állat húsát fogyasztják-e vagy nem veszik igénybe a „sóhét” szolgáltatásait. Az előírt

¹) Kóser: Tiszta, élvezhető. Zsidó ember által elfogyasztható. (Ujvári 1929. 506. p.)

²) Tréfó: Széttépett állat húsa, Zsidó ember számára fogyasztásra alkalmatlan. (Ujvári 247. p.)

eljárás szerint a levágott baromfit tollától megfosztják (tépik), — forróvízzel leönteni (kopózni) nem szabad, majd otthon a háziasszony perzseli, de nem annyira, hogy a bőrében lévő vér megpiruljon, felbontja, eltávolítja nyaki ereit és megvizsgálja a belsejét. Félórára állott vízbe tette, majd utána besózta, végül pedig háromszor leöntötte állott vízzel. A folyóvízes lemosás — leöblítés nem engedélyezett eljárás a tisztításra.

A két hitközség Nyíregyházán is felépítette saját metszőhelyeit, a belvárosban. Az épületekre szükség volt, mert az ortodox hitközség tagjai mindig szigorúan betartották az étkezési szabályokat, a status quo hitközséghez tartozókból (a közösség összlélekszámahoz képest) „kevesebben kóseroltattak”, de a „nagy többség igényelte a vágóhidat”. A szombati ünnepi ételeket szinte mindenki kóser húsból készítette (főleg baromfiak húsból), tehát használták is a vágodát. Az 1940-es évek felé közeledve azonban a status quo hitközségből egyre többen hagytak fel az ősi szokással.³ Többnyire a metsző is a metszőhely telkén lévő házban lakott. Három épületről bőséges iratanyagot találunk, melyeket meg kell becsülnünk, ugyanis a zsidó közösséggel kapcsolatos iratok túlnyomórészt akkor maradtak meg, ha a levéltárba kerültek. Ez pedig abban az esetben fordult elő, ha a közösség a hatóságokkal került kapcsolatba valamilyen ügy folyamán (építési engedély kérése) és ennek dokumentumait (aktáit) megőrizték — levéltárba helyezték.

Esetünkben a metszőhelyek sorsát fellebbezések sorozatán keresztül kísérhetjük figyelemmel, ugyanis a szomszédban lakók nem vették jó néven, ha ilyen épületet emeltek mellettük. Az ügyek nagyon sokáig elhúzódtak, eljutottak a legmagasabb havatalokig és így az utókor részletesen értesülhet az építkezés menetéről és az épületek használatáról. Fennmaradtak a hatóságok szemléinek és vizsgálatainak megállapításai, rendelkezései.

A fellebbezések megítéléséhez tudni kell, hogy a városban nem volt kiépítve sem a vízvezetékrendszer, sem pedig a csatornahálózat, csupán esővízvezető felszíni árkok voltak, de azok sem mindenütt. A város ilyen irányú fejlesztési tervei nem valósultak meg. A lakosság ásott és fúrott kutakból nyerte a vizet, a szennyvizet pedig emésztőgödörbe vezették, amely a kertben volt. A metszőhelyen keletkezett szennyvíz és az elfolyt vér (a zsidók számára a vér fogyasztása tilos) szintén az emésztőbe került. A vágások számának növekedésével a vér mennyisége is nőtt és ez okozta a problémát. Ugyanis a föld már nem tudta beinni (ez olyankor is előfordult, ha hosszabb ideig ugyanazt a metszőhelyet használták). A felgyülemlett vér rothadásnak indult és a környéken emiatt elszaporodtak a kártevők (patkányok). A szomszédok tiltakoztak ez ellen.

A metszőhely tisztítását a hitközség által megbízott személy végezte, aki rendszerint ott is lakott. A Síp u. 12. alatt lévő metszőhelyhez építve máig megtalálható az a kis ház, ahol a tisztítást végző személy lakott. A tisztításhoz szükséges vizet a legközelebbi kútból hozta.

A megnövekedett vérmennyiség kezelésére nem voltak egységes előírások. Több elgondolás született ennek a kérdésnek a megoldására. A hitközségek az új metszőhe-

³) Visszaemlékezések alapján.

lyek létesítésekor a műszaki leírásban rögzítettek egyfajta megoldást, a hatóság pedig az építési engedélyben meghatározta a vér kezelésének módját. Nem minden esetben volt egyetértés a két fél között. A város vezetése igyekezett teljesíteni a hitközség kérését (a kért engedélyt mindig megadták), de tekintettel volt a metészöhelyek környezetében lakók ellenállására is, és ezért elhúzódtott az engedélyezési eljárás. A szomszédok és a közegészségügy megóvása érdekében többféle elképzelést dolgoztak ki. Ezeket a különféle javaslatokat az engedélyezési eljárás okmányaiból megismerhetjük. A megoldást a vízellátás és a csatornázás jelentette volna, készültek erre tervek is, de a szűkös pénzügyi lehetőségek nem tették lehetővé megvalósításukat. Megoldást jelentett volna egy központi rituális vágóhíd építése is, így a város központjában lévő metészöhelyek kitelepítése. Ennek terveit a későbbiekben láthatjuk, de ez anyagi okokból nem valósult meg. A lakosság metészöhelyek elleni tiltakozása nem váltott ki antiszemita megnyilvánulásokat.⁴

Az ortodox hitközség metészöhelyének átépítése

1925. december 22-én a vármegyei főorvos megvizsgálta a metészöhelyet és a következőket állapította meg: a metészöhely kezdetleges, piszkos, egészségre ártalmas, a legcsekélyebb kíváncsnak sem felel meg. Azt javasolta, hogy a hitközség építsen újat oly módon, hogy már a következő év tavaszán készen legyen és használni lehessen.⁵ 1926. január 18-án a városi mérnök is megvizsgálta az épületet, jelentést készített róla, melyben az állt, hogy az átalakítás és felújítás nem elegendő, többre kerülne, mint egy újnak a felépítése.⁶ Ezért felhívta a hitközséget egy új metészöhely terveinek elkészítésére és benyújtására, és az építési engedély megkérésére. A két szakértői véleményt alapul véve, a Városi Tanács 1926. március 17-én a baromfivágóhíd megszüntetését határozta el, mert rozoga, elavult és már nem lehet helyreállítani. Az új vágóhíd terveinek és az építési engedély beterjesztésének a kötelezettségét írta elő 30 napon belül, különben a működést azonnali hatállyal megtiltotta.⁷

⁴) Ebben az időszakban egy antiszemita cikk jelent meg, Kiss Menyhért nemzetgyűlési képviselő (ÉME) zsidóellenes parlamenti beszédének közlése. Nyírvidék, 1922. augusztus 5. 1. p.

⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 36267/1925. i. sz.

⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 01734/1926. i. sz.

⁷) Lásd 5. jegyzet!

A hitközség április 29-én beterjesztett egy átépítési tervet (Kovács Dezső készítette). Ez alapján téglafalú épületet kívántak emelni a régi fa helyett. A falat vakolják és meszelik, a mennyezetet náddal fedik és szintén meszelik. A tetőt megerősítik. Az ajtókat, ablakokat kicserélik. A fal két méter magasságig lemosható lesz, ezért cementes habarccsal fedik. Az épületet két méter magas deszkakerítéssel veszik körül és az épület és a kerítés közötti részt téglával burkolják. A vérnek falazott gödröt építenek. Mérete: 4,4 m x 8,6 m.⁸ Május 20-án a városi mérnök véleményezte a tervet. Előírta azt, hogy a vágóhely padozata is vízhatlan legyen, valamint azt is hogy a szennyvízgyűjtőbe vezető csatornát lássák el búzelzárával. Az akna vízzáró falazatot kapjon, az aknát kettős, földdel kitöltött vasajtó zárja le. Az állatokat teljes elvérzésig kell benntartani. A vérgyűjtő egy napi mennyiséget tudjon tárolni. Természetesen a padlót fel kell mosni és állandóan fertőtleníteni kell.⁹ Alapterülete 38 négyzetméter. A működési engedélyt az új — a városon kívüli — metszőhely felépítéséig adták meg.¹⁰

Az építkezés idejére kötelezővé tették az építő iparos cégérének kifüggesztését. A szomszédok közül hárman nem elleneztek az építkezést, hárman viszont fellebbeztek a közegészség károsodására hivatkozva.¹¹ Az építkezés azonban nem indult meg, pedig a mérnöki hivatal sürgette.¹² 1927 januárjától a tisztiorvos kérésére a fertőtlenítést naponta elvégezték az addigi havi fertőtlenítés helyett.¹³ 1928. augusztus 21-én kelt jelentésből kiderült, hogy a hitközség az építési engedélyt nem használta fel. A vágóhíd primitív, rozoga: tisztántartása lehetetlen és a hitközség nem is gondoskodik erről.¹⁴ A környezet szennyezése miatt a tanács a vágóhíd beszüntetését javasolta. Szeptember 19-én a főjegyző utasította a III. jegyzőt (a közegészségügy előadóját), hogy a főorvossal együtt vizsgálják meg az épületet és járjanak el.¹⁵ Ennek értelmében a polgármester közegészségügyi szemlét rendelt el szeptember 29-én.¹⁶ A szemle 1928. október 4-én volt. A jegyzőkönyvben rögzített tények szo-

⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 13138/1926. i. sz.

⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 36611/1926. i. sz.

¹⁰) Lásd 8. jegyzet!

¹¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 286/1926. i. sz.

¹²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 34955/1926. i. sz.

¹³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 3716/1927. i. sz.

¹⁴) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 31466/1928. i. sz.

¹⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 36004/1928. i. sz.

¹⁶) Lásd 14. jegyzet!

morú állapotról tanúskodnak. Általános rendetlenséget, hulladékokat, piszkot találtak oly mértékben, hogy ez már a közegészségügyet súlyosan veszélyeztette. Az elhanyagoltság ugyanolyan, mint az előző évben, a kérésükre kiadott engedéllyel nem éltek. A szemle azonnali beszüntetést javasolt, valamint azt, hogy a Síp u. 12-ben lévő metszőhelyet használják, hiszen az tiszta és higiénikus.¹⁷ Október 9-én a tanács rendelettel beszüntette a metszőhely működését.¹⁸ 12-én azonban a hitközség bejelentette, hogy kitisztították a vágóhidat. Ugyanakkor arra hivatkoztak, hogy a bizottság vágás közben járt ott és azért tapasztalt olyan állapotokat, melyet jegyzőkönyveztek. Másrészt nem lehet addig modern, higiénikus metszőhelyet működtetni, amíg a csatornázás nincs megoldva, a víz nincs bevezetve. Mivel a város nem tud újat építeni, ezért kérik a működés engedélyezését. A Síp u. 12. sz. alatti metszőhelyet nem használhatják, mert a Sulchan Aruch tiltja a más felügyelete alatt álló épületben történő vágást, az pedig a status quo hitközségé.¹⁹

Október 13-án a Városi Tanács engedélyezte a metszőhely működését, mert az rendben találtatott. Halasztást engedélyezett az átalakításra és átépítésre addig, amíg a csatornahálózat kiépül. Jelezték azonban, hogy állandóan ellenőrzik és rendellenesség esetén bezárják a metszőhelyet.²⁰ Az épület a zsinagóga udvarán volt, ma már nincs meg.

A status quo hitközség Holló utcai metszőhelyének felépítése

A hitközség képviselőtestülete 1904. december 4-én ülést tartott, ahol elhatározták, hogy új metszőhelyet építenek a Holló u. 14. sz. alatti telken.¹ Ez a terület rendészeti és egészségileg is alkalmasnak tűnt a metszőhely számára. *Lichtmann Dezső* hitközségi elnök és *Englender*

---

¹⁷⁾ SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 37431/1928. i.sz.

¹⁸⁾ Lásd 17. jegyzet!

¹⁹⁾ SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 38498/1928. i.sz.

²⁰⁾ Lásd 19 jegyzet!

---

¹⁾ SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 35955/1904. i.sz., 64601/1904. i.sz.

Lajos² hitközségi jegyző benyújtotta a kérvényt. Sürgős tárgyalást kértek a Városi Tanácstól, ugyanis a metszőhelyet 1905. január 1-én már használni akarták. December 13-án szemlét tartottak a város képviselői és a következő feltételeket szabták: az épületnek tűzbiztos burkolatúnak kell lennie, téglafalazatu emésztőt kell építeni, melybe csatorna vezet — ne a földön folyjon a vér —, állandóan tisztítani és fertőtleníteni szükséges a vágóhidat.³

A szemle alapján 1904. december 13-án kiadta a tanács a véghatározatot, mely csak néhány új előírást tartalmazott, mégpedig a következőket: a tervrajzokat az építkezés kezdete előtt be kell mutatni, az építmestert be kell jelenteni, az építkezési szabályrendelet előírásait be kell tartani, használatbavételi engedélyt kell kérniük, a rendőrkapitánynak pedig előírták az állandó ellenőrzés kötelezettségét. December 21-én benyújtották a tervet, mely szerint téglalapú épületet kívánnak emelni téglakéménnyel és cserépfedéssel.⁴

December 22-én a szomszédok fellebbezést nyújtottak be. Véleményük szerint az építkezés engedélyezése sérti a szomszédok és a közegészségügy érdekeit. Piszok és szemet keletkezik, a hulladékok mérgező bomlástermékeket termelnek. A tisztántartást nem lehet állandóan ellenőrizni. Télen még elviselhető a környék, ám nyáron melegágya a betegségnek és az „egészségtelen levegő termelésének”.⁵ Jogtalan és teljesíthetetlen a kérés, ugyanis—ha a szigorú közegészségügyi előírások egy portörő kirázását sem engedélyezik— hogyan lenne engedélyezhető a metszőhely felépítése. December 27-én a tanács helyt adott a fellebbezésnek és leállította az építkezést.⁶ A másodfokú hatóság —a vármegye— viszont 1905. január 23-án engedélyezte, mivel a tűzrendészeti, közegészségügyi és közbiztonsági követelményeknek megfelelt az építkezés.⁷ A szomszédok a döntés ellen, jogorvoslatért a belügyminiszterhez fordultak. Korábbi panaszukhoz a következő kiegészítéseket tették: sűrűn lakott a környék, elértéktelenednek a közelben lévő házak és telkek.⁸

A vármegye Jósza András főorvos szakértői véleményét is csatolta az ügyirathoz. Megállapította, hogy a metszőhely építése engedélyezhető, ha a közegészségügy megóvható. A napi 150–200 vágással keletkező 8 kg

³) Lásd 1. jegyzet!

⁴) SzSzMML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 18793/1904. i. sz.

⁵) Lásd 4. jegyzet!

⁶) Lásd 4. jegyzet!

⁷) SzSzMML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 1187/1905. i. sz.

⁸) SzSzMML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 83957/1905. i. sz.

vért kezelni kell, mert a veszélyt az okozza. A megoldás pedig az, hogy tartályt alkalmaznak, s abba gyűjtik a vért. Hetente kiürítik a városon kívül kijelölt helyen.⁹ A belügyminiszter engedélyezte az építkezést, a metszőhely elkészült és a hitközség használta.¹⁰

1908. június 20-án azonban a szomszédok újból panaszt emeltek a metszőhely működése ellen, mert —véleményük szerint— az építési előírásokat nem tartották be és a metszőhely működése veszélyes az egészségre.¹¹ Október 21-én hatósági szemlét tartottak, mely feltárta a hiányosságokat. Nem kellő gondosságú a fertőtlenítés. Nem kértek használatbavételi engedélyt és megállapíthatatlan volt a gyűjtőmedence falának az anyaga. Az építő személyt nem jelentették be. A vér számára tartály alkalmazását javasolták.¹² A szomszédok továbbra is a metszőhely megszüntetését kérték, a hitközség elnöke pedig a régi elnök meghallgatását indítványozta. A tanács megkeresést intézett a hitközséghez, melyben a hiányosságok pótlását írták elő. A hitközség eleget tett az előírásoknak.¹³

A metszőhely ezek után egészen 1918-ig működött.

A status quo hitközség Síp utcai metszőhelyének felépítése

1918. február 9-én a hitközség kérte a Holló utcai metszőhelyre kiadott engedély bevonását és átruházását a Síp u. 12-re. Ott kívántak egy új, modern metszőhelyet építeni, mely kielégíti a négyezer fős hitközség igényét. A műszaki leírás szerint a terméskő alapra téglafalazat és faszervezet kerül. A tetőt palával és műpalával fedik. A belső falon körben 50 cm széles betonvályú található, mely enyhén lejt és így vezeti a vért a

⁹) Lásd 8. jegyzet!

¹⁰) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 13343/1905. i.sz. (A hatóságok gyakran összekeverték a két hitközséget a hivatali ügyintézésben, hiszen akkor vált önállóvá az ortodox hitközség és még nem szokták meg létezését. Ebben az esetben 4 iraton cserélték fel a status quo hitközséget az ortodox-szal, de egyértelműen a status quo hitközség építési ügyéről volt szó.)

¹¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 10786/1908. i.sz.

¹²) Lásd 11 jegyzet

¹³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 19098/1908. i. sz.

középen lévő 40–45 cm mély aknába. Innen 30 cm-es főcsatornán jut egy betonmedencébe, ahol egy kiemelhető vasbödön van (ezt el lehet távolítani), a szennyvíz pedig a túlfolyón keresztül nyelőkútba folyik és a homokos talajban elvész. A csatorna kiemelhető vaslemezekkel fedett, így könnyen tisztítható. A lemosáshoz rendszeresítenek egy 1500 literes tartályt, mely a vízvezetékéből kapja a vizet. (Ekkor a városban még nincs vízvezeték és csatornahálózat, a hitközség a város terveit vette figyelembe.)¹

Hiánypótlásra visszaadták a kérvényt, majd ennek megtörténte után április 16-án szemlét tartottak. Az épület ellen nem emeltek kifogást, ám a megállapítás szerint a vérrel kevert víz veszélyes és ezt kezelni kell. Tonna-rendszer alkalmazását javasolták, vagyis a vér és a szennyvíz egy 3–4 hektoliteres tartályba folyjon, melyet tufával behintenek és mésszel is fertőtlenítenek. Nyáron naponta, télen hetente háromszor kiürítik a városon kívül kijelölt helyen. A tartály már eleve kizárólag helyezkedne el. Felkérték a hitközséget, hogy ha megfelelő számukra, akkor így nyújtsák be a tervet és a kérvényt. A szomszédok tiltakoztak és a metszőhely városon kívülre telepítését követelték.²

Május 22-én a hitközség elfogadta a javaslatot és még kiegészítette azzal, hogy naponta kétszer felmossák a padlót és nem maradnak ott a hulladékok. Rámutattak, hogy a szomszédok kifogása nem megalapozott, hiszen az orvos is ott lakik a közelben és ő sem emelt kifogást.³ Június 3-án a tanács engedélyezte a Holló utcai metszőhely felszámolását és a Síp utcai felépítését.⁴ Június 10-én viszont a hitközség fellebbezett, mert nézetük szerint felesleges, hogy a felmosóvíz a vérrel egy helyre kerüljön, mert az vérrel csak csekély mértékben szennyezett. (A metszőhely padlójára csak véletlenül kerülhetett vér, hiszen az a nyelőktúba folyt.)⁵ Július 2-án elfogadták a szomszédok fellebbezését és a vármegyéhez küldték döntésre.⁶ Július 27-én a rendőrkapitány az állatorvossal készített jelentést az ügyről. Rögzítették, hogy a talajszennyezés, a bűz és a piszok keletkezésének elkerülése céljából csak a tonna-rendszer a megengedhető úgy, hogy a mosadékvíz is a tartályba ömöljön. A Kótaji utcában működő metszőhelyre hivatkoztak, ahol már szinte elviselhetetlen a kör-

¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a.sz. 05196/1918. i. sz.

²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a.sz. 08110/1918. i. sz., 11504/1918. i.sz.

³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 16265/1918. i. sz.

⁴) Lásd 3. jegyzet!

⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 18197/1918. i. sz.

⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. az. 01365/1918. i.sz.,

nyék, mert nem tisztítják kellőképpen és nem akarták, hogy a Síp utca is erre a sorsra jusson. Ilyen épületet a városon kívülre kell telepíteni, a széljárással szemben. A városnak nincs vízvezetéke és ez is a telepítés ellen szól. Ha megépül, akkor is állandóan ellenőrizni kell a metszőhelyet.⁷

Augusztus 14-én a megye engedélyezte — ez alapján a város kiadta a véghatározatot — az építkezést. De kiegészítették azzal, hogy a lemosóvíznek csömösözölt betonmedencét építsenek, melyet a köztisztasági vállalat ürít ki. A vért kell naponta kiszállítani, a lemosóvizet nem. Ez utóbbi naponkénti kiszállítása ugyanis indokolatlan és költségnövelő.⁸

Ám a hitközség mégsem kezdte meg az építkezést. 1920. július 1-jén a Síp u. 12-ben az ott lévő lakás átalakításának szemléljét végző szakember felfedezte, hogy a metszőhely építési engedélye lejárt és az épület nem épült fel. (A 12. szám alatti épületben a kántor és a metsző lakott. Telkén épült fel a metszőhely.) A Városi Tanács figyelmeztette a hitközséget az engedély lejártára és új kérvény benyújtását kérte.⁹ A hitközség válaszolt, miszerint az építkezés a forradalmi események és a román megszállás miatt maradt el. Kérték az engedély meghosszabbítását az eredeti feltételek alapján, annál is inkább, mivel a Holló és a Selyem utcában lévő metszőhelyek megszűntek.¹⁰

A metszőhelyek akkor szűntek meg, ha a metsző elköltözött, de lehettett településrendezési oka is, esetleg az, hogy a hosszú idejű használatból a talaj már telítődött. A városi mérnök az 1918-as engedély alapján véleményezte és javasolta az engedély kiadását azzal, hogy a víztartály alátámasztására szolgáló vastartó méretezésének terveit is csatolják be pótlólag.¹¹ Június 15-én a Magánépítkezési Bizottság elutasította a kérvényt, ugyanis a város építkezési szabályrendelete 21. §. értelmében lejárt engedély hatályát veszti.¹² 1919-ben kellett volna a meghosszabbítást kérni. Ennek ellenére a hitközség minden előírt kötelezettségét teljesítette. Bodor Zsigmond hitközségi elnök benyújtotta az újabb engedélyt és a vastartó méretezését. A víztartály 1,5 m hosszú, 1,2 m magas és 1 m széles, súlya 200 kg. Két „I” tartó hordozza ezt a súlyt, mely vízzel feltöltve 2000 kg-ot tesz ki. A tartók egymástól 80 cm-re lesznek elhe-

⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 264/1904. a. sz. 20227/1918. i. sz.

⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 264/1904. a. sz. 20813/1918. i. sz.

⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 264/1904. a. sz. 30164/1920. i. sz.

¹⁰) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 264/1904. a. sz. 15878/1921. i. sz.

¹¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfo, 264/1904. a. sz. 47545/1921. i. sz.

¹²) Lásd 11. jegyzet!

lyezve, így egyre 1000 kg egyenletesen eloszló terhelés jut.¹³ A Magán-építkezési Bizottság ismét elutasította a kérelmet a szabályrendelet 9. § alapján, mely kimondta, hogy bűzös gyárak és telepek csakis a VI. építési övezetben létesíthetők, a Síp u. az I. övezetben található.¹⁴

A Városi Tanács július 12-én elutasította a kérvényt. A hitközség nem hagyta annyiban és 1922. január 29-én ideiglenes engedélyt kért addig, amíg a városon kívül felépül a modern, higiénikus vágóhíd.¹⁵ Bejelentették *Fekete Gyulát* építőmesternek és lemondtak az esetleges kisajátítási díjról. (Felmerült a Síp és a Víz utcák összekötése ezen a telken keresztül.) 1922. április 11-én újabb mérnöki szakvélemény készült, ez a tona-rendszert javasolta.¹⁶ A Városi Tanács elhatározta, hogy az állandó feszültséget okozó metszőhelyek ügyét megoldja. Utasította a városi mérnököt a kitelepítés és az új vágóhíd terveinek elkészítésére. A tervek elkészültéig, megtárgyalásáig, esetleges elfogadásáig azonban engedélyezték a metszőhely működését május 20-án.¹⁷ Megállapították az engedélyezés díját és elfogadták a pótlólag benyújtott tervet, mely tolltépő helyiség felépítését tartalmazta. Szeptember 18-án már használati engedélyt kértek és meg is kapták. Méretei: 11,82 m x 5,36 m. *Balczár István* tervezte.¹⁸ (*Ld. a következő oldalon!*)

A szomszédok tudomást szerezvén az engedélyezésről, július 27-én fellebbeztek, mivel mindez tudtuk és beleegyezésük nélkül történt, s mert egyszer az építkezés engedélyezését már elutasították.¹⁹

Az ügyet a Vármegyei Közigazgatási Bizottság elé vitték. A vármegye új határozatot kért a Városi Tanácstól, s — mivel a kitelepítéssel egyetértett — a metszőhelyek kitelepítési terveinek minél előbbi elkészítését is kérte.²⁰ December 15-én elkészült a kitelepítési terv. Az új vágóhíd a közvágóhíd területén lenne 129 négyzetméter alapterületen. Téglából és betonból épülne. 45 méternyi kerítés venné körül. A város építtetné és bérbe adná a hitközségnek. December 29-én —miután a Városi Tanács a tervet megismerte— azt javasolta a képviselőtestületnek, hogy a metsző-

¹³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 19387/1921. i. sz., 2377/1921. i. sz.

¹⁴) Lásd 13. jegyzet

¹⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 1811/1921. i. sz.

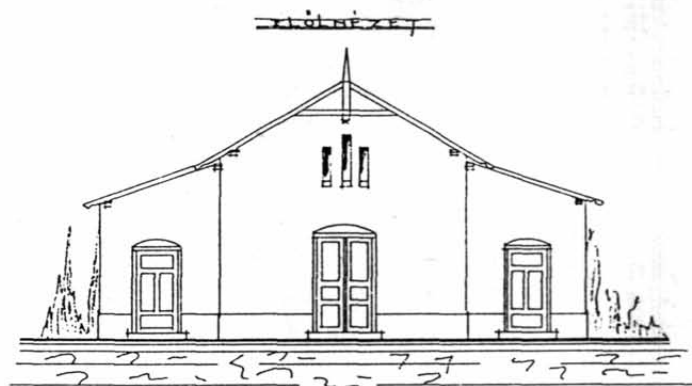
¹⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 807/1922. i. sz.

¹⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 2669/1922. i. sz.

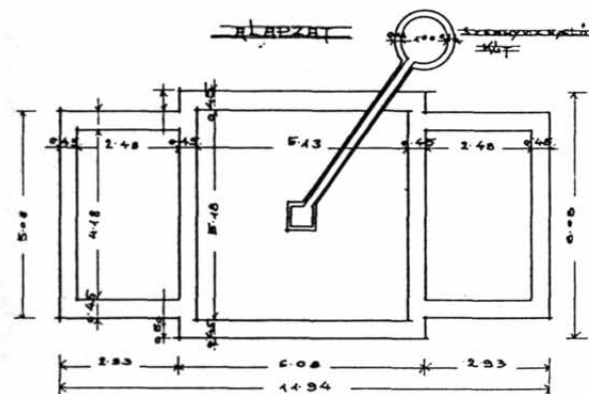
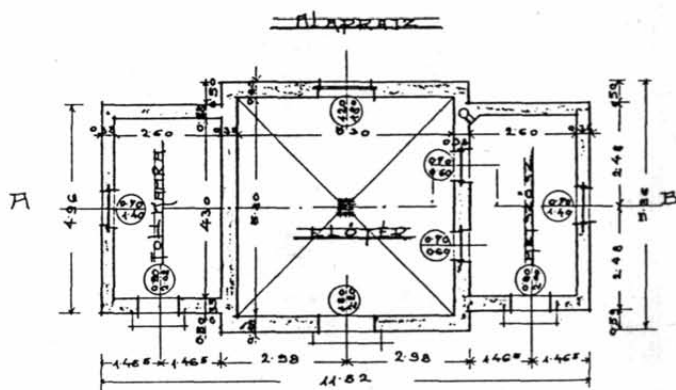
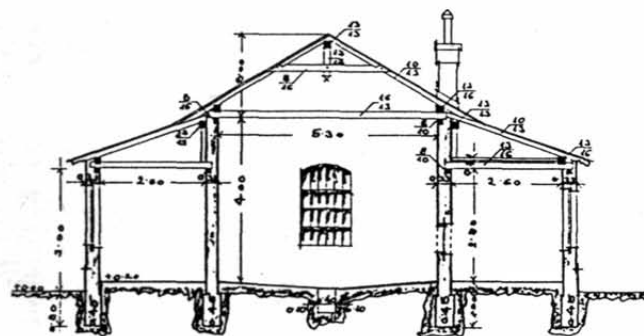
¹⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 32769/1922. i. sz.

¹⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 96275/1922. i. sz.

²⁰) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 39638/1922. i. sz.

A-B METSZET

9. ábra A status quo hitközség vágodája. Sip u. 12.
SzSzBML. V.B. 186. IV. kűtfő, 264/1922. a.sz. melléklete

helyek kitelepítését mégse határozzák el.²¹ A javaslatot azzal indokolták, hogy a közbúvárhid ugyan nagyon alkalmas lenne a metszőhelyek elhelyezésére, de ott nincs megfelelő épület. Az építkezés és a kitelepítés költségeit a város nem tudja viselni. Mérete: 12,04 m x 11,82 m lett volna, Nagy Elek városi főmérnök tervezte. A képviselőtestület ezt az indokot méltányolta és elállt a kitelepítéstől. Még ugyanazon a napon szemlét végeztek, mely kimondta, hogy — ha betartják az előírásokat — közegészségügyi kifogás nem merülhet fel. Ezt a véleményt továbbították a megyének és kérésükre szabályszerű véghatározatban rögzítették a metszőhelyek működését.²²

1923. március 14-én a szomszédok újra fellebbeztek. A már ismert ellenvetések mellett a következő érvekre hivatkoztak: nem garantált az óvintézkedések betartása. A vármegyházától pár lépésre egy ilyen hely kihívás a polgárság türelme ellen. Ha a kitelepítés drága is, viselje a hitközség a költséget, de ne sértse más érdekeit. Ebben az esetben a rideg szabályokat kell alkalmazni és nem méltányosságot gyakorolni. Egyébként sem „*klimatikus*” (jó klímájú) a város, itt még hatósági segédlettel rontják a helyzetet. A városon kívülre kell helyezni, hiszen máshol sem tűrték meg bent. Azt is kilátásba helyezték, hogy elköltöznek a városból, ha nem távolítják el a metszőhelyet.²³

Április 9-én a vármegye elutasította a fellebbezést, mert az előírások betartása esetén nem okoz veszélyt, egyébként is csak ideiglenes az engedély. Azonkívül méltányolták a Városi Tanács és a képviselőtestület határozatát, miszerint a súlyos gazdasági helyzet miatt nem telepítik ki a metszőhelyeket.²⁴ Június 20-án a belügyminiszterhez fordultak a panaszosok, akik megütköztek azon, hogy rövid idő alatt ilyen ellentétes határozatok születtek. A közigazgatás határozatlanságának bizonyítékát látták benne.²⁵

A belügyminiszter 1925. október 22-én elutasította az építkezés engedélyezését (ekkor már három éve működött). November 19-én a hitközség nevében *Bernstein Béla* főrabbi nyújtott be fellebbezést *Rakovszky Iván* belügyminiszterhez. Leírta, hogy szabályos engedélyekkel épült a metszőhely. 1922 óta működik és eddig nem volt rá panasz, valamint hasonló épületek a világon mindenütt belterületen találhatók. Négyezer fő lelki

²¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 43905/1922. i. sz.

²²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 17115/1922. i. sz., 05891/1923. i. sz.

²³) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 08149/1923. i. sz.

²⁴) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 11915/1923. i. sz.

²⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 19268/1923. i. sz.

és vallási életét érinti ez az ügy. Hatósági orvosi bizonyítványt is csatolt, amely rendben találta a metshelyet.²⁶

Hosszas eljárás után a szomszédok ismét fellebbeztek ellene. Műszaki és egészségügyi szemlék követték egymást. A tanács —miután a főispán a polgármesternek átadta az összes iratokat— 1926. december 31-én engedélyezte a használatát.²⁷ Ezek után zavartalanul működött 1929-ig, amikor az esedékes tisztiorvosi vizsgálat hiányosságokat tárt fel. A vágótér padlója töredezett és ezért nehezen tisztítható, megnehezíti ezt a vízhálózat hiánya is. Hulladékok is maradtak az épületben és a környéken.²⁸ A tisztiorvos jelentését a polgármesternek terjesztette be, aki utasította a hitközséget a hiányok pótlására. Ez lassan haladt, így 1930. április 25-én sürgetni kellett az ügyet. A hitközség vezetősége válaszában leírta, hogy a betonozási munkát nem tudták elvégezni a téli időszakban, mert a hideg ezt megakadályozta. A polgármester egy újabb szemle után, mely hasonló állapotot talált, mint az előző évi, 15 napos határidőt adott a hiányok pótlására 1930. május 7-én, különben bezáratja az épületet. A hitközség eleget tett az előírásoknak és így használhatták a metshelyet.²⁹

1946-tól a két hitközség közösen használta. 1988. május 31-ig volt működési engedélye. A hitközség eladta a Síp utca 12-ben lévő házat (az udvarán volt a metshely) és a zsinagóga mellett felépítette az új metshelyet.

²⁶) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 236930/1925. i. sz., 4002/1925. i. sz.

²⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 36619/1926. i. sz.

²⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 49436/1929. i. sz.

²⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1904. a. sz. 420/1930. i. sz.

A húscsarnokok

A vagodákba a zsidó háziasszonyok maguk vitték el a baromfiakat, és a húst azonnal felhasználták a főzéshez. A szarvasmarhát a hitközség vágatta le és a húscsarnokban mérette ki. Az erre szolgáló épületeket mindkét hitközség megépítette.

Az ortodox hitközség húscsarnokának építése

A kérvényt 1922. május 27-én nyújtották be a Városi Tanácshoz; toldalék építésére kértek engedélyt.¹ Ezt a toldalékot az iskolához kívánták csatolni, annak folytatásaként (pincéből és földszinti részből állt). A szabályszerű irat tartalmazta a birtoklapot, mely igazolta, hogy a 2559-es helyrajzi számú területen (Síp u. 32.) található ház és udvar a hitközség tulajdona, mert 1905. június 14-én megvették. A terület 111 négyszögöl. A műszaki rajzot — így a pince fedését biztosító vasbetonszerkezet részletrajzát — és a statikai számításokat később kívánták beterveztetni. Mérete: 16,75 m x 9,7 m. Az építkezés ellen a szomszéd, Fisch Jakab nem emelt kifogást. Mellékelték a 485 korona illeték befizetését igazoló nyugtát. A hitközség nevében Németi Sándor — akkor még hitközségi alelnök — járt el. Június 1-jén elkészült a mérnöki szakvélemény, mely a következő feltételeket és előírásokat tartalmazta: a pince mennyezete alsó szélének 1,1 m magasan kell lennie a külső járdától, a talajnedvesség felszívódása ellen a falak külső — földdel érintkező részét — szigetelni kell. A belső falburkolat és a padló mosható legyen, mivel „az épület húscsarnok részére lesz használva”.² Az építkezésről a tanfelügyelőt is értesíteni szükséges. Az építkezésért *Smiják István* építőmester a felelős (a tervezést is ő végezte).

A Magánépítkezési Bizottság — melynek ülésén részt vett *Kupferstein Hermann* és *Smiják István* is — a tervek és a városi főmérnök véleménye alapján elfogadta a kérvényt és mint javaslatot terjesztette a tanács elé.

¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a.sz. 18982/1922. i. sz.

²) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a.sz. 19868/1922. i. sz.

A tanács június 6-án adta ki az építkezésre az engedélyt, a következő előírásokkal bővítve: az építőanyagok a közterületből egy 10 m hosszú és 4 m széles sávot foglalhatnak el, az építési engedély díja 485,44 korona, mivel a pince alapterülete 162,47 négyzetméter, a földszinté pedig 161,16 négyzetméter, és az egy négyzetméterre eső engedélyezési díj 1,5 korona. A közterület használatáért 16 koronát kell fizetniük. Az engedély egy évig volt érvényes.³ Az előírt összeget befizették és kezdődhetett az építkezés. 1923. január 10-én Németi Sándor hitközségi elnökként — időközben megválasztották — már használatbavételi engedélyt kért, mellékelte a 40 korona használatbavételi díj befizetését igazoló nyugtát.⁴ A Városi Tanács rendkívül szigorúan vette a pénzügyi előírások teljesítését — amíg az ügyfél nem teljesítette fizetési kötelezettségeit, addig nem folytatta le az eljárást és nem adott ki semmilyen ügyiratot. Február 12-én megkapták az engedélyt.⁵ Március 2-án a rendőrkapitány, a tűzoltóparancsnok, a városi főmérnök és a tisztiorvos szemlét tartott. Megállapították, hogy az épület a terveknek megfelelően készült el, eleget tesz a közegészségügyi, a közbiztonsági és a tűzbiztonsági előírásoknak, ám ragaszkodtak egy gerenda eltávolításához, mely — véleményük szerint — tüzet okozhat. A Városi Tanács a szemle jelentését, véleményezését jóváhagyólag tudomásul vette.⁶

A kérdéses gerenda igen hosszadalmas vitához vezetett a hitközség és a tanács között. A műszaki tanácsos október 27-én azt jelentette, hogy a gerenda még mindig ott van (ti. a kéményben); a Városi Tanács november 28-án, 1924. július 7-én és 17-én is foglalkozott az ügygel.⁷ Végül *Rosenwasser Adolf* írt egy felterjesztést, amelyben leírta, hogy a kérdéses gerenda nem érinti a kémény „*belvilágát*”, a szellőzőbe vezet és így nem tűzveszélyes.⁸ Szeptember 23-án a műszaki tanácsos is ezt állapította meg, így végül a gerenda megmaradhatott a helyén.⁹ A Városi Tanács szeptemberi ülésén lezárta az ügyet. Az épület ma is megtalálható, de már nem látja el egykori funkcióját, ma raktárépület.

A status quo hitközség húscsarnoka

Dr. Fodor Lajos orvos 1928-ban emeletes ház építésére kért engedélyt

³) Lásd 2. jegyzet!

⁴) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 013105/1923. i. sz.

⁵) Lásd 4. jegyzet!

⁶) Lásd 4. jegyzet!

⁷) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 34228/1922. i. sz., 37692/1923. i. sz., 18614/1924. i. sz.

⁸) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 24866/1924. i. sz.

⁹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 264/1922. a. sz. 27095/1924. i. sz.

a Jókai utca 4. sz. alatt. Úgy tervezte, hogy fent lakóház lesz, alul pedig a hitközség öt húsboltot működtet. A hitközség támogatta a kérést felemlítve azt, hogy így modern, higiénikus üzleti negyed alakul ki ezen a helyen. A városi mérnök a főhomlokzat átépítését írta elő, mivel az „nem üti meg csín szempontjából azt a mértéket, amit egy ma építendő emeletes épülettől elvárni lehetne”. Más kisebb átalakításokat is javasolt. Az öt húsbolt működését azonban nem engedélyezték, csupán kettőét. Ez ellen a határozat ellen fellebbezést nyújtott be, hivatkozva arra, hogy a Zöltség téren 10–15 húskimérő helyiség is van, ezek a „modern higiéniát teljesen nélkülözik”. Indokát elfogadva úgy a városi orvos, mint a vármegyei főorvos engedélyezte működésüket, ám nagyon szigorú higiéniai szabályokat írtak elő. Ebben az szerepelt, hogy a talajt betonnal kell fedni, a falakat 1,80 m magasságig csempézni kell, a fémeszközöket fehér olajfestékkel kell befesteni, vagy pedig rozsdamentes acélból készült szerzőszámokat használhatnak. Jégszekrényeket kellett a boltok számára venni és minden nap szappanos vízzel kellett lemosni (súrolni) mindent. A legfontosabb az volt, hogy a közsatornába derítés nélkül nem engedheték bele a szennyvizet. A Magyar Királyi Halélettani és Szennyvíztisztító Állomás pedig biológiai szűrő beépítését írta elő. Az épület felépült, az emeleti lakásra 1929. augusztus 30-án megkapta a lakhatási engedélyt, de az alsó szint használatbavétele elhúzódott a szennyvíztisztítás kapcsán kialakult vita miatt. Végülis engedélyezték a boltok üzemeltetését s egészen 1944-ig ellátták funkciójukat. 1946-ban az Országos Zsidó Segítő Bizottság kirendeltsége és zsidó kórház volt benne. Napjainkban az emeleten irodák, a földszinten üzletek találhatók.

11. kép A status quo hitközség húscsarnoka

¹⁾ SzSzBML. V. B. 186. IV. kútfő, 527/1928. a. sz. 564/1928. i. sz., 24132/1928. i. sz., 24912/1928. i. sz., 31300/1928. i. sz., 3023/1928. i. sz., 10587/1928. i. sz., 35719/1929. i. sz., 35950/1929. i. sz., 37908/1929. i. sz., 42275/1929. i. sz.

A status quo hitközség Síp utca 12. sz. alatti házának átalakítása

Míg az ortodox hitközség új épületek építését szorgalmazta, a status quo hitközség a meglévőket javíttatta és alakíttatta át a növekvő létszámnak és igényeknek megfelelően. Ilyen átalakítást követhetünk végig a Síp utca 12. számú ház esetében, amelyet 1919-ben vettek meg, a kántor és a metsző lakott benne.

1920. június 4-én műszaki leírás készült az átalakításról. A meglévő épület utcai főfalát le kívánják bontani és terméskő alapon égetett téglával újrafalazzák. A mennyezeti nádborítást bevakolják, a tetőt cseréppel fedik. A bővítmény egy szoba (4,7 m x 4 m) és egy folyosó, mely 1,5 m széles lesz.¹ A szobát imaházként használták.² A tervező és építő *Fekete Gyula* volt. Június 10-én beterjesztették a tervet a tanácshoz. A szemle július 1-én volt, megállapították, hogy az építkezés abban az esetben engedélyezhető, ha a telek helyén nem nyitnak utat, tehát nem kell kisajátítani. Felmerült ugyanis, hogy a Síp és a Víz utcát ezen a telken keresztül kötik össze. Ezen kívül tűzfal emelését és tűzbiztos tetőfedést írtak elő. A szomszédok az építkezés ellen nem emeltek kifogást.³ Július 29-én a hitközség bejelentette, hogy saját felelősségére megkezdte az építkezést, mivel „lopkodják” az anyagot, amit az építkezéshez biztosítottak. A lakás felépítése közérdek, ezért remélik, hogy a Városi Tanács megértést tanúsít és jóváhagyja az építkezést. Kisajátítás esetén pedig lemondanak a kártérítéről.⁴ Október 13-án a városi főmérnök jelentést készített az ügyről. Megállapította, hogy újabb kiszállás nem szükséges, mivel a szemle, mely júliusban volt, elegendő a véleményalkotáshoz. Az engedély kiadását javasolták ugyan, de —ennek ellenére— a főmérnök (mivel az engedély nélküli építkezést elkezdtek) szabálysértési eljárás megindítását kezdeményezte a hatóságnál. Új utca nyitása nem szerepelt a tervben, de szabályszerű lemondónyilatkozatot kért a hitközségtől, amennyiben elhatároznák annak megnyitását.⁵ November 3-án a tanács bekérte a lemondónyilatkozatot, november 5-én pedig felkérte a rendőrkapitányt az eljárás lefolytatására.⁶

Az épület — átalakítva ugyan — ma is áll, az udvarán található a metszőhely, mely 1988 májusáig működött. 1944 után lakóház volt, imaház funkcióját nem látta már el.

¹) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 26/1904. a. sz. 15206/1920. i. sz.,

²) A tulajdoni lapon található bejegyzés alapján

³) Lásd 1. jegyzet!

⁴) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 26/1904. a. sz. 21422/1920. i. sz.

⁵) SzSzBML. V. B. 186. IV. kűtfő, 26/1904. a. sz. 30164/1920. i. sz.

⁶) Lásd 4. jegyzet!

A kórház története

*„Azért ne bizza magát az ember csodára, hanem köteles a világ módján orvost hivatni és magát gyógykezeltetni.”
(Sulchan Aruch 1987. 55.p.)*

Zsidó kórház létesítésére már 1873-ban történt kísérlet, amikor a hitközség vett egy házat, s ezt át akarta alakítani kórházzá, a kolerajárvány miatt. Azonban nem kezdődhetett el benne a gyógyító munka és a járvány elmúltával eladták az épületet. (Bernstein 1947. 59. p.)

Legközelebb 1918-ban vetődött fel az alapítás gondolata, amikor Bernstein főrabbi kifejtette, hogy a hitközség tagjai nem szívesen mennek a közkórházba, ugyanis ott a rituális étkezést nem tudták biztosítani számukra. Adományozásra szólította fel a hitközség tagjait.¹ A felhívás hamarosan kedvező fogadtatásra talált és szimpátiával fogadták a zsidóságon kívül állók is, annyira, hogy az elsőként adakozók közé tartozott Klein Sámuelen kívül Szmrecsányi Sándor főjegyző, Mikecz Zoltán gyógyszerész. Ezek a küldemények áprilisban érkeztek be.²

A kórház ügye májusra országos híré lett. Az adományozás mértékének megfelelően rögzítették, hogy aki 25000 koronát ad, annak nevével márványtáblát helyeznek el az előcsarnokban, aki ágyalapítványt tesz (6000 korona), annak nevét az ágyon tüntetik fel, az 1000 koronán felüli összegeket külön kezelik, az ennél kisebbekről az első zárszámadáson elszámolnak.³ Az építkezés megkezdéséhez szükséges pénzmennyiség azonban a kezdeti lelkesedés után csak 1923-ra gyűlt össze. Október 22-én a hitközség vezetősége: Bernstein Béla főrabbi, Bodor Zsigmond hitközségi elnök és Schwartz Ede a Szentegylet elnöke értesítette a Városi Tanácsot, hogy a kórházat most szeretnék felépíteni. Elmondták, hogy ezt már 1918-ban eltervezték, akkor még „győzelmi hálaáldozat-

¹) Nyírvidek, 1918. április 9. 2. p.

²) Nyírvidek, 1918. április 25. 3. p.

³) Nyírvidek, 1918. május 18. 2. p.

ként" kívánták felállítani, de abban az évben nem került rá sor. A várostól telket kértek, lehetőleg a Kossuth utca végén lévő Városmajorból, mintegy 2,5 – 3 holdat. Ez azért megfelelő, mert az Erzsébet kórháztól messze van és így tehermentesíteni tudja azt, könnyen megközelíthető. A szegényeknek ingyen ambulanciát kívántak nyitni és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül használhatta volna mindenki. Teljes kiépülésekor fertőző- és elmeosztály is helyet kapott volna benne.⁴ Az alapítást a gyűjtésen és adományokon kívül nagy mértékben segítette a *Burger-alapítvány*⁵ hasznából befolyó pénz. Ekkor (1923) már ez volt a meghatározó anyagi alap, hiszen a takarékpénztárban elhelyezett adományok összegét az infláció jelentősen elértéktelenítette 1918 és 1923 között.

A város képviselőtestülete november 23-án tárgyalta a hitközség kérelmét és elvileg hozzájárult a telek átadásához, azonban nem a Kossuth utcait tartotta alkalmasnak erre a célra. Véleményüket azzal indokolták, hogy innen (alacsony fekvése miatt) igen nehezen tudnák levezetni a vizet, a csatorna kiépítése aránytalanul költséges lenne, valamint a város itt utcát akar nyitni, ezért szüksége van a telekre. Bizottságot hoztak létre a telek kijelölésére. Ennek tagjai: *dr. Kovách Elek, Paulusz Márton, Pisszer János, Kausay Tibor és Hoffmann Mihály* voltak.⁶ November 29-én a Műszaki Bizottság⁷ ülésezett és több területet jelölt meg az átadás céljára. Alkalmasnak minősítették a régi vásártér területét, a Kállai utca végét, ugyanis ott található az Erzsébet kórház és így nagyon jól együttműködhetnének. Elég lenne egy 400–500 méteres csatorna a bujtosi keleti csatornáig, így könnyen levezethetnék a vizet. A terület magas fekvésű (112,5 m) és a talajvíz szintje 5–6 méter mélyen van.

Megfelelt a célra a Debreceni utca végén lévő mintakert is, ennek

⁴) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a.sz. 33606/1923. i.sz.

⁵) Burger-Alapítvány. Burger István földbirtokost 1920. december 17-én felkereste intézője és fegyvert kért a vadorzók ellen. Amikor megkapta, véletlenül eldördült a puskája és megsebezte Burger Istvánt. Hiába operálták meg, menthetetlen volt. 18-án végre rendeletet készített (teljesen ép szellemi állapotban), melyben vagyonát jótékony célokra adományozta, földbirtokait (Oros, Nyírpazony, Nyírtura) apja és édesanyja nevére szóló alapítvánnyá alakíttatta. A haszon 50 %-a a várost, 25 %-a a hitközséget, 25 %-a a Szentegyletet illette. A Széchenyi utcában lévő házát kórház céljára adományozta. A hitközség végül új kórház építése mellett döntött.; SzSzBML. IV. B. 411. III. kűtfő, 952/1922. a. sz. 8526/1920. i. sz., 40777/1921. i.sz., 1036/1922. i.sz., 42907/1922. i.sz., 67183/1924. i.sz., 2790/1929. i.sz. melléklete.

⁶) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a. sz. 39270/1923. i.sz., 1241/1923. i.sz.

⁷) Tagjai: *Bencs Kálmán* polgármester, *Nagy Elek*, *Kovács Tibor* a mérnöki hivataltól, *Imre János* igazgató-főmérnök és *Mikecz Pál* mérnök a Nyírvíztől, *Kálmán Károly* és *Várallyay Sándor* mérnökök, *Sarkadi Adolf* mérnök, a hitközség képviseletében nem jelent meg az ülésen.

magassága 112,5 m, 500–600 m csatorna építése elég, és így a vizet az Ér-patakba vezethetik, ezen kívül a villamos végállomása is közel található.

Szintén jó pozíciója volt a régi járványkórház területének a Tokaji út végén, a vámház közelében, hiszen oda kövesút vezetett és csatorna is volt, magassága 107,5 m. Egyértelműen nem javasolták a Sóstói út és az Ószőlők környékét, mert igen hosszú csatornát kellene építeni az erdőn át a Hímes felé az Ér-patakba. Rövidebb lenne a Kossuth utca vége és a Körte utcán található csatornát elérni, ám ezek a területek magasabban vannak (110,5 m) és a víz visszafelé folya. A Sóstói út környéke 107,6 m magasságban fekszik. Egyetlen megoldás lenne a szennyvíz kezelésére az emésztő kialakítása, ám a talaj nem tudná elnyelni a nagy vízmennyiséget és az ráadásul szennyezné is.⁸

December 16-án a hitközség elfogadta a régi vásártér területét az Erzsébet Kórház mögött. Közltek azt, hogy az elme- és járványpavilonok felépítését nem tudják vállalni, kérték a tanács tekintsen el tőle. (A város elő akarta írni felépítésüket, holott a hitközség közölte, hogy csak a teljes befejezéskor lesznek ezek készen.)⁹ 1924. február 27-én a város díjmentesen átadott a hitközségnek 3600 négyszögöl területet azzal a kikötéssel, hogy csak kórházépítés célját szolgálhatja, ellenkező esetben visszazáll a városra, valamint az ott lévő épületeket 6 hónapon belül le kell bontani.¹⁰ A képviselőtestület 55 igen szavazattal fogadta el ezt az indítványt, illetve városi tanácsi határozatot. Senki sem fellebbezett az átadás ellen, ezért a polgármester a vármegye jóváhagyását kérte.¹¹ A vármegyei közgyűlés és a törvényhatósági bizottság is elfogadta, így a város május 13-án végleg lezárta az átadás ügyét.¹²

A hitközség a gyűjtést ismét megindította, ám az erre vonatkozó kérvényüket a vármegye nevében az alispán elutasította. A végzés kifogásolta, hogy az adománygyűjtés módja nem volt feltüntetve, hiányzott a kiadások részletezése, nem nevezték meg, ki az, aki a begyűjtött adományokat a felhasználásig kezeli, az ellenőrzés és elszámolás sem volt biztosítva.¹³ Június 5-én a belügyminiszter engedélyezte a gyűjtést,

⁸) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a. sz. 36298/1923. i.sz., 38520/1923. i.sz.

⁹) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a. sz. 0096/1924. i. sz.

¹⁰) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a. sz. 6370/1924. i.sz.

¹¹) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a. sz. 11457/1924. i. sz.

¹²) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a. sz. 11239/1924. i.sz., 4880/1924. i.sz., 11239/1924. i.sz., 11697/1924. i.sz.

¹³) SzSzBML. V. B. 186. III. kűtfő, 975/1923. a. sz. 6624/1924. i.sz.

szigorú előírásokkal. Időtartama egy év, a hitközség és a Chevra Kadisa végezhetette Hajdú, Bereg, Szabolcs és Szatmár megyék területén. Sorszámozott, lepecsételt, *Bodor Zsigmond* és *Schwartz Ede* aláírásával ellátott íveket kellett készíteni, melyeken szerepelt az engedélyezés ténye. Ezeket az íveket az alispán is ellátta pecséttel. A gyűjtést végző személyt a rendőrség is ellenőrizte. Az eredményről értesítést küldenek a népjóléti miniszternek és az alispánnak bejelentik, hogy a pénzt hol helyezik el felhasználásáig külön számlán.¹⁴

Július 3-án azonban nem várt meglepetés érte a várost és a hitközséget is. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság a kérdéses telket házhelynek kívánta felhasználni.¹⁵ A polgármester bizottságot állított össze a megoldás kimódolására. Közölte a város tanácsával és a bizottsággal, hogy abban az esetben maradhat a terület a hitközség tulajdonában, ha hasonló területet adnak át a Földbirtokrendező Bíróságnak, olyat ahol házhelyeket tudnak kialakítani.¹⁶ December 13-án ülésezett a bizottság, ahol megállapították, hogy a hitközségnek szüksége van a telekre, mert a következő év tavaszára az 55 ágyas kórházat fel akarják építeni, melyet egy 45 m hosszú és 25 m széles épületben helyeznének el. A városnak is szüksége volt erre a kórházra, ezért gyorsan megtalálták a cserére alkalmas területet, mégpedig az Erzsébet kórház északi oldalán, a Bocskai utca felől. Ez nagyon jó fekvésű terület és pontosan megfelelő kórházépítés céljára, mert közvetlenül csatlakozott az Erzsébet kórház telkéhez, tehát egységes tömböt lehetett kialakítani, ugyanakkor a telek elég nagy ahhoz, hogy az Erzsébet kórház tovább bővüljön. Itt amúgy sem lehetne házhelyet kialakítani, ugyanis éppen a kórház halottasháza és fertőtlenítő épülete foglalta el ezt a részt, így lakóházak építésére nem volt a legszerencsésebb hely. Könnyen csatornázható a terület és főútvonal húzódik mellette, elég hely van udvar és gazdasági épületek céljára.¹⁷ Mindehhez az OFB hozzájárulása kellett. Közölték a bírósággal, hogy csereterületet adnak a házhelyek céljára, kérték az ügy gyors elintézését és az OFB jóindulatát. A képviselőtestület december 19-én jóváhagyta az intézkedést és értesítették az OFB-t és *dr. Korláth György* sátoraljaujhelyi törvényszéki tanácselnököt, aki az ügyben a konkrét eljárást lefolytatta.¹⁸ 1925. május 19-én a Városi Tanács sürgette az OFB-t, mert már a hitközség kiszállította az építőanyagokat és nyáron szeretne volna

¹⁴) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 20016/1924. i. sz.,

¹⁵) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 8478/1924. i. sz.

¹⁶) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 20242/1924. i. sz.

¹⁷) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 34202/1924. i. sz., 35704/1924. i. sz.

¹⁸) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 00324/1925. i. sz.

felépíteni az épületet, ugyanakkor a városnak a sok munkánélküli sem okoz majd feszültséget, mert munkához jut.¹⁹ Június 3-án az OFB hozzájárult a cseréhez és azonnali intézkedést kért. Június 8-án a polgármester megbízta Kovács Tibor városi főmérnököt a terület pontos kimérésével és átadásával. A hitközség részéről Sarkadi Adolf MÁV műszaki tanácsos mérnök vette át a 4329 négyszögölet és az eredetileg jóváhagyott 3600 négyszögöl helyett.²⁰ Miközben a telekügylet zajlott, a hitközség sem tétlenkedett, 1925. február 23-án jelmezbált tartottak, melynek bevételét a kórház céljaira ajánlották fel.²¹ Bernstein Béla főrabbi Adler Illés halálakor elmondott emlékbeszéde nyomtatásban is megjelent — a megvásárolt füzetek ára szintén a kórházi pénztárt gyarapította.²² Augusztus 14-én a hitközség kérte a Burger-alapítvány kuratóriumát a szükséges összeg kiutalására, hogy a munkálatok ne akadjanak meg. Megjegyezték, hogy a gazdasági viszonyok romlása a kereskedői réteget sújtja, „ahová hittestvéreink nagyrésze tartozik”, ezért nem tudják az ő anyagi támogatásukat igénybe venni, erre a pénzre majd inkább a kórház berendezésénél fognak számítani.²³ Az épület terveit Korb Flóris készítette. Az alapkőletétel augusztus 20-án volt.²⁴ (Nagy 1931. 56. p.) Az ünnepélyen megjelent Mikecz alispán, Szohor Pál nyíregyházi főjegyző, Kardos István kultúr tanácsnok, Nagy Lajos megyei levéltáros, dr. Mikecz Miklós vármegyei főorvos, dr. Spányi Géza kórházi főorvos. Természetesen a hitközség és a Szentegylet képviselői is jelen voltak és közvetítették a vidéki hitközségek is elismerésüket. Az alapkő mellé alapító okiratot helyeztek el.²⁵ Októberben Szimhát Tóra²⁶ ünnepén a Bernstein főrabbi lakásán összegyűltek előtt elmondott beszédében Bodor Zsigmond kijelentette, hogy a kórház már tető alatt van.²⁷ Decemberben Hevesi Simon is megjelent (budapesti vezető főrabbi) a Korona Étteremben, a kórház javára tartott kultúresten.²⁸ 1926. január 27-én a Chevra Kadisa az alapítványt tevő Burger István emlékére istentiszteletet tar-

¹⁹) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 13845/1925. i. sz.

²⁰) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 15145/1925. i. sz.

²¹) Egyenlőség, 1925. március 14. 12. p.

²²) Egyenlőség, 1925. április 11. 23. p.

²³) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 952/1922. a. sz. 22541/1925. i. sz.

²⁴) Egyenlőség, 1925. augusztus 22. 11. p.

²⁵) Egyenlőség, 1925. augusztus 29. 13. p.

²⁶) A Tóra örömmünnepe.

²⁷) Egyenlőség, 1925. október 24. 18. p.

²⁸) Egyenlőség, 1925. december 12. 23. p.

tott és elzarándokoltak a sírjához, „mivel a kórház felépült.”²⁹ Ez azonban elhamarkodott megállapítás volt, mert akkorra csupán tető alá került az épület. A belső vakolás hiányzott, és berendezni, működtetni még nem tudták. Februárban bonyodalmak keletkeztek a terület átadása körül. A főgyógyász, miután átvette a vázlatrajzot és elkészítette a szerződést, elküldte a hitközségnek, de a hitközség nem akarta elfogadni a szövegezést. A főgyógyász közkórházat emlegetett a szerződésben, ám a hitközség képviselői ezt kifogásolták, ugyanis a hitközség egyértelműen leszögezte, hogy zsidó kórházat kívánnak alapítani, melyet más vallásúak is használhatnak. A közkórház megnevezés nagyobb kórházat jelent számukra, mely sok beteg ellátására alkalmas, ez pedig eleve kisebb méretű intézmény. Azért nem kifogásolták a szerződés szövegezését eddig, és azért nem írták alá, mert bennük fel sem merült, hogy a zsidó kórház megnevezésén kívül más belekerülhet a szövegbe. Amikor elolvasták, akkor találkozott vele először és így már tiltakoztak. A tiltakozást február 22-én nyújtották be, melyben közölték, hogy közkórházat nem is építhetnek, hiszen azt a kormányzat alapíthat, ők ilyet nem akartak, eleve kevés ágysszámot terveztek és nem tudták meghatározni a fizetési és díjmentes ágyak számát és arányát. Azt kérték, hogy a szerződés az eredeti megállapodás szellemében készüljön el.³⁰ 1928. augusztus 29-én azonban még nem volt aláírt szerződés, a polgármester sürgette *Bernstein Béla* főrabbit az ügyben, ám a késedelem oka csak december 13-án derült ki. Ekkor a főrabbi közölte a városi tanáccsal, hogy a rossz gazdasági viszonyok miatt nincs pénzük a kórház berendezésére, a Burger-alapítvány hasznát is elvitte az infláció. A gondokat úgy próbálták megoldani, hogy tárgyaltak a vármegyével az épület eladásáról, ezért nincs még kész szerződés. A fejleményekről értesítik a várost.³¹

A vármegye, hogy tisztázza az épület értékét, még júliusban állagbecslést készített a félbemaradt kórházról. A következőket állapították meg: az alapja és lábazata terméskő, belső fala égetett téglából, a falakat a talaj szintje felett szigetelték. A mennyezet vasbeton födémmelel megerősített. A válaszfalak 15 cm vastagságúak, téglából készültek. A belső vakolás hiányzott, a homlokzatot, a kőlabazatot is vakolattal kell borítani. A kéményből hiányzott a tisztítóajtó, a padlásról a tapasztás. Sok helyen a cserépburkolat hiányos lett. A lépcsőt több helyen erősíteni szükséges. Az épület már avultnak tekinthető, a szabadon lévő vasrészek erősen rozsdásak. Az összes érték 107484,98 pengő, ebből levontak 3% avult értéket és a rossz lépcső miatt 5000 pengőt. A becsérték eszerint: 99260,43 pengő.³² Tehát 1926 óta változatlan állapotban maradt, nem építették tovább — nem fejezték be és nem rendezték be, és nem is működtették.

Megkezdődtek a tárgyalások a vételárrol, a hitközség 140000 pengőt

²⁹) SzSzBML. V. B. 186. III. kútő, 975/1923. a. sz. 4970/1926. i.sz.

³⁰) SzSzBML. V. B. 186. III. kútő, 975/1923. a. sz. 4044/1926. i.sz., 4744/1926. i.sz.

³¹) SzSzBML. V. B. 186. III. kútő, 975/1923. a. sz. 32399/1928. i.sz., 48039/1928. i.sz.

³²) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 4059/1928. i.sz.

kért, a vármegye 125000 pengőt ajánlott.³³ Április 6-án megszületett a megállapodás, 125000 pengőért megvették a zsidó kórházat (bár ehhez a belügyminisztérium jóváhagyása és anyagi segítsége kellett).³⁴ A megye vezetői biztosak voltak a minisztériumi engedély elnyerésében és több irányú intézkedést tettek. 1. Döntöttek abban, hogy a kisvárdai kórház-építkezést nem valósítják meg, ugyanis itt (Nyíregyházán) az Erzsébet és a zsidó kórház egyesítése igen nagy bővítésekre ad lehetőséget. Itt kívánták elhelyezni a szemészeti- és gyermekosztályokat, a felszabaduló épületben a TBC osztályt. (Kisvárdán egy új kórházat akartak építeni, külön TBC szanatóriummal — jogerős határozat rendelkezett erről.) Most csupán egy 100–120 ágyas bővítést helyeztek kilátásba. A pénzt is elvonták onnan.³⁵ 2. Azonnal megbízta az alispán *Várallyay Sándor* mérnököt (szóban), hogy a szükséges átalakítások terveit készítse el, még egy emeletet akartak ráépíteni a zsidó kórházra.³⁶ Felkérte a kórház főorvosát, hogy az új épület berendezéséhez, átalakításához terjessze elő véleményét. El is készítette és ezek szép elképzelések voltak: az épület földszintjére szemészeti rendelőt — kezelőt kívánt elhelyezni. Az első emeletre 10 ágyas gyermekosztályt, fürdőszobákat, sterilizálót, műszertárat és alorvosi lakást tervezett. A második emeleten (ez lett volna a ráépítendő emelet — *Várallyay Sándor* tervezte) kórtermek lettek volna. A tiszti főorvos az alagsorba, a továbbképzésre beérkező bábáknak (20–30 fő) szobákat javasolt kialakítani.³⁷ 3. A vásárláshoz a pénzt a Kisvárdától elvont összeggel, kölcsönrel és állami támogatással kívánták fedezni.³⁸ 4. Az alispán kérte a polgármestert, hogy a telket ugyanúgy mint a hitközségnek, ajándékozza a vármegyének.³⁹ Előbb azonban a hitközségnek kellett lemondani róla, ezt április 29-én meg is tették, hozzáfűzve, hogy nem mondtak le egy kisebb zsidó kórház felépítéséről és ehhez ismét kérnek majd területet, de az később lesz.⁴⁰ Ezután már a megye és a város közötti szerződést kellett elkészíteni, mely elég nehézkes volt, mert a telekkönyvben nem volt még elkülönítve a terület. Végül 1930 elején

³³) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 03649/1928. i.sz., 038770/1928. i.sz., 37308/1928. i.sz.

³⁴) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 17913/1929. i.sz.

³⁵) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 013037/1929. i.sz., 4399/1929. i.sz.

³⁶) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 22561/1929. i. sz., 004349/1929. i.sz.

³⁷) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 1522/1929. i.sz., 4399/1929. i.sz.

³⁸) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 22999/1929. i.sz., 4399/1929. i. sz.

³⁹) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 11793/1929. i.sz., 4970/1929. i. sz.

⁴⁰) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 17913/1929. i.sz., 16555/1929. i.sz., 18586/1929. i.sz.

megtörtént a szerződés kötése, de belügyminisztériumi jóváhagyással lépett volna életbe.⁴¹ A vármegye kórházvásárlási akciója azonban módfelett balul ütött ki és a további történésekhez a hitközségnek tulajdonképpen nincs is köze.

1. A kisvárdai építkezés leállítását *dr. Szotyori Nagy Sándor* kórházigazgató és társai megfellebbezték és meg is nyerték a fellebbezést. A BM nem adott pénzt a vásárlásra a vármegyének (ömerejéből megvehette volna, azt nem kifogásolta). Azt is leírták, hogy ezzel a döntéssel Felső-Szabolcs nehéz helyzetbe kerül, hiszen nem lesz kórháza.⁴² A következő évben felére csökkentette a két kórház ellátmányát.⁴³

2. *Várallyay Sándor* elkészítette a terveket (gyermek- és szemészeti osztály helyén létesítendő TBC pavilon és az emeletráépítés tervét). Ezért viszont hiába kért díjazást, hosszú, kínos levelezés kezdődött közte és a megye között az ügyben, végül elutasították igényét.⁴⁴ Az ügy feledésbe merült, de a vármegyei Erzsébet kórház nem tudta megfelelően biztosítani a betegek ellátását, ezért 1936-ban ismét felvetődött a zsidó kórház megvásárlásának gondolata, de a BM megint elutasította.⁴⁵ Ekkor derült ki, hogy az adót a telek után még mindig a város fizette, de a hitközség használta, mégpedig bérbe adta gazdáknak. (A telek és az épület ugyanis ott állt üresen, egyedül a gondnok lakott benne.) A polgármester a bérleti díjnak a városi pénztárba történő befizetését követelte, hivatkozva az eredeti megállapodásra, miszerint kórházalapítás céljára kapták a telket. A Szentegylet viszont kimutatta, hogy a befolyt összegeket rituális konyha berendezésére fordították. Így a polgármester csak az adót kérte vissza az 1930–1935-ig terjedő időszakra.⁴⁶ A vármegye megpróbálta 1938-ban és 1939-ben ismét megvásárolni a zsidó kórházat, ám ez akkor megint csak nem sikerült.⁴⁷ Végül 1942-ben megvehették az épületet (*Borbély Sándor* alispán) és 1943-ban a vármegye részére telekkönyvezték a

⁴¹) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 55932/1929. i.sz., 213/1929. i.sz., 02322/1930. i.sz.

⁴²) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a.sz. 014977/1929. i.sz., 034466/1929. i.sz.; Nyírvidek, 1929. december 22. 1. p.

⁴³) Nyírvidek, 1930. január 10. 4. p.

⁴⁴) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 012148/1929. i.sz., 22561/1929. i.sz., 21413/1932. i.sz.

⁴⁵) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1929. a. sz. 20251/1935. i.sz., 27129/1935. i.sz., 17141/1936. i.sz., 10746/1936. i.sz., 14036/1936. i.sz.; SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 8021/1936. i.sz., 20558/1936. i.sz., 02189/1936. i.sz.

⁴⁶) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a.sz. 20558/1936. i.sz., 021089/1936. i.sz., 26876/1936. i.sz.

⁴⁷) SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 021800/1938. i.sz., 003972/1939. i.sz.

telket, ekkor be is kerítették.⁴⁸

A háború után átalakították és mégis egészségügyi intézmény lett az épület, a Jósza András Megyei Kórház Rendelőintézete kapott helyet benne, ez a „Nagy SZTK”. Néhány éve egy új szárnyal bővült az udvari oldalon. A régi épület az utcáfrontra néz és itt léphetnek be a gyógyulást keresők az intézetbe. 1975. szeptember 15-én „az ingatlan jogutódlás címén a Magyar Állam tulajdonába és a Megyei Kórház kezelésébe került... Szabolcs vármegye közönségétől.”⁴⁹ Akkor derült ki, hogy az államosítás tényét nem jegyezték be hivatalosan a tulajdoni lapra, bár a megyei kórház már évtizedek óta sajátjaként használta.

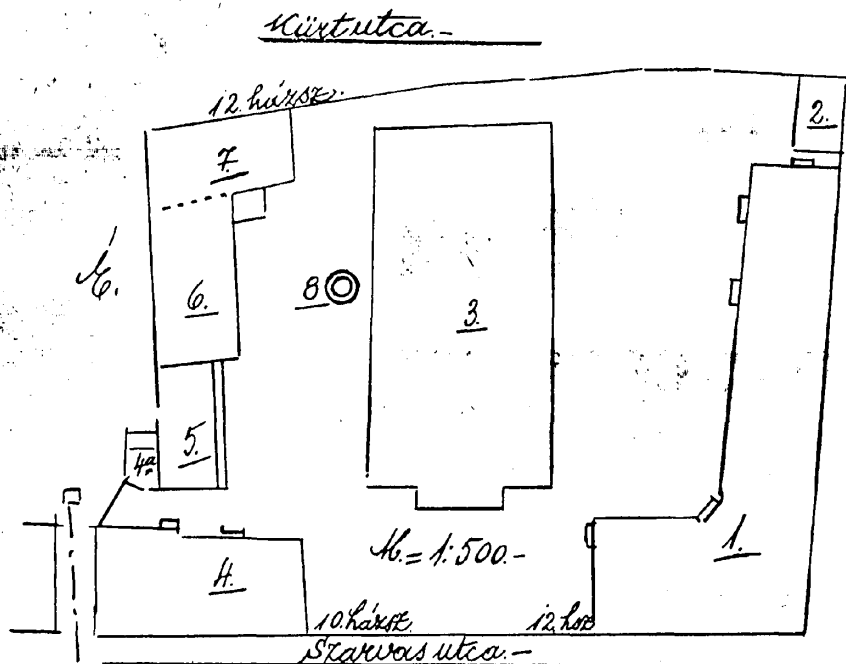
12. kép A zsidó kórház épülete

⁴⁸) SzSzBML. V. B. 186. III. kútfő, 975/1923. a. sz. 24268/1942. i.sz., 36058/1943. i.sz.; SzSzBML. IV. B. 411. 263/1944. a. sz. 011569/1942. i.sz., 021498/1943. i.sz.

⁴⁹) Jósza András Megyei Kórház Irattára, 270-3/1975. i.sz., 28617/2/1975. i.sz., 11070/1975. i.sz.

A status quo hitközség Síp utcai imaháza és az elhurcoltak emlékműve

Az 1944-es harcok során a zsinagóga teljesen kiégett, ezért falait lebontották. A két oldalán lévő iskolaépületek megmaradtak. 1950. január 26-án megjelent az államosító bizottság és felmérték az épületeket, a telket, az egyéb helyiségeket. Ezek egy részét már akkor állami tulajdonba vették. A felmérés a következőket vette számba:

10. ábra A status quo hitközség iskolájának államosítása (1953). Helyszínrajz
Bárczi Gusztáv Általános Iskola és Diákotthon Irattára.

Telek: Szarvas utca 10–12. Mérete 71 m x 71 m. Beépített terület: 522,72 m.

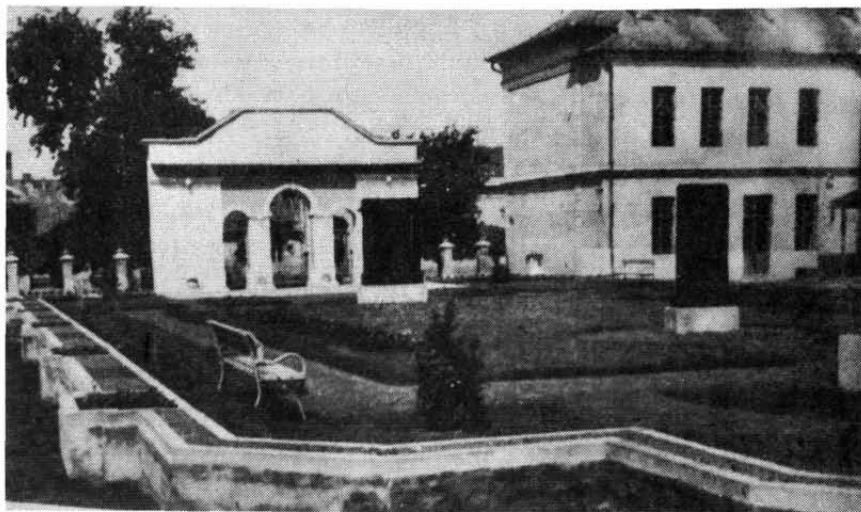
1. Épület: az utca felől 20,65 m a szomszéd felől 51,2 m, 12,5 m széles, az ereszig 9,8 m magas. (Ez az 1897-ben épült iskola és az 1909-es bővítés.)

Anyaga: gyári téglá, a Szarvas utcai részen hengerelt vastartók hordozzák a födémeket, melyet „ék téglákból” raktak. A többi rész födéme boltozatos. A padlás felül agyagos, homokkal fedett, alulról nádat szegeztek rá és bevakolták. A tető fedése hódfarkú cseréppel

történt. A földszinten nevelői szoba, igazgatói iroda, négy tanterem, altiszti lakás, szenes- és faskamra helyezkedett el, az emeleten három tanterem, orvosi szoba és két tanteremből átalakított (1924-ben távolították el a válaszfalat) imaház volt — 1944 előtt tanácsterem

2.WC: téglalapon vályogfal, nádtető.

3.Az emlékmű: 16,8 m széles, 30 m hosszú. A zsinagóga megmaradt alapján álló emlékfal (márványlapokkal befedve, melyekbe az elhurcoltak neveit vésték) és az alapon belül álló két fekete márványoszlop alkotta. A templom eredeti bejáratának egy része megmaradt, azt is beépítették az emlékműbe. 1949. június 26-án állították fel.

13. kép Az elhurcoltak emlékműve eredeti helyén

4. Iskola: (1929-ben épült) 20 m széles, 12 m magas, részben alápincézve. Beton alapon, téglafalazatú, a födémét eternit és műpala fedi. A földszinten két iroda, tanácsterem — mely egy mozgatható üvegezett fallal kettéválasztható, imahely és raktár volt. Az emeleten két tanteremből átalakított tanácsterem és öltöző volt található.

5. Altiszti lakás: 11,5 m hosszú, 5 m széles, 4 m magas. Az alap anyaga ismeretlen, a fal vályog, a tető alatt festett bádóg. A lakásban szoba, konyha, kamra volt — részben alápincézve.

6-7. Tanítói lakás: itt volt a Talmud Tóra terem, de az államosítás időpontjában szövetkezeti, berendezett, de nem működő térsztagyár volt. Téglalapon vályog a fala, a tető hódfarkú cseréppel fedett. A térsztagyár két helyiséget foglalt el, a tanítói lakásban három szoba, konyha, kamra, fürdőszoba, előszoba és veranda volt

8. Szívó—nyomó fűrott kút.

Az államosító bizottság rendelkezett a kút közös használatáról, az iskola megmaradt ingóságait átadták a Vasvári Pál Gimnáziumnak. A hitközségnek felajánlották, ha szükséges, akkor kap még helyiséget, a felső folyosón válaszfalat emeltek, hogy ne zavarják a gyerekek a hitkö-

zség tagjait. A bejáratokat közösen használták, a tüzelő tárolásáról meg-
egyezés született.¹ 1950. március 28-án az 1-es épület egész földszintjét
államosították, az emelet a hitközségé maradt. Államosították a WC-t
(2-es épület), a hitközség székházát is (4-es épület), valamint a 7-es
épületet (ez lakás volt) a később létesítendő gyógypedagógiai iskola szá-
mára. Az emlékmű sértetlen maradt.² Ugyanakkor a telek felét is állami
tulajdonba vették.³ 1952. decemberében a hitközség levelet kapott, mely-
ben közölték, hogy az utcai oldalon gyógypedagógiai iskolát létesítenek,
ezért kérik, hogy a hitközség mondjon le a még tulajdonában lévő telekről.
Az emlékmű sértetlen marad, de látni csak a Kürt utca felől lehet (mert
a két iskolát összekötik egy új épülettel és ez lezárja a nagy teret).
Pontosan az ellenkező oldalról lehet majd megközelíteni. *„Bízom abban,
hogy az Izraelita Hitközség a szocializmus építésének ezt a formáját is
elősegíti a fennnt nevezett telek átengedésével.”* — írta az illetékes ügyinté-
ző.⁴

December 22-én a hitközség képviselői annyit kértek, az építkezés úgy
valósuljon meg, hogy az emlékmű látható legyen az utca felől is (olyan
boltozat épüljön a két iskola között, hogy ezt lehetővé tegye). Az épületben
lévő imaház megszüntetését azon az alapon kérte a hatóság, hogy a két
hitközség egyesült, *„200 fős felüli a tagsága”* (1941-ben 4993-an voltak)⁵
és ezért elég egy templom (a Síp utcán lévő ortodox zsinagóga). A hitköz-
ség képviselője az építkezésbe beleegyezett, de a telekről nem mondott
le, esetleg eladták volna. Erre a hatóság a telek kisajátítását kérte a
minisztériumtól és azt is közölték, hogy az emlékmű nem műemlék, ezért
nem élvezi az azoknak kijáró védeltséget.⁷ A minisztériumhoz 1953.
január 16-án írt kérvényében a következő okok alapján kérték a kisajá-
títást: 1. a hitközség tagjai zavarják a munkát. 2. Budapestről kitelepített
osztályidegenek látogatják a hitközség intézményeit és a délelőtti szer-
tartáson felhangzó éneklés zavaró. 3. az épületet nem lehet bezárni a
hitközség összejövetelei miatt. 4. A gyerekek nem labdázhatnak, mozog-
hatnak az udvaron, mert ott van az emlékmű és az ott lévő virágok

¹) Bárzsi Gusztáv Általános Iskola és Diákotthon Irattára, Nyíregyháza, Szarvas utca
12–14. sz. (a továbbiakban: BGÁIDI). Jegyzőkönyv (a továbbiakban jkv.) I/1950.

²) BGÁIDI. jkv. II/1950.

³) Lásd 2. jegyzet!

⁴) Lásd 2. jegyzet!

⁵) Az 1941. Évi Népszámlálás. (Kézirat gyanánt) Demográfiai Adatok községek szerint.
Szerkeszti és kiadja A Központi Statisztikai Hivatal. Bp. 1947. 606. p.

⁶) BGÁIDI. jkv. III/1952.

⁷) BGÁIDI. jkv. I/1953.

tönkremennek. Márciusban a hitközség nem fogadta el a számukra imaházként kiutalt épületet, de kijelentették, hogy átadják az egész iskolaépületet, ha helyette új imaházat építenek és az emlékművet a temetőbe telepítik át.⁸

Júniusban a hitközség képviselte már konkrét javaslatokat tett. Megadták az új imaház méreteit, 20 m hosszú, 10 m széles és 4,5 m magas legyen. A Síp utca 12-ben kívánták felépíttetni. (Ez a cím elírás, mert ott nem is férhetett el, az udvaron állt a metszőház. A Síp utca 18-ról volt szó, ahol fel is épült.) Az emlékmű márványtábláit is az új imaházban akarták elhelyezni, az emlékmű két sírkövét a temetőbe kérték átvinni. Ha ez megvalósul, akkor lemondanak a Szarvas utca 12. sz. alatti ingatlanról csere nélkül és nem ragaszkodnak az emlékmű eredeti felállításához a temetőben. Az imaház felépítése után adják át — írták.⁹ Szeptemberben már használni akarták. Június 12-én megegyeztek abban, hogy az új épület 14 x 6 m-es lesz, a magassága igazodik az erkély megépítéséhez.¹⁰ Júliusban ingyenesen felajánlották a még tulajdonukban lévő földterületek egy részét.¹¹ Az Országos Izraelita Iroda a megszűnt hitközségek templomainak anyagát ajánlotta fel az építkezés számára. (Ezek a nagykállói, hajdúsámsoni, tiszalöki, esetleg — ha szükséges — a nádudvari hitközségek templomai voltak.¹²

Augusztusban Kovács Vince elkészítette az imaház tervét. Az építési és szakipari munkák összege 881,03 forint lett. Az alapja terméskő, a falazat téglá, (bontott anyag) belül szigetelés céljából „éltégla” falazat készül.¹³ A fal felső részét vasbetonkoszorú zárja, amire a födém kerül. Az ajtó és ablak szintén bontásból származott. A padlóburkolat alá 8 cm vastagságban mész és salak „döngölendő” és erre kell a 20x20-as cementlapokat lerakni. A lépcső fokai márványból készültek. A belső fal fehérre meszelt lesz, a külső falat vakolják. Az emlékmű bontása 2399,06 forintba kerül. A hitközség módosító indítványt tett, mégpedig kérték, hogy az új imaház előtere fűthető legyen, az erkély alatti rész (ott lesz a hitközség irodája és tanácsterme) üvegfallal elválasztható legyen a templombelsőtől. Kérték az „öreg” iskolában lévő cserépkályha átszállítását, az erkélyen ventilátor elhelyezését.¹⁴

A Nagyhalászi Épületszerelő- és Karbantartó Vállalat megkezdte Tiszalökön a zsinagóga bontását, de ezért a munkáért nem pénzt, hanem az anyag 40 %-át kérte. Szeptember 9-én ezzel készen lettek és a megkapott anyagért 15000 forintot fizettek a hitközségnek. (Egy előzetes tervben a

⁸) BGÁIDI. jkv. II/1953., III/1953., IV/1953.

⁹) BGÁIDI. jkv. V/1953.

¹⁰) BGÁIDI. jkv. VII/1953.

¹¹) BGÁIDI. jkv. VIII/1953.

¹²) BGÁIDI. jkv. IX/1953.

¹³) BGÁIDI. jkv. XI/1953.

¹⁴) BGÁIDI. jkv. XII/1953.

Baktalórántházai Épületszerelő- és Javító KTSZ is felmerült mint kivitelező, de végül a nagyhalásziak kapták a megbízást — igaz, ők úgy vállalták el, ha a bontást is ők végzik.)¹⁵ Szeptember 7-én a hitközség a Síp u. 18. sz. alatti udvart átadta az építőnek.¹⁶ Szeptember 18-án az Oktatási Minisztérium megküldte a tervrajzokat és a kivitelező szerződését.¹⁷ Kisebb vita keletkezett az emlékműnél lévő díszkerítés, a padok és a dísznövények tulajdonjogáról, amit a minisztérium döntött el — a hitközség javára.¹⁸

Az emlékmű lebontása és átszállítása a temetőbe december 9-ére megtörtént. Sértetlenül felállították az oszlopokat.¹⁹ Minden része oda került az eredeti elrendezésnek megfelelően — tervként szerepelt a márványlapoknak az új imaházban való elhelyezése.

14. kép Az elhurcoltak emlékműve a temetőben

Az új imaház építése 1954-ben fejeződött be, a műszaki átadásra július 23-án került sor.²⁰ A következő hiányosságokat tárták fel: Nincs csatorna és ereszt — ezt pótolni kellett, a frigyszekrény ajtaja nem volt jó,

¹⁵) BGÁIDI. jkv. X/1953., XIII/1953., XIV/1953.

¹⁶) BGÁIDI. jkv. XV/1953.

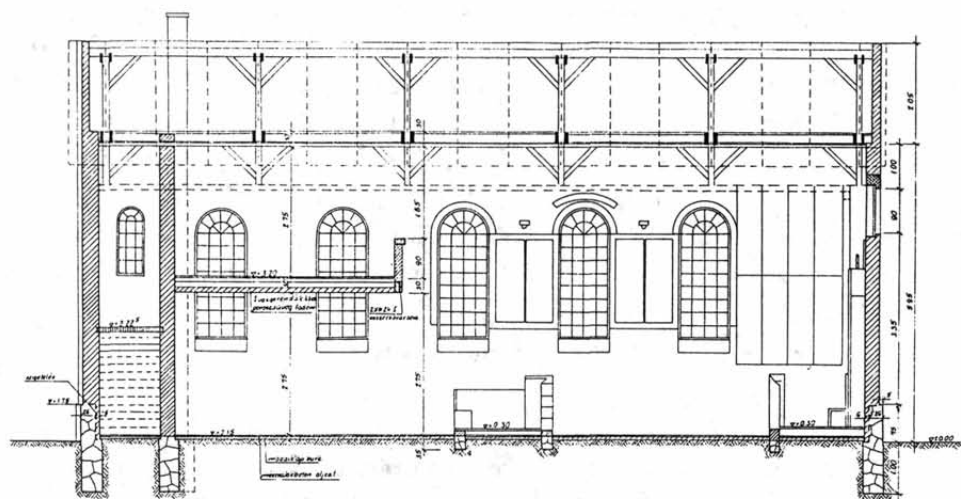
¹⁷) BGÁIDI. jkv. XXI/1953.

¹⁸) BGÁIDI. jkv. XXII/1953., XXIII/1953., XXIV/1953., XXV/1953.

¹⁹) BGÁIDI. jkv. XXVI/1953.

²⁰) BGÁIDI. jkv. III/1954.

hiányzott a lépcsőkorlát és a bejáratnál a sárkaparóvas, kívül a vakolatot néhány helyen pótolni kellett és a világítótest körül újra kellett színezni a falat. 14 napos határidőt jelöltek meg a munkák elvégzésére. 1955. augusztus 17-én a hitközség lemondott az állam javára a még tulajdonában lévő telekrészről.²¹ 1956 után a hitközségek létszáma annyira lecsökkent, hogy az imaház feleslegessé vált, ezért 1960-ban eladták. (*Harsányi* 1973/74. 88. p.) A Cipőipari KTSZ vette meg és tőle került a Kelet-Magyarországi TŰZÉP Vállalat tulajdonába. Két szintre osztották, alul irattár található, felül pedig irodákat helyeztek el. Az istentiszteletet az ortodox zsinagógában tartják, illetve a volt iskola egyik tantermében kialakított imaházban (a kis létszám miatt). Az emlékmű a temetőben ma is áll, többször felújították, legutóbb 1989-ben aranyozták újra a betűket.²²

11. ábra Az izraelita hitközség imaháza (1953). Hosszmetset
Bárzi Gusztáv Általános Iskola és Diákotthon Irattára.

²¹) BGÁIDI. jkv. I/1955.

²²) *Fischer Jenő* a hitközség volt elnöke (1956–1965), *Spiró Ignác* és *Zóber Jenő* a hitközség jelenlegi vezetőinek elmondása alapján.

A zsidó épületek elhelyezkedése a városban

Az egyik (első) centrum a Szarvas utca elején (10–12. sz.) található. (Lásd *Nyíregyháza térképvázlatát a 47. oldalon!*) Ott épült fel az első iskola, az ideiglenes imaház, a rabbi lakása. A hitközség anyagi gyarapodása lehetővé, lélekszáma növekedése pedig szükségessé tette a bővítéseket. A meginduló nagy építkezések során (zsinagóga 1880, iskola 1897, 1909, 1929) ezek a régi földszintes épületek eltűntek. A hitközség kettéválása (1904) után ez a terület a status quo hitközségé lett. Ma már csupán az iskola áll, és az udvaron a volt pedellusi lakás. A telek és az épületek állami tulajdonban vannak. Az ortodox hitközség a Síp utcán alakította ki központját. A telken először imaház, iskola, rabbilakás állott, ezeket lebontva felépítették a részben napjainkban is meglévő épületeket (mikve, iskola, húscsarnok, pászkasütő, vágoda, zsinagóga). Látható, hogy itt több rituális épület volt együtt. Ma a hitközség irodája található a volt iskola egyik termében, s imádkozni is ide járnak a közösség tagjai.

A település központja a városháza, a köré rajzolt 400 m-es sugarú kör által határolt területen belül van a két izraelita hitközség centruma. Ugyanezen a körön belül helyezkedik el a Síp utca 12. sz. ház és udvarán a vágoda, a status quo hitközség húscsarnoka, valamint az 1953-ban épült imaház is (12 épület).

Egy 600 m sugarú körön belül a Bujtos utcai imaház és a Holló utcai vágoda található.

A kórház telepítésekor már elsősorban praktikus egészségügyi és gazdasági szempontokat vettek figyelembe, s ezért a meglévő megyei Erzsébet kórházhoz került közel, ez egy 1200 m-es sugarú körön belül van.

Legmesszebb van a temető, egy 1800 m-es sugarú körön belül helyezkedik el.

Irodalom

A Talmud könyvei 1989: A Talmud könyvei. Bp., 1989.

Bányai — Kiss 1990: Bányai László — Kiss Anikó: Történelmi bevezetés.
= Két évtized a hazai zsidóság életében. Szerk.: Horváth Pál, Bp.,
1990. 56–125.

Bernstein 1929/30: Bernstein Béla: A nyíregyházi zsidó temető. = Zsidó
Évkönyv az 5690. bibliai évre. Szerk.: Kecskeméti Vilmos, Bp.,
1929/30. 199–200.

Bernstein 1947: Bernstein Béla: Die Anfänge der Judengemeinde in Nyíre-
gyháza. = Semitic Studies. In memory of Immanuel Löw. Szerk.:
Scheiber Sándor, Bp. 1947. 51–63.

Bernstein 1915: Bernstein Béla: Szabolcs vármegye utolsó főrabija. =
Évkönyv, 1915. Szerk.: Bánóczy József, Kiadta az Izraelita Magyar
Irodalmi Társulat Bp., 1915. 260–271.

Büchler 1893: Büchler Sándor: Zsidó letelepedések Magyarországon a
mohácsi vész után. = Magyar Zsidó Szemle, 1893. 370–387.

Deési Sándor 1929: Nyíregyháza színészete. = Szabolcsvármegye fejlődé-
se és kortörténete. Szerk.: Háger László, H.n., é.n. (1929) 231–247.

Eisner 1925: Eisner Jenő: Az izraelita Hitfelekezetet és Hitközösségeket
Érintő Törvények és Rendeletek Gyűjteménye. Karcag, 1925.

Eötvös 1908: Eötvös Károly: A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs
vége. 1–3. köt. Bp., 1908.

Fábián 1912: A Nyíregyházi Satus quo Izraelita Hitközség elemi iskolájá-
nak Értesítője. Az 1911/1912-iki tanévről. Szerk.: Fábián Ferenc,
Nyíregyháza, 1912.

Friedmann 1928: A Nyíregyházi Status quo Izraelita Hitközség 1865.
Évben Alapított Elemi Iskolájának V. Értesítője. Az 1913–1928-iki
Tanévről. Közli: Friedmann Bertalan Igazgató tanító. Nyíregyháza,
1928.

Friedmann 1930: A Nyíregyházi Status quo Izraelita Hitközség 1865.

Évben Alapított Elemi Iskolájának VI. Értesítője. Az 1928/29–1929/30-iki tanévről. Közli: Friedmann Bertalan Igazgató-tanító. Nyíregyháza, 1930.

Gazda 1989: Gazda Anikó: A zsinagógával kapcsolatos általános ismeretek. = Magyarországi zsinagógák. Szerk.: *Gerő László*, Bp., 1989. 36–47.

Geduly 1896: Geduly Henrik: Nyíregyháza az ezredik évben. Nyíregyháza, 1896.

Gervai 1963: Gervai Sándor: Nyíregyháza zsidósága élete. Jeruzsálem, 1963.

Háger 1929: Háger László: Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. = Nyíregyháza megyei város múltja és jelene. Szerk.: *Háger László*, H.n., é. n. (1929) 13–86.

Harsányi 1972: Harsányi László: A nagykállói zsidók történetéhez. = Évkönyv, 1971/72. Szerk.: *Scheiber Sándor*, Kiadta: A Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete. Bp., 1972. 145–154.

Harsányi 1974: Harsányi László: A nyíregyházi zsidóság történetéhez. = Évkönyv, 1973/74. Szerk.: *Scheiber Sándor*, Kiadta: A Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete. Bp., 1974. 74–89.

Hofmann 1900: Hofmann Emil: A zsidó hitközségek Szabolcs vármegyében. = Szabolcs vármegye. Szerk.: *Borovszky Samu*, Bp., é.n. (1900) 365–368.

Hoffmann 1931: Hoffmann Mihály: Régi boltok, régi boltosok. = Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk.: *Hunek Emil*, 1931. 133–146.

Hoffmann — Sándor 1929: Hoffmann Móric — Sándor Móric: Nyíregyháza kereskedelmének története. = Nyíregyháza megyei város múltja és jelene. Szerk.: *Háger László*, H.n., é.n. (1929) 172–220.

Jólesz 1987: Jólesz Károly: Zsidó hitéleti kislexikon. Bp. 1987.

Kovács 1922: Kovács Alajos: A zsidóság térfoglalása Magyarországon. Bp., 1922.

Leffler 1900: Leffler Samu: Nyíregyháza Város Története. = Szabolcs Vármegye. Szerk.: *Borovszky Samu*, Bp., é.n. (1900) 86–131.

Lukács 1886: Lukács Ödön: Nyíregyháza története. Nyíregyháza, 1886.

Magyar életrajzi lexikon 1967: Magyar életrajzi lexikon. Bp., 1967. Szerk.: *Kenyeres Ágnes*

Magyarország története 1979: Magyarország története 1848–1890. 6. köt. Szerk.: Kovács Endre, Bp., 1979.

Magyarország történeti kronológiája 1982: Magyarország történeti kronológiája 3. köt. 1848–1944. Bp., 1982. Szerk.: Benda Kálmán.

Makkai 1958: Makkai László: Pest Megye Története. = Magyarország Műemléki Topográfiája V. kötet. Pest Megye műemlékei. Szerk.: Dercsényi Dezső. Bp., 1958. 59–169.

Marton 1941: Marton Ernő: A magyar zsidóság családfája. Kolozsvár. 1941.

Mészáros 1973: Mészáros Károly: Magyarország története 1919–1929. Bp. 1973.

Mózes I–V. Biblia. Bp., 1979.

Nagy 1931: Nagy Elek: Nyíregyháza fejlődése. = Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk.: Hunek Emil. Bp., 1931. 39–67.

Nagy 1986: Nagy István: Magyarország története 1918–1944. Bp., 1986.

Neumann 1940: Neumann Albert: A 75 Éves Nyíregyházi Izraelita Elemi Népiskola VII. Számu Évkönyve Az 1930–1931. Tanévtől Kezdve, Az 1939–1940. Iskolaév befejezéséig. Szerkesztette: Neumann Albert, az iskola igazgatója. Nyíregyháza, 1940.

Neumann 1939: Neumann Albert: A szabolcsi zsidók. = Szabolcs vármegye. Szerk.: Dienes István, Bp., 1939. 157–158.

Pisszer 1929: Pisszer János: Nyíregyháza város fejlődése. = Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete. Szerk.: Háger László, H.n., é.n. (1929) 87–97.

Pollák 1934: Pollák Manó: Zsidó templomépítés Magyarországon a XIX. sz.-tól a mai napig. = Évkönyv 1934. Szerk.: Szemere Samu, Kiadta: Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat Bp., 1934. 191–206.

Révai 1914: Révai Nagylexikona. 10. köt. Bp., 1914.

Sulchan Aruch 1987: Sulchan Aruch Kivonata. Tel-Áviv, 1987. Fordította: Dr. Singer Leo.

Új Magyar Lexikon 1961: Új Magyar Lexikon 5. köt. Bp., 1961. Szerk.: Az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztősége.

Ujvári 1929: Zsidó lexikon. Szerk.: Ujvári Péter. Bp., 1929.

Venetianer 1986: Venetianer Lajos: A magyar zsidóság története. Bp., 1986.

Vertse K. 1931: Vertse K. Andor: Nyíregyháza templomai. = Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk.: *Hunek Emil*, Bp., 1931. 115–132. o.

Vörös 1989: Vörös Károly: A magyarországi zsidóság helyzete a mohácsi véstől 1918-ig. = Magyarországi zsinagógák. Szerk.: *Gerő László*, Bp., 1989. 28–35. o.

Zeke 1990: Zeke Gyula: Szakadás után. = Hét évtized a hazai zsidóság életében. Szerk.: *Horváth Pál*, Bp., 1990. 145–161.; A magyarországi zsidóság hitközségeinek kiépülése. 126–144.

Jüdische Andenken und Baudenkmäler in Nyíregyháza

Die wichtigsten Merkmale des Judentums in Nyíregyháza

Nach dem Vertrieben der Türken aus Ungarn blieben sehr wenig jüdische Einwohner in Ungarn, es erhielten sich am westlichen und nördlichen Teil des Landes lebende Gemeinschaften. Im Laufe ihrer Einwanderung nach Ungarn kamen die Juden zuerst von österreichischen und deutschen Gebieten dann aus der Tschechei. Die dritte Einwanderungswelle ist von der Richtung Galizien ausgegangen worden. Nach der Zeit der Aufteilung Polens (1772) wurde Galizien zu Österreich geschaltet, so wurde die Emigration auf dem gemeinsamen Staatsgebiet leichter. Diese Menschen siedelten sich in ersten Linie in den nördlichen und nordöstlichen Bezirken des Landes an, dann zogen sich weiter in die westlichen und südlichen Teile des Landes. Zu der gleichen Zeit wanderten die auf den westlichen Gebieten lebenden Juden in östliche Richtung.

a) Daher war es unter den verbürgerlichten und reicheren (die hier bereits längere Zeit lebten) und aus den hintergebliebenen feudalen polnischen Umständen hinaustretenden ärmeren Juden eine gewisse Spannung merkbar. Diese Spannung war im Jahre 1864 in der Stadt Nyíregyháza während der Wahl der Gemeinden beobachtbar. (In der Stadt Nyíregyháza durften sich die Juden seit 1840 ansiedeln.)

Die vom Morgenland Ankommenden hielten zu ihrer ehemaligen Heimat die Beziehung, deshalb konnten sie nicht so bald ihre Landestracht und Sitten ausziehen.

Diese Gruppe wurde zu Basis der zukünftigen Orthodoxie, die eine religiöse Tendenz ist, die den Traditionen folgt und an den festhaltend ist.

b) Es war sowohl im Bezirk als auch in der Stadt die Tendenz Hasid vorhanden, die Mitte des 18. Jahrhunderts in Podolien entstand und war eine naiv-mythische dem Rabbinitismus gegenüberstehende Tendenz.

c) Die in den Nachbarbezirken und der Stadt Nyíregyháza lebenden,

reich gewordenen Juden haben den wesentlichsten Teil ihres Kapitals in Pachten und Feldkauf eingelegt, obgleich es in der Hauptstadt und auf dem westlichen Gebiet des Landes nicht so charakteristisch war. Es kann beobachtet werden, wie sich ihre Lebensführung und -weise an die der traditionellen Feldherren angepaßt hatte.

Die Beziehung zwischen den Juden und Nyíregyháza in dem Zeitraum 1753—1849

Der Graf Ferenc Károlyi hatte 1753 mit evangelischen slowakischen Ansiedlern das über wenige Einwohner aber große Gemarkung verfügende damalige Dorf bevölkert. Er hat mit den neuen Einwohnern einen Vertrag abgeschlossen, dessen ein Abschnitt den Griechen und den Juden verbot, sich in dem Dorf anzusiedeln.

Die kraftvolle Wirtschaftsentwicklung der Siedlung hatte für die Juden eine Ziehkraft, aber die Leitung des Gemeinde versuchte, sie davon fernzuhalten. Die wirtschaftlichen Beziehungen wurden doch ausgebaut, die Juden verkauften der Stadt und sie kauften von der Stadt und erworben von ihr Pachten.

Dafür gab es seit 1824 eine Möglichkeit, als sich die Stadt von den feudalen Verbindlichkeiten abgelöst und die königlichen und Feldherrbodennutzung übernommen hatte.

Genehmigung der Einwanderung

Das Gesetz Nr. 29. Jahrgang 1840 hat den Juden überall, außer den Bergstädten, erlaubt, sich anzusiedeln. Der erste Einwanderer war der Händler aus Tokaj namens Jakob Fried. Nach ihm siedelten sich Salomon Klein, Jonas Mandel und Emanuel Stern an, bis 1848 waren sie schon zu einundsiebzig. Die Zulassung der Einwanderung war an strengen Bedingungen geknüpft. Die im Jahre 1848 hier wohnenden 71 Personen lebten in 17 Familien. Die Aufteilung der Berufe von Familienoberhäuptern war wie folgt:

Händler	10 Personen
Handwerker	5 Personen
Tabakübernehmer	1 Person
Schächter	1 Person

58,8 % der Familienoberhäupter beschäftigten sich mit dem Handel und 29,4 % mit der Gewerbetätigkeit.

Die jüdische Bevölkerung der Stadt Nyíregyháza in dem Zeitraum 1850—1871

Die Anzahl der Juden war 1869 1128 Personen und sie bildeten 5,1 % der Bevölkerung der Stadt. In den Jahren zwischen 1850 und 1871 haben 213 Personen eine Einwanderungsgenehmigung beantragt, von denen kennen wir den Beruf von 153 Personen.

Gruppe I.: Hierher gehörten die Pächter, Handelsreisenden, Kneipwirte, Kellner, Lieferanten, Agente, Gastwirte, insgesamt 82 Personen, 53,5 Prozent derjenigen, deren Beruf gekannt ist.

Die Gruppe II. bildeten die Handwerker, insgesamt 40 Personen, 26,1 Prozent derjenigen, deren Beruf gekannt ist.

Zur Gruppe III. gehörten die Lehrlinge, Hilfsarbeiter, insgesamt 13 Personen derjenigen, deren Beruf gekannt ist.

Zur Gruppe IV. gehörten die Kirchendiener, Rabbis, Ärzte, Lehrer und Erzieher, insgesamt 11 Personen, 7,1 Prozent derjenigen, deren Beruf gekannt ist. Bedeutende und bestimmende Personen waren in diesem Zeitalter: Baruch Szamuely, Emanuell Stern, Moritz Schack, Josef Fisch, Moritz Haas, Ignaz Kornstein, die seit 1867 in die Selbstverwaltung der Stadt Nyíregyháza aufgenommen wurden (8 Personen).

Die Gestaltung der Glaubensgemeinden

Die Glaubensgemeinde wurde seit 1865 selbständig bis dieser Zeit gehörte sie zur Aufsicht des Nagykállóer Rabbis. Der erste Rabbi war Károly Friedmann. Nach dem ersten Landeskongreß der Juden in Jahren 1868—69 zerfiel das Judentum Ungarns in drei Richtungen. (Orthodoxe, Neologe, Status quo ante.) Das Judentum der Stadt Nyíregyháza gehörte der Richtung status quo. Dies löste bei den Orthodoxen der Gemeinde einen Widerstand aus und begann ihre allmähliche Absonderung. Die Orthodoxe haben sich 1904 getrennt und ihre eigene Glaubensgemeinde gegründet. Ihr Rabbi war Ignaz Friedmann.

Die Glaubensgemeinde hat ihre eigenen Organisationen und Institutionen zustande gebracht.

Der Rabbi der ersten Status-Quo-Glaubensgemeinde war bis 1944 Béla Bernstein und der Orthodoxen Ignaz Friedmann und nach seinem Tod Salamon Wieder.

Geschichte des Friedhofs

Im Jahre 1843 haben fünf jüdische Einwohner bei den Leitern der Stadt das Abstecken eines Friedhofs beantragt, den sie bekommen haben. Ihn haben sie mehrmals erweitert und dann 1930 haben sie das bisher

von ihnen genutzte Gebiet gekauft. Auch die orthodoxe Gemeinde hat sich zur gleichen Zeit einen Friedhof gekauft, bis jetzt hatten beide Gemeinden gemeinsame Beisetzungen.

Die jüdische Gemeinschaft der Stadt hat die ritualen und gemeinschaftlichen Bauten zustade gebracht. 1880 wurde die Synagoge erbaut (sie gehörte nach der Trennung der Glaubensgemeinde 1904 der Status-quo-Gemeinde, 1955 wurde sie im Laufe der Kämpfe niedergebrannt und dann abgetragen) 1897, 1909 und 1929 wurden die Gebäuden der Schule gebaut, die Kinder beider Glaubensgemeinden gingen in diese Schule, die Gebäuden bestehen auch heute. Die orthodoxe Gemeinde hat sich 1910 eine Talmud-Tora-Schule, dann 1924 eine Synagoge, 1926 ein Hasid-Bethaus bauen lassen (diese Bauten bestehen auch heute), die im Jahre 1907 gebaute Mikwe besteht heute nicht mehr.

Zum Schlachten der Geflügel hatten beide Gemeinden Schlachthöfe (in den Jahren 1904, 1922, 1926) gebaut, heute besteht nur ein Gebäude.

Zum Auswiegen des Koscherfleisches wurde eine Fleischereihalle erbaut (1922 und 1928) Beide Hallen bestehen auch heute, die Status-quo-Gemeinde hat sich 1920 eine Wohnung gekauft und benutzte umgebaut als ein Bethaus, das auch heute besteht. Das Krankenhaus wurde bis 1926 gebaut aber man konnte nicht mehr einrichten und betreiben; 1942 hatte sich der Bezirk das Gebäude (für das Bezirkskrankenhaus) gekauft, es wurde aber erst seit 1948 als eine Institution des Gesundheitswesens in Betrieb genommen-bis dieser Zeit war es ein leeres Gebäude.

Die Status-quo-Synagoge stand unter den Gebäuden der Schule, sie brannte 1944 während des Krieges nieder, ihre Mauer wurden abgetragen. Aus den geblieben Steinen wurde das Denkmal der Verschleppten erbaut (1949). 1952 wurden die Gebäuden der Schule und deren Grundstück säkularisiert. Das Denkmal wurde im Friedhof aufgestellt (es befindet sich auch heute dort) statt des Bethauses in der Schule wurde ein neues Gebaut (1954), auch das besteht gegenwärtig, aber es gehört nicht mehr der Glaubensgemeinde, es wurde 1960 verkauft.

Das Zentrum der Stadt ist das Stadtrathaus, innerhalb eines Umkreises von 400 m befindet sich das Zentrum beider Glaubensgemeinden (12 Bauten) und weitere zwei Bauten befinden sich innerhalb eines Umkreises von 600 m. Das Krankenhaus befindet sich innerhalb eines Umkreises von 1200 m, der Friedhof befindet sich am weitesten von dem Stadtrathaus (1800 m).

Jewish Relics and Buildings in Nyíregyháza

Jews in Nyíregyháza — a Brief Introduction

After the Turkish conquerors were driven out of Hungary, hardly any Jews were left in the country. Pockets of small communities survived in the Northern and Western parts of Hungary. The first Jewish immigrants to Hungary arrived from Austro-German territories and Bohemia. A third great wave of immigrants came from Galicia.

At the time that Poland ceased to be an independent state, and its territory was shared by its neighbours, Galicia was ceded to Austria (1772). As it thus became part of the Austrian Empire, migration to other parts of the Empire was easier for the Galician population. These people first settled down mostly in the Northern and North-Eastern parts of the country. Later on they gradually moved towards the Western and Southern parts as well. At the same time the Jewish living in the Western territories migrated Eastward. The two major Jewish groups soon got into contact with each other. It was, however, possible to observe three important differences between these two groups:

A) The Jews already living here were richer and had developed a bourgeois mentality, many of them having risen into the middle class. Whereas those that had arrived later from Galicia came from a feudal background. The tension between these two groups was clearly shown by the elections within the religious community in 1864. Those who came from the former Polish territories maintained an active contact with their country of origin and were reluctant to give up their old customs and national costumes. This group was the core of what later came to be called Orthodoxy, the people desperate to keep to their old religious and social traditions.

B) The Hassid branch was also present in the country. This branch came into being in Podolia in the middle of the 18th century, and they represented a naive-mystical trend as opposed to Rabbinism.

C) The Jewish living in and around Nyíregyháza invested substantial capital in real estate which was not typically the case of the Jewish population living in the capital city and in the Western parts of Hungary. The whole lifestyle of these Jews gradually became similar to that of the conservative and traditional local landlords.

The Connections Between Nyíregyháza and the Jews in the Years 1753—1849

Count Ferenc Károlyi brought Lutheran Slovakian settlers to Nyíregyháza, which was then a small village with rich pastures and arable lands around it. He made a contract with the new settlers, and one of the points of this contract prohibited the settling of Greeks and Jews in the village. The dynamic development of the village attracted the Jews, but the leaders of the community tried to keep them away. Nevertheless, some mutually beneficial goods in trade connections were soon established, the Jews purchased and sold many goods in and from the village, from which they even obtained rents and options. It became specially significant after 1824, when the settlement — a town already — bought itself out of the feudal bonds and enjoyed all the privileges and incomes that formerly belonged to the Court and the landlords.

Settling Permitted

The Act No. XXIX/1840 permitted settling for Jews in all major towns except the mining towns. The first Jewish settler to move to Nyíregyháza was Jakab Fried, a merchant from Tokay. He was followed by three more, Salamon Klein, Jónás Mandel and Emánuel Stern. In 1848 the number of the Jewish population of Nyíregyháza had reached 71 people. All had struggled to overcome harsh conditions in order to be able to settle down in the town. They constituted 17 families. The distribution of the occupations of the heads of families in 1848 was the following:

traders, shopkeepers:	10 people
craftsmen:	5 people
tobacco acceptance officer:	1 person

(the person officially responsible for purchasing tobacco from the producers and transporting it to the state-owned processing factories)

kosher butcher:	1 person.
-----------------	-----------

58,8 % of the heads of families were involved in trade and 29,4 % of them were involved in industry.

Jews in Nyíregyháza 1850—1871

The number of Jews in Nyíregyháza reached an impressive one thousand, a hundred and twenty eight in 1869, which exceeded 5 % of the town's population. Between 1850 and 1870, 213 people applied for a residence permit, the trade or profession of 153 of them is known to us.

Group One. Leaseholders, shopkeepers, travelling agents, innkeepers, waiters, people in the forwarding business, agents, restaurant owners, constituting 82 people, 53,5 % of them whose job is known to us.

Group Two. Craftsmen, constituting 40 people, who are 26,1 % of them whose job is known.

Group Three. This is the category of assistants and apprentices, whose number was 20 — that is, 13 %.

Group Four. Group four is the category of rabbis, doctors and teachers, whose number was 11, that is 7,1 %. Some of the outstanding personalities in this category in those days were Baruch Szamuely, Emánuel Stern, Mór Schack, József Fisch, Mór Haas and Ignác Kornstein. As from 1867 we find nine of them in the town administration as representatives.

Forming the Religious Community

The (religious) community of the Jewish people of Nyíregyháza became independent in 1965. It had previously belonged to the district of the rabbi of Nykálló.

The first rabbi was Károly Friedmann. In the period following the National Jewish Congress in 1868-69, the Jewish population of the country gradually split into three major groups: the orthodox, the neologians and the status quo ante. The Jewish people of Nyíregyháza joined the status quo trend which triggered the resistance of the orthodox members of the community. They slowly started to separate from the rest of the members of the community. Finally they left and formed their own, orthodox community. Their rabbi was Ignác Friedmann. The orthodox community was founded in 1904. This new community soon created its own organizations and bodies (Chevva Kadisha, Bikur Cholim, Poel Cedek). The rabbi of the status quo community up to 1944 was Béla Bernstein. Salamon Wieder followed Ignác Friedmann in the post of the rabbi of the orthodox community after the death of the latter.

The History of the Cemetary

Five Jewish people of the town applied to the town administration for a piece of land they could use as a cemetary in 1843. The request was granted. They enlarged the cemetary several times, and in 1930 the orthodox community purchased a separate cemetary. Before 1930 both communities had buried their dead in the same cemetary.

The Jewish communities in the town erected their own religious and community buildings as well. The synagogue was built in 1880. After the split in 1904 the building remained in the possession of the status quo group. In 1944 it had been so badly damaged in the war that what was left of the building was demolished when the war over. The buildings of the school were erected in 1897, 1909 and in 1929. The children from both communities attended the same school, the buildings of which still stand. The orthodox community built a Talmud Torah school in 1910, these buildings also stand today, but the mique built in 1907 did not survive.

Special buildings were erected for the ritual killing of poultry in 1904, 1922 and 1926. Only one of these buildings has survived. Two market halls were built for selling kosher meat in 1922 and 1928. Both these buildings still stands. The status quo community purchased a dwelling house and converted it into a house of worship. The house still stands. They finished the construction of the hospital in 1926 but could not furnish and equip it; it was purchased by the town authorities in 1942 for the purposes of the county hospital. It has only been used as a hospital since 1948; it was unused before that. The status quo synagogue stood among the buildings of the school; it was badly damaged during the war and the remaining parts of the building had to be demolished. Its stones were used for building the Memorial to the Deportees in 1949. All the school buildings and plots were nationalized in 1952. The Memorial was erected in the cemetary — it has been standing there ever since then — and a new house of worship was built to replace the one that had been confiscated together with the other school buildings. This new house survived but it does not belong to the community now, as it was sold in 1960.

The centre of the town is the Town Hall. The centres of both communities — twelve buildings all together — are located within 400 metres from the Town Hall. Further two buildings are to be found within 600 metres from it. The hospital is located within 1,200 metres, whereas the cemetery is 1,800 metres away from the Town Hall.

